

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

F. Sauks

KAUBANDUS
RÄHVADEMOKRAATIA-
MÄÄDES

II

TARTU 1961

2/52163

A-23185

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

KAUBANDUSÖKONOOMIKA KATEEDER

F. Sauks

KAUBANDUS
RAHVADEMOKRAATIA-
MAADES

II

23185

TARTU 1961

Тартуский государственный университет
ЭССР, г.Тарту, ул. Юликооли 18
Ф.Саукс
ТОРГОВЛЯ В СТРАНАХ НАРОДНОЙ
ДЕМОКРАТИИ II
На эстонском языке

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
52163

Vastutav toimetaja H.Pauts
Korrektor E.Oja

=====

TRÜ rotaprint 1961. Trükipoognaid 5,6.
Tir. 400 eks. MB 04786. Tell. nr. 538.

Hind 17 kop.

S a a t e k s:

Käesolev õppevahend jätkab rahvademokraatiamaade kaubanduslike probleemide käsitlemist. Vaatluse alla tuleb rahvusvaheline koostöö, peamiselt väliskaubandus. Siinjuures käsitletakse neid küsimusi ainult konspektiivselt, vältides probleeme, millega üliõpilased tutvuvad teema juures "NSV Liidu väliskaubandus".

VÄLISKAUBANDUS RAHVADEMOKRAATIAMAADES.

1. VÄLISKAUBANDUSE OLEMUS, ÜLESANDED JA ORGANI- SATSIOON.

Väliskaubandus on teatavasti kaubakäibe vorm, mis väljendab erinevate maade kaubatootjate vahelist seost. See tekkis rahvusvahelise tööjaotuse alusel ja peegeldab erinevate riikide majanduslikku tegevust vastastikusel vahetuses. Kuna kaubatootmises ja -käibes on alati otsustav osa inimestevahelistel ühiskondlikel tootmissuhetel, siis pole võimalik kaubatootmist, samuti ka väliskaubandust vaadelda sõltumatuks teda ümbritsevatest majanduslikest tingimustest. Iga formatsiooni ajaloolised erisused annavad antud perioodil kaubatootmisele ning väliskaubandusele oma erilised jooned. Järelikult areneb rahvusvaheline kaubandus nende majandusseaduste toimel, mis kehtivad tema poolt teenindatavas tootmisviisis, s.t. väliskaubanduse olemus sõltub ühiskonna arenemise vastavast formatsioonist.

Rahvademokraatiamaad olid kuni rahvavõimu kehtestamiseni kapitalistlikud riigid, kus rahvamajanduses olid suuremal või vähemal määral säilinud feodalismi igandid ja valitses väliskapital. Nende maade väliskaubandus oli kohalike ja välismaiste kapitalistide käes. See oli kapitalistlik väliskaubandus, mis põhines tootmisvahendite eraomandil ja peegeldas kapitalistlike tootmissuhteid. Väliskaubandust ei kasutatud oma maa tootlike jõudude arendamise sihiga, vaid ta teenindas välismaist ja kohalikku suurkodanlust, olles töötajate röövimise ning maksimaalsete kasumite saamise abinõuks.

Enamik neid maad ekspordis põhiliselt põllumajandussaa-

dusi ja tööstuslikke tooraineid, importis aga tarbekaupu. Selline väliskaubanduse käivate struktuur vastas sellal täiesti kapitalismile omastele seaduspärasustele, sest imperialistlikud riigid olid need maad muutnud oma poolasumaa- deks, mis pidid andma põllumajandussaadusi ja tooraineid. Samal põhjusel pidurdasid imperialistlikud riigid nende maade rahvusliku tööstuse, eriti rasketööstuse, masinaehituse arendamist. Nii näiteks oli Bulgaaria, Rumeenia, Ungari ja Poola ekspordis aastatel 1938/39 põllumajandussaadusi ja tooraineid üle 90%. Samaaegselt oli valmistooteid Bulgaaria ja Rumeenia impordis ligemale 75%, Ungaris ja Poolas umbes 40%. Analoogilisi andmeid võib esitada ka enamiku teiste rahvademokraatiamaade väliskaubanduse kohta enne II maailmasõda.

Väliskaubanduse olemus neis riikides muutus sootuks teiseks pärast rahvademokraatlikku revolutsiooni ning eriti pärast rahvamajanduses toimunud sotsialistlike ümberkorraldusi. Väliskaubandus kujunes nüüd kapitalistide rikastumise abinõust sotsialismi ülesehitamise ja rahvamajanduse järjekindla arendamise tähtsaks abinõuks.

Oma iseloomult on rahvademokraatiamaade väliskaubandus **s o t s i a l i s t l i k**, sest rahvamajanduses valitseb põhiliste tootmisvahendite sotsialistlik omand ning väliskaubanduslikud operatsioonid toimuvad riiklike monopolide alusel. Väliskaubandus on nende maade sotsialistliku majanduse koostisosa ja, nagu kogu rahvamajandus, areneb ka väliskaubandus sotsialismi majandusseaduste, esijoones sotsialismi põhilise majandusseaduse toime. Viimane määrabki lõppkokkuvõttes rahvademokraatiamaade väliskaubanduse olemuse ja ülesanded. Seega on sotsialistliku väliskaubanduse sihiks soodustada sotsialistliku tootmise järjekindlat kasvu ja täiustamist kõrgeima tehnika baasil ning tagada sel teel kogu ühiskonna materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste üha täielikum rahuldamine.

Rahvademokraatiamaade väliskaubandus allub rahvamajanduse plaanipärase proportsionaalse arendamise seaduse toimele ning toimub riiklike plaanide alusel. Viimastes on ette

rahu kõigi tähtsamate kaupade sisse- ja väljavedu ning nad kujutavad realliselt vastavate maade rahvamajandusplaanide koostisosa. Sotsialismimaade väliskaubanduse orgaaniline seos kogu rahvamajanduse plaanipärase proportsionaalse arendamisega tagab rahvamajanduse arendamise kõrged tempod, sest ta võimaldab kiiresti likvideerida üksikute maade majanduses tekkida võivad "mitsaskohad" ja disproportsioonid.

Siinjuures tuleb meenutada, et väliskaubanduse plaanimisel rahvademokraatiamaades on samasugused erisused võrreldes teiste majandusharude plaanimisega, nagu seda nägime NSV Liidu väliskaubanduse plaanimise juures. Need erinevused on seotud majanduslike suhetega sotsialismimaade endi vahel ühelt poolt ja kaubavahetusega sotsialismi- ja kapitalismimaade vahel teiselt poolt. Esimesel juhul on vajadus arvestada mitte ainult oma, vaid samuti ka teiste rahvademokraatiamaade ekspordivõimalusi ja impordivajadusi. See eeldab aga iga sotsialismimaa väliskaubanduse plaani kooskõlastamist vastava riigiga. Nende plaanide reaalsust tagab rahvademokraatiamaade plaanipärane sotsialistlik majandussüsteem. Kuid väliskaubanduslike seoste juures kapitalistlike maadega, kus valitseb tootmise anarhia ja turu stabiilsus, tuleb väliskaubanduse käivate plaanimisel arvestada nende maade kapitalistliku majanduse arenemise tendentse ja üldse kapitalistliku turukonjunkturaalset kõikumisi.

Mis puutub väliskaubanduse üleannetesse rahvademokraatiamaades, siis on need määratud tähtsama majandusliku sihtiga - kiiresti üles ehitada sotsialism ning majanduslikult üheneda enam arenenud kapitalistlikest riikidest. Selle saavutamise üheks eelduseks on kõigi sotsialismimaade igakülgne poliitiline, majanduslik ja kultuuriline koostöö. Majanduslikul alal väljendus see koostöö eelkõige otseselt väliskaubanduses. Viimane soodustab sotsialistliku majanduse ülesehitust igas rahvademokraatiamaas, täiendab riigi oma sisemisi materiaalseid võimalusi ja sellega mitlas võimaldab laiendada rahvamajandusliku tootmisprotsessi. Samasugune mõju on ka õigesti korraldatud kaubanduslike seostel kapitalistlike maadega.

Siinjuures on küllaldane märkida näiteks rahvademokraatiamaadevahelist masinate ja seadmete importi-eksporti. Majanduslikult nõrgemaid rahvademokraatiamaid varustavad oma-omaise tööstuse rajamiseks vajalike rasketööstusseadmetega nii NSV Liit kui ka Tšehhoslovakkia, Saksa DV, Poola jt. majanduslikult rohkem arenenud sotsialismimaad.

Tänu sellisele rahvademokraatiamaadevahelisele koostööle on saavutatud suhteliselt lühikese ajaga märkimisväärseid tulemusi rasketööstuse loomisel ja arendamisel. Nii näiteks toodab Hiina RV tänapäeval juba ise suure osa oma rahvamajandusele vajalikest tootmisvahendeist, tootvate tööstuste siseseadmetest ning masinatest. Tööstuse kogutoodang kasvas ajavahemikul 1950-1959 ligemale 13 korda, tootmisvahendite osatähtsus Hiina tööstuse kogutoodangus ulatus 1959.a. 58,8%, samal ajal kui 1949.a. oli see üksnes 28,8%. Korea RDV-s kasvas tööstuse kogutoodang ajavahemikul 1950-1959 üle 6,6 korra, kusjuures tootmisvahendite toodang kasvas tunduvalt kiiremini tarbeesemete toodangust. Samasugust pilti võime näha Ungaris, Rumeenias jt. rahvademokraatiamaades.

Siinjuures tuleb toonitada, et real juhtudel on nende maade masinaehitustööstuse toodang tõusnud sellisele tasemele, mis tänapäeval rahuldab juba nende maade omad vajadused ja võimaldab vastavaid seadmeid isegi eksportida. Nii näiteks ekspordib Rumeenia viimastel aastatel naftatööstusseadmeid. Hiina on samuti hakanud välja vedama mitmesuguseid masinaid kergetööstusele. Bulgaaria, kuhu varem veeti suures hulgal masinaid, ekspordib tänapäeval elektrimootoreid, transformaatoreid, telefoniaparaate jne.

Väliskaubanduse ülesandeks on tagada rahvademokraatiamaadele ka vajalike toorainete (mustad ja värvilised metallid, süsi, nafta, puuvill, toornahad jne.) sissevedu nende tööstuste edasiseks arendamiseks. See on eriti suure tähtsusega nendes maades, kus on juba olemas võimas tööstus, mille edasist arendamist hakkab aga pidurdama toorainete baas (näiteks Tšehhoslovakkia masinaehituse- nahkjalatsite- ja tekstiilitööstuses, Poola tekstiilitööstuses ja mujal)..

Väliskaubanduse ülesandeks on soodustada ka tööstuse

arengut nende toodangu realiseerimise teel välisturgudel. See asjaolu on mõnel juhul väga tunduvalt tõstnud tööstuse toodangut. Nii näiteks kasvas seetõttu sõjajärgsel perioodil Tšehhoslovakkias masinate tootmine rohkem kui 4 korda. Sellest realiseeritakse välisturgudel üle 60%. Selline tootmise kasv on aga edasiseks eelduseks tehnilisele progressile, uut tüüpi masinate tootmisse juurutamisele ja kogu rahvamajandusliku võimsuse kasvule.

Väliskaubanduse ülesandeks on soodustada ka põllumajanduse sotsialistlikku ümberkujundamist rahvademokraatiamaades. See eeldab aga põllumajanduse varustamist võimsa masinatehnikaga. Tänu seadmete impordile NSVL-ist ja teistest majanduslikult võimsamatest rahvademokraatiamaadest rajati sotsialistlikes riikides oma põllumajandusmasinate tootmine. Seoses sellega on reas maades, eriti Hiinas, Bulgaarias, Albaanias ja Mongoolias veel tänapäeval oluline osa põllumajandusliku tehnika (traktorite, kombainide jt. masinate) impordil.

Rahvademokraatiamaade põllumajanduse edasisel arendamisel on aga järjest suurem tähtsus selle toodangu turu kindlustamisel. Turg laieneb ühelt poolt omamaise elanikkonna tarbimise suurenemise tõttu tänu üldisele heaolu tõusule, teiselt poolt tänu ekspordivõimaluste laiendamisele.

Kõigis neis sotsialistliku rahvamajanduse arendamise külgedes mängib väliskaubandus tähtsat osa. Ühtlasi tagab ta sellega töötajate elatustaseme pideva tõusu, sest tänu väliskaubandusele laieneb kaupade sortiment, mida tarbivad nende maade töötajad.

Järelikult on väliskaubandus rahvademokraatiamaades väga oluline. Oma olemuselt on ta printsiipsaalselt erinev kapitalistlikust väliskaubandusest. Viimane on kapitalistlikele riikidele vajalik kõrgete ja ülikõrgete kasumite saamiseks, sest kapitalistlik maailmaturg ei väljenda üksnes rahvusvahelist tööjaotust, vaid on ühtede riikide eksploateerimissfääriks teiste poolt. Rahvademokraatiamaadele on väliskaubandus aga esijoones vajalik sotsialismimaadevahelise tööjaotuse teostamiseks ja sotsialistlik maailmaturg kujutab võrdõiguslike riikide majanduslikult kasulikku koostöö sfääri.

Väliskaubanduse ülesanded aga ei piirdu ainult rahvademokraatiamaadevahelise majandusliku koostöö arendamisega, vaid ka kaubavahetuse laiendamisega kapitalistlike maadega. See peab kujunema rahvamajanduslike vajaduste rahuldamise täiendavaks allikaks ja samaaegselt andma võimaluse realiseerida oma kaubatoodangu ülejääke. Seejuures lähtuvad kõik rahvademokraatiamaad samuti kui NSV Liit oma väliskaubanduse arendamisel ja väliskaubanduspoliitikas kahe olemasoleva majandussüsteemi, sotsialistliku ja kapitalistliku majandussüsteemi pikaajalisest rahulikust kooseksisteerimisest ja majandusliku koostöö otstarbekohasusest.

Teatavasti ei poolda imperialistlike riikide valitsused sellist koostööd, sest nad suhtuvad sotsialistlikku majandussüsteemi kui lubamatusse nähtusse maailmamajanduses. Nad tegid ja teevad kõik, et diskriminatsiooni ja boikoti-süsteemiga isoleerida rahvademokraatiamaad majanduslikult ning pidurdada nende edasist arengut. Vaatamata kõigele sellele aga laieneb kaubavahetus kapitalistlike ja rahvademokraatiamaade vahel. See on täiesti seaduspärane, nagu seda on juba V.I.Lenin teaduslikult põhjendanud, märkides, et "on olemas tugevam jõud kui mistahes vaenuliku valitsuse või klassi soov, tahe ja otsus, see jõud on - üldised ülemaailmsed majandussuhted, mis sunnivad neid asuma sellele meiega suhtlemise teele."¹

Kapitalistlikele riikidele on nimelt väliskaubandus rahvademokraatiamaadega suure tähtsusega. Viimati nimetatute väliskaubanduslikes käivetes oli 5 suurema kapitalistliku riigi (USA, Saksa, Itaalia, Inglismaa, Prantsusmaa) osatähtsus enne II maailmasõda kuni 75%.

Seoses kapitalistliku maailmaturu ulatuse vähenemisega pärast II maailmasõda on väliskaubandus rahvademokraatiamaadega tänapäeval muutunud kapitalistlikele maadele veelgi olulisemaks. Kapitalistlikud riigid, olles pidevalt ühelt poolt turustamisraskustes, teiselt poolt aga mõnede kaupade nappuses, on huvitatud kaubandusest sotsialismimaadega.

¹ Lenin, Teosed, kd. 33, Tallinn 1955, lk. 129.

Lõpuks ei tohi unustada, et rahvademokraatiamaad, soodustades igakülgselt rahvusvaheliste kaubanduslike seoste arendamist kõigi riikidega, olenemata nende sotsiaalsest kor-
rast, pehmedavad sellega teravusi rahvusvahelises olukorras ja aitavad säilitada ning tugevdada rahu kogu maailmas.

Rahvademokraatiamaade väliskaubanduse sotsialistlik olemus ei määra üksnes tema ülesanded rahvusvahelises koos-
töös, vaid määrab ka uute organisatsiooniliste vormide raken-
damise seoses välisriikidega.

Rahvademokraatlikud valitsused rakendasid kohe oma te-
gevuse alguses rea tähtsaid abinõusid, mis olid suunatud
välisriikidega olemasolevate majanduslike seoste vormide olu-
lisele muutumisele. Nende abinõude hulka kuulusid väliskau-
banduse reguleerimine ja riiklik kontrollisüsteem, samuti
vastava keskaparaadi rajamine, millega loodi tingimused järg-
nevaks väliskaubanduse monopoli kehtestamiseks. Sellega allu-
tati väliskaubandus rahvamajanduse taastamise ja edasise
arendamise huvidele. Kuna aga need organisatsioonilis-ökonoo-
milised abinõud üksikutes riikides, olenevalt kohalikest ise-
ärasustest mõnevõrra erinesid, siis toome siin mõned konkreet-
sed näited.

Tšehhoslovakkias kehtestas rahvademokraatlik võim oma
algaastatel tugeva r i i k l i k u k o n t r o l l i vä-
liskaubanduslike operatsioonide üle, mida valdavas enamuses
teostasid erakapitalistlikud firmad. Oma vormilt (litsentsi-
de süsteem, valuutakontroll, väliskaubandusega tegelevate
erafirmade registreerimine jne.) oli see väliskaubanduse re-
guleerimine sarnane väliskaubanduse riikliku korraldamisega
kapitalistlikes maades. Oma sisult erinesid aga need korral-
dused Tšehhoslovakkias kapitalistlike maade vastavatest abi-
nõudest, sest Tšehhoslovakkias taotles rahvavõim nende kaudu
väliskaubanduse allutamist rahvamajanduslikele vajadustele,
kapitalistlik riigivõim aga lähtus monopolistlike firmade
kasumitest. 1948.a. olid Tšehhoslovakkias loodud vajalikud
tingimused väliskaubanduse r i i k l i k u m o n o p o l i
kehtestamiseks. See toimus 1948.a. 28.aprilli seaduse "Vä-
liskaubanduse riiklikest organisatsioonidest ja rahvusvahe-

listest ekspeditsioonioperatsioonidest" alusel. Sellega allutati väliskaubandus täielikult rahvamajanduse vajadustele ning väliskaubanduslikud käibed määrati kindlaks plaaniliste ülesannetena.

Väliskaubanduse monopol koondati täielikult riikliku keskorgani - V ä l i s k a u b a n d u s e M i n i s t e e r i u m i kätte. Temas moodustati rida valitsusi (Impordi Valitsus, Ekspordi Valitsus, Valuuta Valitsus jt.), mis juhivad väliskaubanduslikke ettevõtteid ja kontrollivad nende poolt teostatavate operatsioonide vastavust plaanilistele ülesannetele, seaduslikele sätetele jne. Välisriikides on Väliskaubanduse Ministeeriumi organiteks Tšehhoslovakkia saatkondade juurde loodud kaubandusosakonnad eesotsas kaubandusnõunikuga (suuremates riikides) või kaubandusatašeega (väiksemates riikides). Need määratakse ametisse Väliskaubanduse Ministeeriumi poolt kokkuleppel Välisministeeriumiga. Nendes välisriikides, millega Tšehhoslovakkial kaubanduslikud seosed pole nimetamisväärtd, on saatkondade koosseisu saadetud Väliskaubanduse Ministeeriumi poolt eriline kaubandusametnik.

Väliskaubanduslike operatsioonide tegelikuks teostajaks on mitmesugused spetsialiseeritud riiklikud v ä l i s k a u b a n d u s o r g a n i s a t s i o o n i d. Nii korraldab "Tehnoeksport" tööstuslike seadmete ja masinate väljavedu, "Motokov" ekspordib ja impordib transpordivahendeid, põllumajanduslikke masinaid, kergetööstusseadmeid, "Kovo" mitmesuguseid mõõteriistu ja täpisseadmeid tööstustele, "Ligna" paberitooteid, muusikariistu, "Tšehhofraht" tegeléb veoste organiseerimisega veeteedel, "Metrans" rahvusvaheliste ekspeditsioonioperatsioonidega jne. Koguarvus tegutseb tänapäeval 20 sellist riiklikku väliskaubandusorganisatsiooni, millest 18 on monopoolne õigus import-eksportoperatsioonideks kindlaksmääratud kaubanomenklatuuri piirides, kahel aga väliskaubanduslike veoste korraldamine.

Kõik need väliskaubandusorganisatsioonid on iseseisvad juriidilised isikud, mis tegutsevad isemajandamise alusel ja sooritavad kaubanduslikke operatsioone oma arvel ja oma ni-

mel. Riik ei kannu vastutust väliskaubandusorganisatsioonide kohustuste eest. Oma ülesannete täitmiseks on neil eraldatud vajalikud omavahendid põhikapitali kujul. Väliskaubanduslikud arvealdused toimuvad Tšehhoslovakkia Riigipanga kaudu.

Väliskaubandusorganisatsioonide põhikirja järgi alluvad nad otseselt Väliskaubanduse Ministeeriumile. Viimane kinnitab ekspordi-impordiplaanid, mis on nende tegevuse aluseks. Samuti määrab Väliskaubanduse Ministeerium nende organisatsioonilise struktuuri, kaupade nomenklatuuri nende väliskaubanduslikeks operatsioonideks ja tähtsamad tegevust iseloomustavad direktiivsed näitajad.

Iga väliskaubandusorganisatsiooni eesotsas seisab Väliskaubanduse Ministeeriumi poolt nimetatud general-direktor. Organisatsiooniline struktuur koosneb reast osakondadest, mis on moodustatud kaubarühmade järgi. Osakondade koosseisus on rida kaubasektoreid, kus töötavad nn. referendid¹⁾, kellel on läbirääkimise õigus välismaiste kontrahentidega seoses ekspordikaupade hangetega ja importkaupade ostudega. Peale selle on väliskaubandusorganisatsioonidel õigus rajada välisriikides oma esindusi ja kontoreid ning saata välismaale kaubanduslike delegaate. Nende asutuste ja isikute ülesandeks on koguda informatsiooni kaubahindade, kaupade nõudmise ja pakumise kohta välisturgudel ning esitada need materjalid kaubandusorganisatsioonidele. Siinjuures on omapäraseks organisatsiooniliseks jooneks ulatuslik vahendajate-agentide kasutamine kapitalistlikes riikides vastava maa kodanike hulgast. Niisuguste vahendajate-agentide arv, kes on Tšehhoslovakkia väliskaubandusorganisatsioonide teenistuses, ulatub mitmele tuhandele.

Tšehhoslovakkias asutati 1948.a. väliskaubanduse edasiseks arendamiseks K a u b a n d u s p a l a t, mis koondas enda kätte kõik senini tegutsenud paljude kaubandus-tööstuspaletite funktsioonid. Rajatud Kaubanduspalati liikmeteks on väliskaubandusorganisatsioonid, mitmesugused majanduslikud

¹ Referendiks (lad.k. - referens, referentis - ettekandja) nimetatakse mõnedes asutustes (eriti välisriikides) juhtivat ja vastutavat aruandekohustuslikku töötajat, spetsialisti - ametnikku.

ettevõtted ja asutused.

Kaubanduspalati tähtsamaks ülesandeks on kaubanduslike seoste laiendamine teiste riikidega, samuti ka informatsioonivälisurgude, kaubavedude, hindade, maksetingimuste ja teiste väliskaubanduslike küsimuste kohta. Selleks otstarbeks antakse kaubanduspalati poolt välja rida majanduslike, reklaami- ja informatsioonilisi ajakirju tšehhi, vene, saksa, inglise ja prantsuse keeles.

Kaubanduspalati juures on ka arbitraažikohus väliskaubanduslike vaidluste ja tülide lahendamiseks.

Mis puutub tolliasjandusse siis sellega tegeleb Tollide Peavalitsus Väliskaubanduse Ministeeriumi juures. Eksport- ja importkaupade tollikontroll toimub Tšehhoslovakkias enamalt jaolt siseriigis tehaste-hankijate (eksportkaupade tootjate) ja tehaste-tellijate (importkaupade ostjate) juures. Piiripunktides asuvad tolliasutused jälgivad ainult massilisi veoseid ja turistide liiklust.

Kogu see väliskaubanduse ümberkujundamine toimus Tšehhoslovakkias teräva klassivõitluse tingimustes. See oli tingitud monopolistlike erafirmade suurest osatähtsusest väliskaubanduses. Nii tegutses Tšehhoslovakkia väliskaubanduses ajavahemikul 1945-1948 umbes 5000 erafirmat ja ühingut. Kuni 1948.a. kevadeni kuulus 2/3 Tšehhoslovakkia impordist ja 1/3 ekspordist eraettevõtjatele. Selline suur erakapitalistlike firmade osavõtt väliskaubanduse käivetest raskendas tunduvalt riigi kontrolli ja avaldas halba mõju rahvamajandusele. Näiteks Tšehhoslovakkias arendasid valitsevad erafirmad koos rahvavaenlastega, kes asusid väliskaubanduse Ministeeriumis, kuni 1948.a. aktiivselt rahvamajandusele kahjulikku tegevust. Mitmesuguste mahhinatsioonidega saatsid nad üle piiri valuutat, teostasid defitsiitsete kaupade salajast eksporti, sahkerdasid maha riigi valuutaresseerse jne. Seetõttu oli võimalik ainult radikaalsete abinõudega likvideerida niisugune erakapitalistlike firmade tegevus väliskaubanduses. See õnnestus Tšehhoslovakkias alles pärast 1948.a. kehtestatud seadusandlikke akte, mis muutsid senise riikliku kontrolli väliskaubanduses tunduvalt sügavamaks ja võimaldasid kehtes-

tada faktilise monopoli.

Poolas muutusid väliskaubanduse organisatsioonilised vormid korduvalt seoses majanduse arengu üksikute etappidega. Algu allutati kõik väliskaubandusega seoses olevad küsimused Väliskaubanduse Valitsusele Ministrite Nõukogu juures. See organ rakendas väliskaubanduses edukalt selliseid suunavaid abinõusid, mis võimaldasid juba 1945.a. väliskaubanduse käivetest enamuse koondada sotsialistliku sektori kätte, st. sisse viia väliskaubanduse faktiline riiklik monopol. Juriidiliselt fikseeriti see alles 1952.a. Poola RV konstitutsioonis.

Järgnevatel aastatel muudeti ja reorganiseeriti väliskaubanduse haldusaparaati mitmeti. Alles 1949.a. moodustati Väliskaubanduse Ministreeri, mille ülesandeks on väliskaubanduse plaanipärane suunamine vastavalt rahvamajanduse vajadustele. Selle ülesande lahendamiseks on tema koosseisus rida valitsusi, nagu Ekspordi ja Impordi Valitsused, Kaubalepingute Valitsus, Tollide Valitsus jt., peale selle ministrite kabinet, juriskonsultide kollektiiv, 10 departemangu ja rida teisi osakondi.

Välisriikides on Poola kaubanduslikuks esinduseks saatkonna juures asuv väliskaubanduslik büroo eesotsas kaubandusnõuniku või -atašeeaga. Välisriikides, kus pole Poola saatkonda, on loodud kas kaubandusmissioon (Indoneesias) või kaubandusdelegaat (Pakistanis).

Väliskaubanduse Ministeeriumile alluvad juriidilise isiku õigustega isemajandavad spetsialiseeritud väliskaubandusorganisationsioonid. Rahvavõimu esimestel aastatel olid nendeks mitmesugused riiklikud väliskaubanduse tsentraalid. Nende kõrval tegutses aga väliskaubanduses suur hulk majanduslike organisatsioonide juurde rajatud spetsiaalseid ettevõtteid, nn. väliskaubanduse büroosid. 1955. a. alates on hakatud sellist väliskaubanduslike operatsioonide kontrolli ja plaanipärast arendamist, mis raskendavat dualismi, likvideerima. Kõik import- ja eksporttehingud koondatakse vastavate väliskaubandusorganisatsioonide kätte, millele antakse monopolne õigus teatava kauba nomenklatuuri piires

teostada väliskaubanduslikke operatsioone. Suurimateks sel-
listeks organisatsioonideks on "Venglokoks", mis ekspordib
kivisütt ja koksi, "Metalleksport" - masinaid ja metall-
elektrotehnilisi tooteid, "Impeksmetall" ekspordib ja impor-
dib metalli ja metallurgiasaadusi. "Dalspo" impordib ja eks-
pordib toidukaupu, rasvaineid jne.

1949.a. loodi Poolas V ä l i s k a u b a n d u s e
P a l a t. Selle ülesanded ja tegevus on analoogilised ees-
pool käsitletud Tšehhoslovakkia Kaubanduspalatile. Ka siin
on moodustatud väliskaubanduslike vaidluste lahendamiseks eri-
lised kohtuorganid: Väliskaubanduse Arbitraaži Kolleegium
ja Mere Arbitraaži Kolleegium. Viimane lahendab küsimusi
seoses avariijuhtudega ja kaupade vedudega merel.

Bulgaaria väliskaubandus allutati r i i k l i k u l e
k o n t r o l l s ü s t e e m i l e kohe pärast rahvarevo-
lutsiooni võitu. 1944.a. tühistati kõik erafirmade monopool-
sed õigused ja privileegid väliskaubanduses ning keelati täie-
likult saksa firmade osavõtt väliskaubanduslikust tegevusest.
Samaaegselt tühistati kitsendused väliskaubanduslikes suhe-
tes NSV Liidu ja teiste rahvademokraatiamaadega.

Suured muudatused väliskaubanduse organisatsioonilis-
tes vormides ja sotsiaalses struktuuris toimusid pärast pan-
kade ja tööstuse natsionaliseerimist 1947.a. Järsult vähenes
erakapitali osa väliskaubanduses ja riiklik ning kooperatiiv-
ne sektor muutus valitsevaks. 1947. ja 1948.a. rajati rida
riiklikke väliskaubandusorganisatsioone ja segaseltsinguid,
millest võtsid osa ka kooperatiivsed organisatsioonid, era-
kapitalistlikud ettevõtted ja isikud. See võimaldas väliskau-
bandusliku tegevuse koondada põhiliselt riiklike ettevõtete
kätte, mis tähendas väliskaubanduse f a k t i l i s e m o n o p o l i
sisseseadmist riigi kasuks. 1949.a. reorganiseer-
iti väliskaubanduslikud segaseltsingud, muudeti need riik-
likeks ja osteti nende aktsiad ära eraisikutelt ja koopera-
tiivsetelt ettevõtetelt.

Väliskaubanduslikku tegevust suunab ja kontrollib plaan-
ipäraselt 1948.a. novembris loodud V ä l i s k a u b a n d u s e
M i n i s t e e r i u m. Selle funktsioonid, samuti

organisatsiooniline ülesehitus siseriigis ja välismaades on analoogiline Tšehhoslovakkia Väliskaubanduse Ministeeriumile. Sama tuleb ütelda ka tänapäeva Bulgaarias töötavate väliskaubandusorganisatsioonide kohta. Nad on riiklikud juriidilise isiku õigustega isemajandavad ettevõtted, millel on määratud kauba nomenklatuuri piires impordi ja ekspordi monopoolne õigus. Tähtsam on "Hraneksport" (põllumajandussaadused), "Metallimport" (masinad ja seadmed), "Bolgarplodeksport" (puuvili), "Despred" (transport ja ekspeditsioon) jt. Samuti töötab Bulgaarias Kaubanduspalat ühes Väliskaubanduse Arbitraaži komisjoniga.

Saksa Demokraatlikus Vabariigis loodi 1950.a. väliskaubanduse riiklikuks reguleerimiseks Väliskaubanduse ja Sisesaksamaalise Kaubanduse Ministeerium (der Ministerium für Aussenhandel und Innerdeutschen Handel). Nagu selle ministeeriumi nimetus juba näitab, oli ja on üheks tema oluliseks ülesandeks igati laiendada SDV kaubavahetust Saksa Föderatiivse Vabariigiga, arusaadavalt sotsialistliku väliskaubanduse põhimõtetest lähtudes. Peale vastavate peavalitsuste ja osakondade, mis on enamikus analoogilised Tšehhoslovakkia Väliskaubanduse Ministeeriumile, kuulub Saksa DV Väliskaubanduse ja Sisesaksamaalise Kaubanduse Ministeeriumi üldise kontrolli alla Väliskaubanduse Koda (die Kammer für Aussenhandel), Saksa Turukonjunktuuri Uurimise Instituut (Das Deutsche Institut für Marktforschung).

Väliskaubanduse Koda Saksa DV-s, olles ühiskondlik organisatsioon, täidab samu funktsioone väliskaubanduses nagu kaubanduspalatid teistes rahvademokraatiamaades. Tema juures töötab peale väliskaubandusliku vahekohtu veel Leipzigi Messiamet (organiseerib rahvusvahelise tähtsusega Leipzigi messe) ja Saksa Kaubaostjateseltsing (DWA - Die Deutsche Waren-Abnehmegesellschaft). Viimase ülesandeks oli kontrollida eksport- ja importkaupade kvaliteedi, kvantiteedi ja teiste tingimuste vastavust lepingulistele nõuetele (kaupade ekspertiis). Kuna ta ei suutnud täita järjest laienevast väliskaubanduslikust tegevusest tulenevaid ülesandeid, siis ta

likvideeriti 1958.aastal.

Turukonjunktuuri Uurimise Instituut asutati 1952.a. mõlema maailmaturu olukorra pidevaks jälgimiseks, registreerimiseks ja ülevaadete koostamiseks üksikute kaubaturgude kohta. Need andmed peavad andma teadusliku aluse majanduslikult põhjendatud väliskaubandusplanide koostamiseks.

Väliskaubanduse ja Sisesaksamaalise Kaubanduse Ministeeriumi reguleerivate korralduste ja juhendite alusel suudeti väliskaubanduses juba 1950.a. sisse viia faktiline riiklik monopol. See leidis juriidilise vormistuse 1958.a. väljaantud SDV valitsuse määruses. Vastavalt sellele on väliskaubanduse monopolne teostamine lubatud riiklikele väliskaubandusorganisaatsioonidele "DIA" (Deutscher Innen und Aussenhandel), mis loodi 1951.a. varem tegutsenud organisatsioonide "DAHA" (Deutscher Aussenhandel) reorganiseerimise teel. Tähtsamad sellised organisatsioonid on "DIA -Masinad", "DIA - Keemiaseadmed", "DIA - Klaas ja Keraamika" jt. Mainitud üldrahvalike väliskaubandusorganisatsioonide kõrval tegeleb veel rida seltsinguid, mille liikmeteks on riiklikud ja kooperatiivsed ettevõtted. Nende organisatsioonide väliskaubanduslik tegevus on tunduvalt väiksem "DIA" süsteemi tegevusest. Nimetada tuleks ka väliskaubanduslikke transpordorganisatsioone Saksa DV-s. Neid on 2: Saksa Rahvusvaheline Speditsioonorganisatsioon ("VEB DEUTRANS") ja Saksa Mereprahi Kontor ("VEB DEUTFRACHT").

Hiina Rahvavabariigi väliskaubanduses toimusid suured ümberkorraldused alates 1949.a. Seaduslike aktidega tühistati imperialistlike riikide poolt vanale Hiinale pealesurutud orjastavad lepingud. Kogu väliskaubanduslik tegevus allutati riiklikule kontrolli- ja reguleerimissüsteemile. Selleks olid litsentsid koos kaubakontingentide määramisega, valuutakontroll ja tollid.

Kehtestatud litsentsisüsteemi alusel jaotati kõik kaubad nelja rühma: a) väliskaubanduslikuks käibeks (nii sisse- kui ka väljaveoks) keelatud kaubad, b)

b) kaubad, mida on lubatud importida riiklikel kompaniidel;
c) kaubad, mille sisse- või väljaveoks anti litsentsid Välis-
kaubanduse Ministeeriumi poolt ja d) kaubad, mida võis sisse
ja välja vedada kohalike tolliorganite loal. Litsentside
andmisel määrati ära ka imporditava või eksporditava kauba
kontingent, st. väliskaubanduslikusse käibesse lubatav kau-
pade kogus. Seda rakendatavat litsentsisüsteemi täiendas oma-
korda v a l u u t a k o n t r o l l. Vastavalt sellele toi-
musid kõik rahvusvahelised arveldused valuutaga ainult Hiina
Rahvapanga kaudu. Mis puutub t o l l i d e s s e, siis ra-
kendati neid rahvamajanduse huvides, kehtestades erisugused
tollimäärad erinevatele kaupadele. Üldiselt maksustati teise-
järgulised ja luksuskaubad kõrge tollimääraga, kuna rahva-
majandusele vajalikke kaupu lubati importida madala tolliga
või koguni ilma tollita. 1951.a. kehtestati ka erinevad tol-
limäärad sõltuvalt väliskaubanduslikust partnerist. Hiinaga
kaubanduslepingud sõlminud riigid said suuri soodustusi tol-
limäärades, teiste riikide jaoks kehtis aga kõrgendatud tol-
limäär.

Hiina RV väliskaubanduse reguleerimine toimub 1952.a.
alates V ä l i s k a u b a n d u s e M i n i s t e e r i -
u m i kaudu. Enne seda tegelesid sellega Kaubandusministeer-
iumi juures asuv Väliskaubanduse Valitsus ja samuti ka suur-
te administratiivsete piirkondade kaubandusministeeriumid.
Väliskaubanduse Ministeeriumi funktsioonid ja struktuur on
üldiselt analoogilised Tšehhoslovakkia jt. rahvademokraatia-
maade väliskaubanduse ministeeriumidele. Tänu tema poolt
rakendatud abinõudele suruti väliskaubanduslikust tegevusest
mõne aastaga välja erafirmad ja kapitalistlikud ettevõtted.
Kui 1950.a. erasektori osa väliskaubanduses oli veel 32%, siis
juba 1954.a. moodustas see vaevalt 1,8%. Järelikult oli 1954.
a. saavutatud f a k t i l i n e r i i k l i k m o n o -
p o l väliskaubanduses.

Mis puutub v ä l i s k a u b a n d u s e o r g a n i -
s a t s i o o n i d e s s e, siis kuulub otsustav osa riik-
likele väliskaubanduse kompaniidele. Esimene selline organi-
satsioon, kompanii "Dunsin", oli peamiselt kaubavahetuses

NSV Liiduga. 1949.a. rajati vastavalt Hiina vabastamisele kõigis suuremates sadamalinnades üksteise järele riiklikud väliskaubanduse kompaniid. Neile anti monopolne õigus kaubelda NSV Liidu ja rahvademokraatiamaadega. Riiklike väliskaubanduse kompaniide kõrval organiseeriti ka väliskaubanduslikke segakompaniisid, mis olid rajatud riigikapitalistlike ettevõtete kujul. Nende osatähtsus väliskaubanduslikus käibes on suhteliselt tunduvalt väiksem. Nad võivad tegutseda väliskaubanduslikus käibes kapitalistlike riikidega. Erafirmad tegutsesid Hiina väliskaubanduses kuni 1956.a. Kõik väliskaubandusest osavõtvad erafirmad registreeriti väliskaubanduse riiklikes haldusorganeis, neile määrati täpne kaupade (rahvamajanduslikult vähetähtsad kaubad) loetelu, millega nad tohtisid tegelda. Kogu nende tegevus oli allutatud riiklikule kontrollile. Sellistes tingimustes langes nende osatähtsus väliskaubanduses väga kiiresti ja 1955-56.a. likvideerusid nad üksteise järel.

x -----x

Eespool toodud andmetest nähtub, et rahvademokraatiamaades lähtuti väliskaubanduse ümberkujundamisel NSV Liidu vastavatest kogemustest. Erinevalt NSV Liidust ei toimunud rahvademokraatiamaade väliskaubanduse natsionaliseerimine ühe seadusandliku aktiga, vaid harilikult võib tähele panna siin rida majanduslikke ja õiguslikke abinõusid, mis kõik olid suunatud riigi osa süvendamisele üheaegse erakapitali piiramise ning väljatõrjumisega väliskaubandusest. Samal eesmärgil kasutati ka selliseid vahendeid, nagu välisturgudel üksikute kaupade sisseveo monopolse õiguse andmist riiklikele väliskaubandusorganisatsioonidele, litsentside süsteemi, erafirmade ühendamist sündikaatideks, valuuta kontrolli jms.

Riigi osatähtsuse suurendamisega loodi vajalikud tingimused väliskaubanduse riikliku monopol kehtestamiseks. Viimase rakendamist kriipsutas alla juba V.I.Lenin, kes pidas riiklikku monopolit ainukeseks vastuvõetavaks vormiks sotsialistliku riigi väliskaubanduse suhetes teiste riikidega. Ta näitas, et väliskaubanduse monopol

on paratamatuks tingimuseks, mis tagab proletaarse riigi majandusliku iseseisvuse.

Rahvademokraatiamaadele dikteeris vajadus kaitsta oma majandust kapitalistlike riikide majandusliku kallaletungi vastu väliskaubanduse monopoliseerimise. Ilma selleta polnud rahvademokraatiamaadel võimalik end edukalt kaitsta väliskapitali vastu ja samaaegselt kasutada väliskaubandust rahvademokraatliku korra edasiseks tugevdamiseks. Seetõttu rakedatigi rahvademokraatiamaades mitmesugused abinõud väliskaubanduse monopoliseerimiseks.

Mõnedes riikides, nagu Poolas, Tšehhoslovakkias, Ungaris jm. fikseeriti väliskaubanduse riiklik monopol nende konstitutsioonides, teistes riikides kehtestati see kas rea seadusandlike aktidega või siis viidi sisse faktilise monopolina.

Väliskaubanduse riiklik monopol soodustas sotsialistliku korra loomist ning tugevdamist ja sotsialistlike tootlike jõudude arendamist. Rahvademokraatiamaadevahelistes suhetes tagab riiklik monopol väliskaubanduse vastavuse nende riikide rahvamajandusplaanidele. Väliskaubanduslikes suhetes kapitalistlike maadega takistab riiklik monopol nende riikide majanduslikku ekspansiooni rahvademokraatlikku majandusse ja kaitseb siseturgu väliskapitali sissetungi ning kapitalistliku maailmaturu stiihia ja majanduskriiside eest.

Riikliku monopoli kehtestamine väliskaubandusele väljendab riigi kui poliitilise pealisehituse aktiivset mõju majanduslikule baasile. Riikliku monopoli olemasolu väliskaubanduses on rahvademokraatliku riigi majanduslik-organisatsiooniliste funktsioonide üheks väljendajaks.

Oma loomult on selline riiklik monopol sotsialistlik, sest ta põhineb tootmisvahendite sotsialistlikul omandil ja rahvamajanduse plaanipärasel arendamisel. Ta kindlustab väliskaubanduse arenemise vastavalt rahvamajandusplaanidele ja on sellega üheks abinõuks nende riikide majanduse plaanilisel juhtimisel.

Väliskaubanduse monopol nõuab tsentraalse riikliku organi loomist, mille otseseks ülesandeks on väliskaubanduse juhtimine. Selle sihiga asutati mõne aasta jooksul kõigis rahva-

demokraatiamaades spetsiaalsed ministeeriumid. Enamikes maades, nagu Tšehhoslovakkias, Poolas, Rumeenias, Hiinas jne. on selleks väliskaubanduse ministeerium, kuid mõnedes maades täidab neid funktsioone mõni teine ministeerium, nagu Mon-gooolias kaubandusministeerium, Albaanias - kaubanduse ja liikluse ministeerium jne.

See väliskaubanduse juhtimise riiklik keskorgan, läh-tudes rahvamajandusplaani üldistest Ulesannetest, määrab impordi ja ekspordi mahu, samuti ka sisse- ja väljaveetavate kaupade konkreetse loetelu (nomenklatuuri), määrab organi-satsioonid ja ettevõtted, mis võivad osa võtta väliskauban-dusest, ja reguleerib kõik väliskaubandusega seoses olevad ulejäänud küsimused, nagu valuuta, tollid jne.

Rahvademokraatiamaade väliskaubanduse ministeeriumid alluvad oma tegevuses riigivalitsuse kõrgemate organite juh-timisele. Viimased kooskõlastavad väliskaubanduse ministeer-iumi tegevuse välisministeeriumiga, rahandusministeeriumiga, riigipangaga, tööstuse- ja transpordiministecriumidega jne.

Väliskaubanduse ministeeriumi organid asuvad nii sise-riigis kui ka väljaspool riigi piire. Siseriigis on sellis-teks organiteks kõigis rahvademokraatiamaades tollivalitsu-sed. Väljaspool riigi piire asuvad aga vastava riigi saat-konna juures kaubanduslikud esindused eesotsas kaubandus-nõunike või atažeedega.

Kaubanduslikel esindustel on saatkonna juures välis-kaubanduse küsimustes vastava riigi õigused. Nemed arendavad oma riigi väliskaubandust ning muid majanduslikke suhteid vas-tava riigiga, kus viibivad, reguleerivad ja korraldavad välis-kaubanduslikke käibeid.

Väliskaubanduse monopoli sisseviimine on tihedalt seo-tud v a l u u t a m o n o p o l i g a, sest valuuta kontroll on parimaks ning tõhusamaks väliskaubanduse plaanipärase suu-namise ja arendamise vormiks. Valuutamonopol tähendab riigi õigust sooritada eranditult kõiki operatsioone igat liiki valuuta väärtustega. Valuutamonopoli, samuti nagu väliskauban-duse monopoli tervikuna oli võimalik kehtestada alles sotsia-listliku revolutsiooni täieliku võidu perioodil. Tema kehtes-

tamise eelduseks oli väliskaubanduse ja pankade natsionaliseerimine, eraisikutelt välisvaluuta, kulla ja teiste valuuta väärtuste kokkuost või äravõtmine. Valuutamonopol rahvademokraatiamaades on antud kas emissioonipankadele või eri volitustega pankadele. Üldine kontroll valuutamonopoli rakendamise eest lasub rahandusministeeriumidel.

Väliskaubanduse monopoli kehtestamine nõudis samuti ka tolliasutuste ulatuslikku reorganiseerimist. Kui revolutsiooniajaks sel sageli fiskaalne siht, siis nüüd rahvavalitsuse ajal väliskaubanduse monopoli tingimustes on tolliasutustel põhiliselt kontrolliv funktsioon. Seoses sellega osutus vajalikuks tolliorganid allutada rahandusministeeriumidelt väliskaubandusministeeriumidele. Tänapäeval ongi nii NSVL-is kui ka kõigis rahvademokraatiamaades tollivalitsused allutatud vastavatele väliskaubandusministeeriumidele. Kuna tolliasutuste töö rahvademokraatiamaades on rajatud samadele alustele nagu NSV Liidus ega erine sellest peaaegu mitte milleski, siis siinjuures ei käsitleme seda pikemalt.

Väliskaubanduse kogu operatiivne tegevus ja kõik väliskaubanduslikud kokkulepped koondati harilikult kindla arvu riiklike ettevõtete kätte. Kõik need rahvademokraatiamaades loodud riiklikud väliskaubandusorganisatsioonid täidavad oma õiguslikus seisundis ja ulatuses samu funktsioone nagu NSVL-is väliskaubandusorganisatsioonid. Seega on neil juriidilise isiku õigused ja nad tegutsevad isemajandamise alusel. Nad on monopolivaldajateks, s.t. neile on kinnistatud õigus korraldada teatava kaubarühma import ja eksport. Harilikult ei korralda nad tootmist.

Sellistele põhimõtetele rajatud väliskaubandusorganisatsioonid tagavad kõige paremini väliskaubanduse plaanipärasest arendamisest.

Riiklike ettevõtete kõrval on lubatud mõnedes rahvademokraatiamaades väliskaubandusest osa võtta ka riiklikel tööstustevõtetele ja ühiskondlikel organisatsioonidel (näit. Poolas). Samuti on osavõtuõigus mõnedel kooperatiivsetel organisatsioonidel ja üksikutes maades (Vietnam) kasutatavad seda õi-

gust ka üksikud erafirmad. Kõigi nende ettevõtete ja organisatsioonide tegevus välisturgudel on samuti allutatud rangele riiklikule kontrollile. Nemad võivad kaubelda peamiselt teisejärguliste, rahvamajanduslikust seisukohast vähem tähtsate kaupadega, mida ei ekspordi riiklikud organisatsioonid. Kaupade import nende ettevõtete poolt võib toimuda ainult kaubavahetuse kujul, s.t. eksporditud kaupade eest tasuta saada-vate kaupade kujul. Valuutat nendele ettevõtetele impordi eest harilikult ei anta, seetõttu on nende osatähtsus vastavate maade väliskaubanduses väga väike, moodustades sellest ainult mõne protsendi.

Kõik see eespool märgitud väliskaubanduse ümberkujundamine rahvademokraatiamaades ei toimunud ilma raskusteta. Nagu juba Tšehhoslovakkia puhul näitasime, toimus rahvademokraatiamaades (Ungaris, Rumeenias, Hiinas ja mujal) esimestel aastatel väliskaubanduse areenil terav klassivõitlus. Kodanlike elementide võitlusmeetoditeks olid siin, nagu teisteski rahvamajandusharudes, majanduslik sabotaaž, plaaniaalgete moonutamine, loobumine plaaniülesannete täitmisest. Toimusid tihti plaanivälised operatsioonid, laienes salakaubandus, valuuta välismaale viimine jne.

Nagu näitas rahvademokraatiamaade praktika, olid väliskaubanduse riiklik kontrollimine ja reguleerimine esimesel etapil headeks abinõudeks rahvamajanduse taastamisel ning sotsialistlikul ümberkujundamisel, kuid samal ajal ei võimaldanud kasutada väliskaubandust terviklikult vastavalt rahvamajanduse plaanipärase arendamise vajadusele. Seega näitasid need rahvademokraatiamaade kogemused, et sotsialistlikul riigil on ainsaks kõige tõhusamaks väliskaubanduslike seoste süsteemiks väliskaubanduse riiklik monopol.

Otsustav etapp väliskaubanduse sotsialistlikul ümberkujundamisel toimus rahvademokraatiamaades 3-4 a. hiljem, mil väliskaubandus riiklikult monopoliseeriti. Selleks ajaks oli proletariaadi diktatuur loonud poliitilised eeldused ning rahvamajanduse juhtivate harude ühiskondlustamisega ka majanduslikud eeldused väliskaubanduse riikliku monopoli sisseseadmiseks. Sellega koos hakkas väliskaubandus arenema juba sama-

sugustel alustel, nagu see toimus NSVL-i väliskaubanduses.

2. Väliskaubanduslikud käibed ja nende struktuur.

Kõigis rahvademokraatlikes riikides toimus väliskaubanduslik areng üldjoontes analoogiliselt. Selles on iseloomustav käibe üldise suurendamise baasil import-eksportkäivete ligilähedane võrdsus, olulised muudatused käibe struktuuris seoses rahvamajanduse industrialiseerimisprotsessiga, samuti ulatuslik kaubavahetus esijoones just sotsialismileeri maadega. Seetõttu on küllaldane piirduda ülevaate saamiseks ainult mõnede näidetega väliskaubanduslikest käivetest üksikutes rahvademokraatiamaades.

Tšehhoslovakkias lõi kõigi rahvamajandusharude edukas areng vajalikud eeldused väliskaubanduslike käivete kiireks kasvuks. Nende dünaamikat (%-des) sõjajärgsel perioodil iseloomustavad järgmised andmed:

Väliskaubanduslike käivete kasv

Tšehhoslovakkias (1948.a. = 100)

Tabel 1.

Aasta	Ekspord	Import	Kogukäive
1949	107	105	106
1950	97	91	94
1951	113	129	121
1952	116	116	116
1953	132	116	124
1954	134 ₀	123	128
1955	146	150	149
1956	174	169	171
1957	169	198	183
1958	188	194	191

1953.a. ületas väliskaubanduse füüsiline maht Tšehhoslovakkias juba sõjaeelse mahu, mis oli tollal maailmaturul küllaltki silmatorkav, sest Tšehhoslovakkia on käesoleval ajal Saksa DV kõrval ainukeseks rahvademokraatiamaaks, kus

juba enne II maailmasõda tööstustoodang rahvamajanduses ületas põllumajandusliku toodangu.

Väliskaubanduslik bilans on tavaliselt aktiivne, s.t. Tšehhoslovakkia eksport ületab harilikult mõnevõrra impordi. Olles rohkem eksportmaaks, sõltub tema käibestruktuur rahvamajandusliku tootmise struktuurist. Riigi tööstuslik iseloom ja töötleva tööstuse (masinaehitus-, tekstiili-, nahkjalatsitööstus) arengu kõrge tase samaaegse puuduliku tooraine baasiga ja põllumajandusliku toodangu suhteliselt madala osatähtsusega rahvamajanduslikus kogutoodangus väljendub väliskaubanduses sellega, et eksport Tšehhoslovakkias koosneb valdavas enamuses valmistoodangust, import aga toorainetest ja toidukaupadest.

Tšehhoslovakkia eksportis oli sõjajärgsetel aastail tekstiilitööstuse toodetel suurem tähtsus (kuni 35% kogu ekspordist). Peale selle olid olulise tähtsusega veel nahkjalatsid, klaasi-keraamika tooted ja teised kergetööstusharude kaubad. Üldse oli kergetööstuse toodangu osatähtsus sellal üle 50% ekspordi kogukäibest. Sõjajärgsetel aastail toimus rahvavõimu initsiatiivil eriti kiire masinaehitustööstuse areng. Selle toodang suurenes ekspordis iga aastaga, vähendades kergetööstuse toodangu osatähtsust. Kui 1929.a. moodustas masinate ja seadmete eksport Tšehhoslovakkias ainult 4,5% kogu ekspordist, siis 1948.a. oli see juba 23%, 1954.a. - 40% ja 1958.a. juba ligemale 60%. Tänapäeval ekspordib Tšehhoslovakkia väga mitmesuguseid masinaid, suure võimsusega aparaate ja kompleksseid seadmeid tööstusettevõtetele. Masinaehituse toodangu, eriti metallitöötlemispinkide ekspordi poolt on Tšehhoslovakkial silmapaistev koht maailmakaubanduses. Kergetööstuse toodangu osatähtsus ekspordis on aga langenud samaaegselt 18%-ni. Peale selle eksporditakse veel mõnesugusel määral mäe- ja metallurgiatööstuse poolfabrikaate (15% ekspordis) ja traditsioonilisi toidukaupu (suhkur, humal, linnased ja õlu).

Tšehhoslovakkia imporditakse käibestruktuur näitab tema töötleva tööstuse arengu kõrget taset, sest ligemale 60% impordist moodustavad tööstuslikud toorained ja

kütus. Impordi arvel rahuldab Tšehhoslovakkia suure osa oma vajadusest raua- ja mangaanimaakide, värviliste metallide, naftasaaduste ja kautšuki järele. Võrreldes toorainete impordi struktuuri sõjajärgse impordiga, nähtub tekstiili- ja nahkjälatsitöööstusele vajalike toorainete osatähtsuse langus samaaegse rasketöööstusele vajalike toorainete osatähtsuse kasvuga. Nii näiteks on rauamaagi import üle 2 korra suurem kui sõjajärgsel perioodil.

Olulise koha impordis moodustavad toidukaubad (23-25%), esijoones teravili (nisu, oder, mais), liha, kala, rasvained ja teised toidukaubad. Võrreldes sõjajärgse perioodiga, on selle kaubarühma osatähtsus impordis kasvanud ligemale 2 korda. Valmistooteid imporditakse tunduvalt vähem kui enne sõda (kuni 15%). Siiä kuuluvad mitmesugused täpismehhaanika- ja optikaseadmed, tekstiilitöööstuse masinad, samuti ka mõnesugused tarbekaubad.

Väliskaubanduse geograafilistes suundades toimusid samuti muudatused. Sõjajärgsetel aastatel olid Tšehhoslovakkia väliskaubanduses olulisel kohal Saksamaa, USA, Inglismaa ja Austria. Nende osa ulatus väliskaubanduslikus uldkäibes üle 50%. Samaaegselt keeldusid valitsevad kodanlikud ringkonnad normaalsetest majanduslikest suhetest NSV Liiduga ja teiste Ida-Euroopa maadega. Vaatamata nende maade territoriaalsele lähedusele ja kaubanduse laiendamise majanduslikule otstarbekusele nendega, ulatus see Tšehhoslovakkias väliskaubanduslikus käibes ainult 12%-ni.

Rahvademokraatliku võimu kehtestamise järel kaotati kunstlikud takistused Tšehhoslovakkia väliskaubanduses NSV Liiduga. Ühtlasi laienesid ulatuslikult majanduslikud sidemed teiste Ida-Euroopa maadega. Niivõrd kui väliskaubandus on tähtsaks rahvamajandusliku tootmise laiendamise teguriks, ergutab Tšehhoslovakkia rahvavalitsus ulatuslikke kaubanduslikke suhteid kõigi riikidega täieliku võrdsuse ja vastastikuse kasulikkuse printsiibil. Kuid see Tšehhoslovakkia valmisolek kaubelda kõigi maailma maadega ei leidnud mõnede kapitalistlike riikide heakskiitu, kes ei soovinud kaubelda täieliku võrdsuse ja vastastikuse kasulikkuse alusel. See väljen-

dus selles, et kuni 1953.a. vähenesid väliskaubanduslikud käibed kapitalistlike maadega pidevalt. Alles 1954.a. alates on käibed hakanud mõnevõrra laienema.

Hoopis teisiti arenesid Tšehhoslovakkia kaubanduslikud suhted sotsialismileeri maadega. Väliskaubanduslike käivete osatähtsus nendega saavutas lühikese ajaga domineeriva seisukoha ja on püsinud sellisena kuni tänapäevani, nagu seda näeme ka järgmisest tabelist:

Tabel 2.

Sotsialismimaade osatähtsus Tšehhoslovakkia väliskaubanduslikus kogukäibes (%)

Aasta	%	Aasta	%	Aasta	%
1948	32	1952	71	1956	66
1949	46	1953	78	1957	68
1950	55	1954	75	1958	70
1951	61	1955	70		

Sotsialismimaadest on väliskaubanduses suurima tähtsusega NSV Liit. Kui veel sõjaeelsetel aastatel tema tähtsus Tšehhoslovakkia väliskaubanduses oli 1-2%, siis juba 1948.a. oli see 16%, 1950.a. 27% ja 1957.a. 34%. Tšehhoslovakkia omakorda on muutunud ka NSV Liidu tähtsaks partneriks väliskaubanduses, omades üldkäibes kolmanda koha 11%-lise osatähtsusega. Nende maade vaheline kaubakäibe struktuur vastab mõlema riigi huvidele. Tšehhoslovakkiale on vaja mitmesuguseid tööstuslikke tooraineid ja toidukaupu, mida saadab NSV Liit, ja samaaegselt võib ta eksportida ulatuslikult mitmesuguseid tööstuslikke seadmeid ja masinaid, mis on vajalikud NSV Liidule. See loobki soodsad tingimused vastastikuse kaubakäibe pidevaks laiendamiseks. Pikaajaline majanduslik koostöö ja kaubaleping aastateks 1959-1965 muudavad sidemed kahe maa vahel veelgi tihedamaks. Plaani andmete järgi ulatub NSV Liidu osatähtsus 1965.a. 42%-ni Tšehhoslovakkia väliskaubanduslikus käibes.

Teistest sotsialismiraadest on Tšehhoslovakkia välis-

kaubanduses suurema osatähtsusega Saksa DV, Hiina, Ungari, Poola ja Rumeenia. Kõigi nende maade käibed Tšehhoslovakkia-ga ületavad ükskõik millise kapitalistliku riigi käibed vii-masega. Kaubanduslikud suhted rahvademokraatiamaadega põhi-nevad täielikult võrdõiguslikkusel, vastastikusel kasulikkus-el ja enamsoodustuse printsiibi rakendamisel. Erinev rahva-majanduse struktuur soodustab nendevahelist kaubavahetust. Perspektiivplaanide koordineerimine rahvademokraatlike riiki-de poolt soodustab väliskaubanduslike käivete edasist kiiret laiendamist, sest perspektiivplaanides nähti ette sotsialis-mimaadevaheline rahvusvaheline tööjaotus. Tšehhoslovakkia ma-sinaehitustööstusele langevad eriti vastutusrikkad ülesanded, sest tema kujunes üheks tähtsamaks sotsialismileeri varusta-jaks moodsa tehnikaga - freespinkidega, energeetiliste sead-metega: turbiinidega, generaatoritega, põllumajandusmasinate-ga, reisi- ja kaubalaevadega. Teiselt poolt saab Tšehhoslovak-kiia nendelt maadelt oma rahvamajandusele vajalikke tööstuslik-ke tooraineid ja toidukaupu. Väliskaubanduslikud arveldused rahvademokraatiamaadega toimuvad Tšehhoslovakkias kliiringu alusel Nõukogude rublades.

Kõrvuti majandusliku koostöö pideva tugevdamisega rahva-demokraatiamaadega laiendab Tšehhoslovakkia kaubanduslikke seoseid ka k a p i t a l i s t l i k e r i i k i d e g a, mis on nõus kauplema võrdõiguslikkuse ja vastastikuse kasulik-kuse alusel, esijoones Lääne-Euroopa maadega, mis moodustavad üle 50% kapitalistlike maade väliskaubanduslikust käibest Tšeh-hoslovakkia-ga. Suurima tähtsusega nendest on Saksa FV, Inglis-maa, Austria ja Šveits.

Kaubavahetus kapitalistlike maadega on Tšehhoslovakkial mõnede tööstuslike toorainete saamise täiendavaks allikaks. Pealegi võimaldab järjest laienev tööstustoodang eraldada ikka rohkem kaupu ekspordiks kapitalistlikele riikidele. Kuid esi-mestel sõjajärgsetel aastatel vähendasid mõnede kapitalistli-ke riikide algatusel korraldatud majanduslik blokaad ja välis-kaubanduslike suhete diskrimineerimine järsult Tšehhoslovak-kiia kaubavahetust kapitalistlike riikidega. Olukorras tuli muudatus alles alates 1954.a., mil kaubavahetus kapitalist-

like maadega hakkas laienema. Kui 1953.a. oli Tšehhoslovakkial kaubavahetus ainult 31 kapitalistliku maaga, siis tänapäeval on nende arv üle 80. Kaubavahetus toimub kas valitsuse vahel sõlmitud kaubanduslepingute või ühekordsete lepingute alusel. Tavaliselt taotletakse seejuures import-eksportkäivete võrdsust.

Tšehhoslovakkias omandavad väliskaubanduse käivetes järjest suurema osatähtsuse majanduslikult nõrgalt arenenud maad. Nende osatähtsus moodustas 1957.a. üle 16%. Tšehhoslovakkia näol on nendel maadel kindel turg oma kaupadele (toorained, toidukaubad) ja, vastupidi, Tšehhoslovakkia rasketööstuse toodang on väga hinnatud nendes maades, võimaldades seal rajada ning laiendada omamaist tööstust.

Poolas kasvas väliskaubanduslik käive aastast aastasse. Juba 1949.a. ületas see rohkem kui 1,5 korda sõjaeelse tase. Käivete üldist dünaamikat näitab järgmine tabel:

Tabel 3.
Väliskaubanduslike käivete kasv Poolas (%)
(1937.a. = 100).

Aasta	Ekspor	Import	Kogukäive
1949	124	192	153
1950	138	215	171
1951	134	246	177
1952	134	239	174
1953	148	239	183
1954	167	278	210
1955	176	285	220
1956	185	315	235
1957	186	385	261
1958	200	362	265

Väliskaubanduslike käivete kiire kasv Poolas oli sotsialistliku majanduse tormilise arengu tulemuseks. Väliskaubanduslik bilans oli üldiselt passiivne, s.t. Poola import ületas harilikult ekspordi.

Käivete üldise kasvuga koos toimusid nende struktuuris ka olulised muudatused. Poola ekspordis oli sõjaeelsetel aastatel umbes 94% põllumajandussaadusi ja tööstuslike tooraineid. Esimestel sõjajärgsetel aastatel jäi ekspordi iseloom umbes samaks. Nii oli 1949.a. kivisöe osa ekspordis 40%, põllumajandussaadustel - 23%, tekstiilkaupadel ja toorainetel 10%. Seoses aga rahvamajanduse industrialiseerimisega kasvas tööstustoodangu osa ekspordis tööstuslike toorainete arvel. Nii oli sõjaeelsetel aastatel masinate ja seadmete osatähtsus ekspordis vähem kui 1%, 1949.a. moodustasid nad juba 3% ja 1958.a. 27%. Eriti tugevasti kasvas mitmesuguste tekstiilitööstuse masinate ekspord. Vähenes aga kivisöe ekspord, mille tarbimine seoses industrialiseerimisega sisemaal tunduvalt suurenes.

Poola impordis struktuuris toimusid samuti olulised muudatused. Sõjaeelsetel aastatel toodi sisse peamiselt tekstiiltooraineid, mitmesuguseid toidukaupu (54%) ja valmistooteid (26%). Mitmesuguste masinate ja aparaatide osa impordis oli alla 15%. Sõjajärgsetel aastatel kasvas seoses rahvamajanduse industrialiseerimisega tootmiseseadmete ja tööstusliku tooraine osa impordis. Nii moodustasid masinad ja seadmed 1950.a. impordis ligemalt 31%, tööstuslik tooraine ja kütus 55%. Eduka industrialiseerimise tulemusena on viimastel aastatel vähenenud seadmete import. Osalt on selle põhjuseks ka püüd tasakaalustada kaubanduslikku bilanssi ja vähendada välisvõlgu.

Väliskaubanduse geograafilistes suundades on samuti toimunud olulised muudatused. Sõja eel olid Poolale peamiseks väliskaubanduslikeks partneriteks Saksa-maa, Inglismaa, USA. Kaubavahetus nendega moodustas üle 50% käibest. Tänapäeval aga toimub suurem osa Poola väliskaubanduslikust käibest rahvademokraatiamaadega, nagu seda iseloomustavad ka järgmised andmed:

Tabel 4

Sotsialismimaade osatähtsus Poola
väliskaubanduslikus kogukäibes (%-des).

Aasta	%	Aasta	%	Aasta	%
1948	41	1952	67	1956	60
1949	59	1953	70	1957	59
1950	59	1954	70	1958	58
1951	58	1955	64		

Kaubavahetuses sotsialismimaadega on suurim tähtsus NSVL-il. Kui 1938.a. viimase osatähtsus Poola väliskaubanduses oli umbes 0,5%, siis 1957.a. oli see juba 30,3%. NSV Liidust sai Poola mitmesuguseid tööstuslike tooraineid ja masinaid. Nii importis Poola 1958.a. NSVL-ist 74% rauamaagist, umbes 90% naftast ja naftasaadustest, 44% teraviljast. Mõned toorained, nagu apatiidid, nikkel, liina, sai Poola täielikult ainult NSVL-ilt. NSV Liit oli omakorda avaraks turuks paljudele Poola kaupadele, nagu merelaevad, raudtee veerev koosseis, tsink, tekstiilkaubad, mööbel jm.

Olulise tähtsusega Poola väliskaubanduses on veel Saksa DV, Tšehhoslovakkia, Hiina, Ungari ja teised rahvademokraatiamaad. Poola importis nendest maadest mitmesuguseid masinaid, tööstuslike tooraineid ja põllumajandussaadusi, eksportis aga kivisütt, koksi, mitmesuguseid tooraineid ja toidukaupu. Viimastel aastatel on suurenenud Poola ekspordis sotsialismimaadesse ka masinate ja seadmete osa.

Poola arendab samuti kaubanduslike suhteid kapitalistlike riikidega, mille osatähtsus viimastel aastatel näitab pidevat tõusu. Samuti suureneb ka kaubanduslike seoste arv. Poola väliskaubanduses on suurima tähtsusega kapitalistlikeks maadeks Inglismaa, Saksa FV ja USA. Viimasega algas elavam kaubavahetus Poolal alates 1956.a., saades ulatusliku krediidi mitmesuguste põllumajandussaaduste (nisu, puuvill jt.), samuti ka kergetööstuse seadmete impordiks. Ekspordis on ülekaalus mitmesugused tarbekaubad, sa-

muti ka tööstuslikud seadmed. Väga kiiresti on viimastel aastatel laienenud kaubavahetus majanduslikult nõrgalt arenenud maadega. Sinna veetakse mitmesuguseid tööstuslikke seadmeid, eksporditakse aga tööstuslikke tooraineid.

Lõpuks tuleb märkida, et Poolas on rahvusvahelise kuulsusega Poonani aastalaat, millest igal aastal võtab osa arvukalt välisriikide kaubanduslikke esindajaid.

Bulgaaria väliskaubandus oli sõjajärgsetel aastatel vähe arenenud seoses rahvamajanduse üldise nõrga arenguga, tema väliskaubanduse osa maailmakaubanduses oli tähtsusetu. Sõjajärgsetel aastatel, tänu saavutatud edusammudele rahvamajanduse industrialiseerimisel, laienesid kiiresti väliskaubanduslikud käibed, nagu nähtub alljärgnevast tabelist:

Tabel 5.
Väliskaubanduslike käivete kasv Bulgaarias (%)
(1946.a. = 100)

Aasta	Ekspord	Import	Kogukäive
1947	122	164	142
1948	215	243	228
1949	304	236	275
1950	220	223	221
1951	219	244	280
1952	257	327	289
1953	326	394	357
1954	321	446	378
1955	318	438	373
1956	411	491	444
1957	560	690	615
1958	565	750	645

Väliskaubanduslik bilanss on Bulgaarial kogu aeg aktiivne, ehkki viimastel aastatel kasvab import tunduvalt kiiremini kui ekspord. Sotsialistliku industrialiseerimise kiire tempo ning seoses sellega muudatused rahvamajanduse struktuuris leidsid oma väljenduse impordi ja ekspordi käibestruktuuris, samuti ka kaupade nomenklatuuri laiendamises.

Sõjajärgelise impordi ja ekspordi struktuur Bulgaarias väljendas tema agraarset ja poolkoloniaalset iseloomu. Umbes 75% impordist moodustasid tööstuskaubad, valdavalt osas tarbeesemed. Masinate ja seadmete import oli väike, ulatudes 15%-ni üldisest sisseveost. Ekspordis aga domineerisid põllumajandussaadused (üle 95%).

Peale rahvademokraatliku korra kehtestamist riigis toimusid järsud muudatused import- ja ekspordikäivetes. Iga aastaga hakkas suurenema masinate ja seadmete osatähtsus impordis, ulatudes tänapäeval kuni 42%-ni. Edasi järgnevad mitmesugused metallid (umbes 25%), naftasaadused, tööstuslikud toorained (puuvill, vill). Tarbekaupade impordi osatähtsus on väike. Bulgaaria ekspordis kasvas kiiresti tööstustoodete osa seoses majanduse industrialiseerimisprotsessiga. Tööstustooted moodustavad tänapäeval ekspordis ca 60%. Nimetada tuleks siinjuures keemiatööstuse tooteid, ehitusmaterjale ja viimastel aastatel ka mõnesuguseid masinaid (elektrimootorid, pumbad, tööpingid jne.). Ehkki põllumajandussaaduste osa ekspordis on tunduvalt langenud, siis koguliselt on see kasvanud, eriti tubaka, puu- ja juurviljade eksport.

Mis puutub nüüd väliskaubanduslikesse partneritesse, siis Bulgaaria kaubanduslikes seostes domineerivad rahvademokraatiamaad (vt. tabel 6).

Tabel 6.

Sotsialismimaade osatähtsus (%) des) Bulgaaria väliskaubanduslikes kogukäivetes.

Aasta	%	Aasta	%	Aasta	%
1948	78	1952	89	1956	85
1949	82	1953	86	1957	84
1950	89	1954	87	1958	85
1951	92	1955	88		

Bulgaarial oli sõjajärgelsetel aastatel kaubavahetus ainult 28 maaga, kusjuures tähtsamaks partneriks oli Saksamaa, moodustades üle 60% Bulgaaria väliskaubanduslikust kogukäibest. Tänapäeval sotsialismileeri kuuluvate riikide (välja arvatud SDV) osatähtsus oli Bulgaaria väliskaubanduses ainult

12%.

Sõjajärgsetel aastatel laienesid tunduvalt Bulgaaria kaubanduslikud sidemed. 1958.a. oli ta kaubavahetuses juba 62 riigiga. Tähtsamaks väliskaubanduslikuks partneriks on NSV Liit, millega kaubakäive pidevalt kasvab, ja 1957.a. ulatus see rohkem kui 52% Bulgaaria väliskaubanduslikust käibest. Bulgaaria saab NSV Liidust kaupu, mis on suure tähtsusega rahvamajanduse industrialiseerimisel. Nii imporditakse NSV Liidust mitmesuguseid tööstusseadmeid, põllumajanduslikke masinaid, naftasaadusi, tööstuslikke tooraineid jne. Nende kaupadega katavad Bulgaaria suurema osa oma tootmisvahendite impordi vajadusest. Eksportkaupadest, mida saadetakse NSVL-i, on suurema tähtsusega tubakas, mitmesugused värviliste metallide kontsentraadid (plii, tsink, vask), tsement, karusnahad ja mitmesugused põllumajandussaadused (puu-, juurvili, veinid jt.). Viimastel aastatel on hakatud eksportima NSV Liitu ka mõnesuguseid masinaid ja seadmeid.

Rahvademokraatiamaadest on Bulgaaria väliskaubanduses suurima tähtsusega Tšehhoslovakkia, Saksa DV ja Poola, kuid ka teiste rahvademokraatiamaadega suurenevad käibed aasta-aastalt. Bulgaaria impordib nendest maadest mitmesuguseid masinaid ja tööstuslikke tooraineid, samuti ka tarbekaupu, ekspordib aga peamiselt tööstuskaupu (värviliste metallide kontsentraadid, tsement) ja põllumajandussaadusi (tubakas, veinid, konservid, liha). Mõnevõrra erinev on väliskaubandusliku käibe struktuur kaubavahetuses Aasia rahvademokraatiamaadega. Nendest maadest impordib Bulgaaria tööstuslikke tooraineid (puuvill, asbest, harjased jt.) ja mõningaid toidukaupu (teed, õlisid), ekspordib aga nendesse maadesse tööstuslikke seadmeid, masinaid, kangaskaupu jne.

Kapitalistlike riikidega vähenesid väliskaubanduslikud käibed Bulgaarial kuni 1951.a. kapitalistlike riikide vaenuliku suhtumise pärast sotsialismimaadesse, nende seas ka Bulgaariasse. Alates 1952.a. aga hakkasid käibed taas elavnema, suurenedes aasta-aastalt. Bulgaaria impordib kapitalistlikest riikidest peamiselt mitmesuguseid masinaid ja seadmeid ning tööstuslikke tooraineid, ekspordib aga tubakat

ja teisi põllumajandussaadusi, mõningaid tööstuslikke tooraineid ja kergetööstusharude toodangut. Viimastel aastatel laiendab Bulgaaria kaubavahetust ka majanduslikult nõrgalt arenenud maadega, importides sinna mitmesuguseid tööstuskaupu (masinaid, keemiakaupu) ja eksportides tööstuslikke tooraineid.

Saksa DV-i väliskaubandus on rahvavõimuaastatel kiiresti laienenud ja asub oma käibe mahu poolest sotsialismimaade kaubanduses II kohal NSV Liidu järel (1958.a. andmetel). Väliskaubanduslikud käibed teenindavad rahvamajanduse arendamist, tagades tööstusele tooraine ja korraldades Saksa DV tööstustoodangu realiseerimise välisturgudel.

Väliskaubanduslike käivete üldise kasvu baasil kasvab eriti kiiresti ekspordikäive, mis oma mahult kui ka kasvutempolt ületab impordi (vt. tabel 7). Saksa DV on üldiselt ekspordimaa, tema kaubandusbilanss on aktiivne. Olles hästi arenenud tööstusmaa, on SDV ekspordis domineerival kohal mitmesugused masinaehitustööstuse tooted (52% ekspordi käibest). Eriti on viimastel aastatel suurenenud komplekssete seadmete eksporditööstusettevõtetele. Olulise koha moodustab ka keemiatööstuse toodangu eksporditööstus (15% ekspordi käibes). Eriti on suurenenud plastmasside, mineraalväetiste, fotokauapade, lakkide ja värvide eksporditööstus. Kergetööstuse toodang moodustab ekspordist 17%. Ülejäänud ekspordimoodustavad mitmesugused ehitusmaterjalid ja mäetööstuse toodang (pruunsüsi).

Saksa DV impordi struktuur pole sõjajärgsetel aastatel märgatavalt muutunud. Arenenud tööstusmaana on tal vajadus importida mitmesuguseid tööstuslikke tooraineid (raumaaki, kivisütt, naftasaadusi jne.) Olulise koha impordis moodustavad ka toidukaubad ja põllumajanduslikud toorained, sest Saksa DV põllumajandus ei suuda katta täielikult elanikkonna vajadusi toidukaupadele ja kergetööstuse vajadusi toorainele.

Väliskaubanduse käivete struktuuris on ette nähtud mõnesugused muudatused Saksa DV seitseastaku plaanis (1959-1965). Ekspordis peab suurenema täppismehhaanika ja optikatoodete

Tabel 7.

Väliskaubanduslike käivate kasv

Saksa DV-s (%).

(1950.a.=100)

Aasta	Eksport	Import	Kogukäive
1951	176	129	150
1952	183	163	172
1953	240	207	222
1954	318	232	270
1955	315	247	280
1956	348	283	313
1957	446	340	392
1958	465	357	409

ning masinate osa. Impordis peab aga toidukaupade osa vähenema seoses põllumajandusliku tootmise laiendamisega SDV-s ja suureneva tööstuslike toorainete, eriti nafta import.

Väliskaubanduslike suhete geograafilises iseloomus on sõjajärgsetel aastatel toimunud olulised muutused. Kui veel esimestel sõjajärgsetel aastatel toimusid väliskaubanduslikud tehingud valdavas enamuses kapitalistlike maadega ja eriti Saksamaa kapitalistliku osaga (praegu SFV), siis alates 1948.a. hakkasid domineerima väliskaubanduses rahvademokraatiamaad ja NSV Liit. Seda dikteeris rahvamajanduse plaanipärane arendamine, sest kaubavahetus sotsialismileeri maadega toimub kindlate pikaajaliste lepingute alusel, mis võimaldab ette näha rahvamajandusele vajalike kaupade õigeaegset saamist. Kaubandus kapitalistlike maadega ei andnud selleks küllaldast garantiid. Nagu alljärgnevatest andmetest nähtub, moodustavad kapitalistlikud maad Saksa DV väliskaubanduses umbes 25%, kusjuures käibe maht pidevalt kasvab.

Saksa DV rahvamajanduse arengus on otsustava tähtsusega tihe koostöö NSV Liiduga. Viimase osa SDV väliskaubanduses moodustab 43%. Impordis domineerivad tööstuslikud toorained, nagu rauamaak, kivisüsi, naftasaadused (70% impordist), põllumajandussaadused (27%), eriti toidukaubad (nisu, liha,

Tabel 8.

Sotsialismimaade osatähtsus (%-des) Saksa DV
väliskaubanduslikus kogukäibes.

Aasta	%	Aasta	%	Aasta	%
1950	72	1953	76	1956	73
1951	79	1954	75	1957	75
1952	75	1955	72	1958	74

rasvad). Ekspordis NSV Liitu aga on tähtsamaks kaubarühmaks mitmesugused masinad ja seadmed (71%), tööstuslikud toorained, nagu keemiatööstuse toorained, ehitusmaterjal (19%) ja tarbekaubad (10%). Suure tähtsusega Saksa DV ja NSV Liidu majanduse edasises arengus on 1959.a. suvel sõlmitud kokkulepe (1960-1965), milles muuseas on ette nähtud mõlema maa vaheline tootmise koopereerimine masinaehituses ja keemia-tööstuses.

Rahvademokraatiamaadest on Saksa DV väliskaubanduses suurim tähtsus Tšehhoslovakkial, Hiinal, Poolal ja Ungaril. Saksa DV eksport on kõigile rahvademokraatiamaadele tähtis industrialiseerimise seisukohalt, sest domineerivad mitmesugused masinad ja seadmed (samuti ka keemiakaubad). Omalt poolt on Saksa DV-le tähtsad nendest maadest saadavad tööstuslikud toorained ja põllumajandussaadused. Seega on Saksa DV-l sotsialismileeri maade vahelises koostöös oluline koht kui arenenud tööstusmaal, mis abistab vähem arenenud rahvademokraatiamaid nende industrialiseerimisel.

Saksa DV valitsus, juhindudes oma välispoliitikas erinevate sotsiaalmajanduslike süsteemide rahulikust koosseksisteerimisest, laiendab iga aastaga oma kaubanduslikke sidemeid kapitaalilistlike riikidega. Seejuures on suureks takistuseks asjaolu, et paljud kapitalistlikud maad ei tunnista ametlikult veel Saksa DV ega astu temaga diplomaatilistesse suhetesse. Eriti halvasti mõjub Saksa DV otse vaenulik suhtumine SDV valitsusesse ja tema püüetesse arendada ülesaksamaalist kaubavahetust. Nii tühistas 1960.a. no-

vembris SFV valitsus ühepoolsetelt oma 1951.a. sõlmitud kaubanduslepingu SDV-ga ja keelas täielikult kaubavahetuse alates 1. jaanuarist 1961.a. Kuid vaatamata nendele raskustele on Saksa DV saavutanud märgatavat edu kaubakäibe arendamisel kapitalistlike maadega. Tähtsamateks väliskaubanduslikeks partneriks siinjuures on Inglismaa, Austria, Prantsusmaa, Soome jt. Euroopa kapitalistlikud maad. Vaatamata Saksa FV valitsuse vaenulikule suhtumisele, laienesid kuni 1961.a. ka ülesaksamaalised kaubakäibed. Kapitalistlikesse maadesse ekspordib Saksa DV peamiselt mitmesuguseid masinaid ja keemiatööstuse tooteid, impordib aga tööstuslikke tooraineid (must- ja värvilised metallid, fosfaat, tselluloos, metsamaterjal jne.) ja põllumajandussaadusi (lina, vill, taimeõli, liha-kala).

Saksa DV annab oma väliskaubanduse kaudu suurt abi majanduslikult nõrgalt arenenud maadele. Ta ekspordib sinna masinaid, seadmeid ja keemiakaupu ning saab vastu tööstuslikke tooraineid ja põllumajandussaadusi. Kaubavahetus toimub seejuures ekvivalentsetel alustel ning seega pole nendel maadel vaja kulutada omamaise tööstuse rajamiseks kulla- ja valuutaressursse. Nad saavad seda teha oma traditsiooniliste ekspordikaupadega, mida saadavad SDV-sse.

Rahvusvahelise kaubanduse laiendamist soodustavad Saksa DV-s iga aasta kevadel ja sügisel korraldatavad näitused Leipzgis. Need messid tõmbavad kokku järjest rohkem välismaiseid kaubandusorganisatsioone. Nii oli 1958.a. Leipzigi messil 7058 firmat ja kaubandusorganisatsiooni 38-st riigist, 1959.a. aga juba 9435 välismaist firmat 49 riigist. Nende poolt sõlmitud äritehingud kasvasid 25% võrreldes 1958.a. Iga-aastane osavõtjate arvu suurenemine Leipzigi messidel ja sõlmitud tehingute kasv tunnistavad seda, et "Saksa DV kui kõrgelt arenenud majanduse ja tehnikaga riigi osatähtsus ja autoriteet on kasvanud kogu maailmas," märkis N. Hruštšov oma kõnes Leipzgis 4. märtsil 1959.a.¹⁾

¹ Der Aussenhandel 1959, nr. 6. lk. 4

Hiina rahvamajanduses on väliskaubanduse osa tugevasti muutunud, võrreldes vana Hiina väliskaubandusega. Viimases oli väliskaubandusel poolkoloniaalne iseloom ja teda ei kasutatud vastavalt riigi majanduse arendamise vajadustele ning huvidele, vaid ta teenindas esijoones välismaiste monopolide huve. Juba XIX sajandil "lulitati" Hiina vägivaldselt kapitalistlike riikide poolt sõjalis-poliitilisel teel kapitalistlikku maailmamajanduse süsteemi ja rahvusvahelisse kaubakäibesse. XX sajandil jätkus Hiina sõltuvuse süvenemise edasine protsess imperialistlikest riikidest. Viimased kasutasid väliskaubandust hiina rahva röövimiseks ja välismaistele monopolidele ning omamaisele kodanlusele suurte kasumite saamiseks. Kapitalistlikud riigid viisid peaaegu "ilma hinnata" Hiinast välja tohutul hulgal põllumajanduslikke ja tööstuslikke tooraineid ning vedasid sisse monopolsete kõrgete hindadega suurtes kogustes mitmesuguseid kaupu, mida võis valmistada väga hästi ka Hiina ise. Hiina eksport kapitalistlikest riikidest ei soodustanud tema tootlike jõudude kasvu, vaid, vastupidi, pidurdas kodumaise tööstuse arengut, laostas käsitöenduslikku tootmist ning põllumajandust. Poolkoloniaalse ja poolfeodaalse Hiina väliskaubandus, mis toetus nõrgalt arenenud tööstusele ja degradeeruvale põllumajandusele, arenes aeglaselt. Tegelikult pika perioodi jooksul (kestev sõdade periood 1933 - 1949) ei saanud Hiina esineda välisturgudel majanduslikult tervikliku riigina.

Rahvarevolutsiooni võit Hiinas kõrvaldas kõik takistused väliskaubanduse arenguks. Hiina Rahvavabariigis kasutatakse väliskaubandust majanduse laiendamise, riigi rahvusliku sõltumatuse tugevdamise ja töötajate materiaalse heaolu parandamise huvides.

Väliskaubanduslikud käibed hakkasid kiiresti suurenema, nagu see nähtub ka alljärgnevatest andmetest (1950 = 100)

1951.a.	- 144	1955.a.	- 269
1952.a.	- 156	1956.a.	- 266
1953.a.	- 197	1957.a.	- 253
1954.a.	- 206	1958.a.	- 310

Üldise käibe kasvu taustal nähtub mõnesugune tagasi-

minek väliskaubanduses aastatel 1956 ja 1957. See oli tingitud ühelt poolt halvast põllumajanduse toodangust 1956.a. ilmastikutingimuste tõttu ja teiselt poolt MSV Liidult saadud krediidi ärakasutusest, mis vähendas omakorda importkõivet. Kuid juba 1958.aastal jätkus käivate suurenemine. Kaubandusbilanss oli eelmistel aastatel passiivne, viimasel ajal aga enam-vähem tasakaalus.

Rahvavõimuaastatel on toimunud väliskaubanduse käivate struktuuris olulised muudatused. Printsipiaalselt uued ülesanded, mis kerkisid Hiina RV väliskaubanduse ette, leidsid oma väljenduse i m p o r d i struktuuri muutumises. Kui revolutsioonieelses Hiinas oli masinate ja seadmete osa impordis 3-5%, siis nüüd on see umbes 60%. Sisse veetakse tööpinke, veoautosid, traktoreid, täppismehhanisme, energeetilisi seadmeid, transpordiseadmeid, põllumajandusmasinaid jne. Viimastel aastatel on sisseveos tähtsad komplekssed seadmed uutele tööstusettevõtetele. Neid on imporditud üle 200, kõik suurtele tehastele. Kiiresti arenevale tööstusele (masinaehitus) toob Hiina sisse ka tooraineid (10% üldimpordist). Tähtis koht impordis on naftal ja naftasaadustel (70% riigi vajadusest), põllumajanduslikel toorainel (puuvill, džuu, vill, kunstiid). Lõpuks on silmatorkavad ka tarbekaubad (paber, kellad, arstimid, suhkur, kultuurikaubad). Põllumajanduslike toorainete ja tarbekaupade import on aga tunduvalt kahanenud võrreldes revolutsioonieelse perioodiga, tuakse sisse ainult defitsiitse iseloomuga kaupu. Vastavalt Hiina RV rasketööstuse arengule on hakanud viimastel aastatel impordis vähenema masinate ja seadmete osatähtsus, suurenema aga tööstuslike toorainete osa.

E k s p o r d i s moodustavad kuni viimase ajani domineeriva osa (70-80%) nn. traditsioonilised hiina ekspordikaubad, põllumajandussaadused (sojaoad, tee, toorsiid, harjased, toornahad). Nende osa on küll viimastel aastatel vähenenud seoses Hiina industrialiseerimisprotsessiga ja selle tulemusel mitmesuguste tööstuskaupade (jalgrattad, õmblusmasinad, raadiod), isegi masinate ja seadmete ekspordi suurenemisega. Olulise koha moodustavad ekspordis ka käsitööstussaadused ja

mõnesugused värvilised metallid (volfram, molübdeen, anti-
mon). Hiina ekspordivõimalused on avarad. Vastavalt oma põl-
lumajanduse ja tööstuse arengule on võimalik veelgi suurenda-
da põllumajandussaaduste, mineraalsete toorainete ja tööstus-
toodete eksporti.

Rahvavõimuaastatel on toimunud ka H i i n a väliskauba-
duse g e o g r a a f i l l i s t e s suundades rida olulisi
muudatusi. Vana Hiina väliskaubanduses domineerisid kapita-
listlikud riigid (USA, Inglismaa, Saksamaa, Prantsusmaa, Jaa-
pan jt.) ja Hiina turul valitsesid ameerika monopolid. NSV
Liidu osatähtsus Hiina väliskaubanduses oli sellal alla 0,5%.
Rahvavõimu kehtestamisega on aga järsult suurenenud NSV Liid-
u ja teiste rahvademokraatiamaade osa Hiina väliskaubandu-
ses. Seda näitavad ilmekalt järgmised arvud:

<u>Sotsialismimaade osatähtsus (%-des)</u>	
<u>Hiina RV väliskaubanduslikus kogukäibes.</u>	
1950.a. - 26	1954.a. - 81
1951.a. - 61	1955.a. - 82
1952.a. - 72	1956.a. - 75
1953.a. - 75	

S o t s i a l i s m i l e e r i maadest on Hiina välis-
kaubanduses esikohal NSV Liit (40%). Esimestel rahvavõimu-
aastatel importis Hiina NSVL-st tunduvalt rohkem kui eksportis
tänu soodsate tingimustega saadud pikaajalistele kredii-
tidele. Alates 1956.a. hakkas Hiina tasuma oma laene, mis-
tõttu eksport NSV Liitu ületab viimastel aastatel tunduvalt
impordi. Hiina impordib NSV Liidust mitmesuguseid seadmeid
ja masinaid (50% impordist) peamiselt komplekssete sisustuste
kujul. Olulisel kohal on tööstuslikud toorained (naftasaadu-
sed, metallid), keemiakaubad ja sordiseeme. Eksportkaupadeks
aga on põllumajandussaadused (riis, sojauba, arahis, tee),
tööstuslikud toorained (värvilised metallid, siid, kivisüsi)
ja vähesel määral ka mõnesugused tarbekaubad.

R a h v a d e m o k r a a t i a m a a d e s t on
Hiina väliskaubanduses eriti olulised Saksa DV, Tšehhoslo-
vakia, Poola ja Ungari. Ülejäänud rahvademokraatiamaade osa-
tähtsus on väliskaubanduses tunduvalt väiksem. Hiina importis

nendest maadest peamiselt masinad ja seadmed. Sellega annavad sotsialismimaad suurt abi Hiina rahvamajanduse industrialiseerimisel. Piisab märkimisest, et 80% neist riikidest imporditud kaupadest on tootmisvahendid. Hiina ekspordib põllumajandussaadusi ja tööstuslikke tooraineid rahvademokraatiamaadesse, viimastel aastatel aga ka mõnesuguseid masinaid ja seadmeid, eriti Aasias asuvasse rahvademokraatiamaadesse (Koera, Vietnam, Mongoolia). Viimaste majanduse sotsialistlikul ümberkujundamisel annab suurt abi just Hiina tänu oma suhtelisele ligidusele ning suurtele saavutustele oma majanduse arendamises.

Kapitalistlike maadega püüab Hiina samuti laiendada väliskaubanduslikke käibeid ja teisi majanduslikke suhteid, kuid need Hiina taotlused põrkusid mõnede kapitalistlike riikide, esijoonel USA valitsevate ringkondade vaenulikule vastuseisule. 1949.a. detsembris keelas USA valitsus oma laevade sõidu Hiina EV sadamatesse, 1950.a. "külmetas kinni" kõik Hiina aktivad Ameerika pankades, 1951.a. kehtestas embargo¹⁾ väliskaubanduses Hiinaga. Kõigi nende aktide tulemusena langes Hiina kaubavahetus kapitalistlike maadega järsult. Kapitalistlikud riigid lootsid sellise majandusliku blokaadiga embargo abil isoleerida Hiina majanduslikult ning sundida teda sellega järeleandmistele. Majanduslik blokaad aga ei saavutanud oma sihti, sest Hiina sai majanduslikest raskustest jagu NSV Liidu ja rahvademokraatiamaade abiga. Alates 1952.a. hakkasid taas laienema Hiina kaubanduslikud sidemed kapitalistlike riikidega. 1956.a. laiendas Inglismaa oluliselt kaubavahetust Hiinaga, samuti on asunud ka

¹ Embargo (hisp. keeles - keeld) on rahvusvahelise õiguse termin, mida oma esialguses tähenduses kasutati juhtudel, kui riigi valitsus keelas teiste maade laevade väljumise oma sadamatest, pani nad "aresti alla".
Sõja ajal oli embargo seoses sõjalise blokaadi mõistega, laevu otsiti läbi, rekvireeriti laevad, mis vedasid sõdivatele maadele kaupu jne.

Viimasel ajal aga kasutatakse teda väliskaubanduslike tehingute keelu (keeld sisse- ja väljaveoks) ja samuti ka laevade liikluse keelu mõttes teatavate maadega.

paljud teised kapitalistlikud maad kaubavahetuse normaliseerimise teele. Käibed kasvasid ajavahemikul 1953-1958 kapitalistlike maadega rohkem kui 6 korda. Hiina impordib nendest maadest mitmesuguseid masinaid ja seadmeid ning tööstuslikke tooraineid (vill, kunstkiud), ekspordib aga oma "traditsioonilisi" kaupu.

1955.a. alates elavnes Hiina kaubavahetus tugevasti ka majanduslikult nõrgalt arenenud riikidega Aasias ja Aafrikas. 1958.a. oli Hiinal juba 52 riigisuguse riigiga kaubavahetus. Hiina impordib nendest maadest mitmesuguseid tööstuslikke tooraineid ja teisi kaupu, mida nad suudavad eksportida (nn. traditsioonilised kaubad), saadab aga nendesse maadesse suurel hulgal tarbekaupu, eriti puuvillaseid ja siidkangaid, viimastel aastatel järjest rohkem ka mitmesuguseid masinaid ja seadmeid.

x ----- x

Piisab toodud näidetest, et mõista rahvademokraatiamaade väliskaubanduse käivete dünaamikat, nihkumiste põhjusi käivete struktuuris ning majanduslike sidemete iseloomu. On ju ülejäänud, siin pikemalt käsitlemata rahvademokraatiamaade väliskaubanduse arengujooned samasugused.

Kõigi maade väliskaubanduslike käivete kasv sotsialismileeris toimus suurelt jaolt just nendevahelise kaubanduse laiendamise arvel. Oluline koht nende maade käibes on NSV Liidul kui sotsialismileeri võimsaimal riigil. NSVL-i osa rahvademokraatiamaade väliskaubanduses oli enne II maailmasõda väga väike, ulatudes ainult mõne protsendini üldkäibes. Tänapäeval on aga NSV Liidu osatähtsus nende väliskaubanduses silmatorkavalt suur, ulatudes 1958.a. 40%-ni. Rahvademokraatiamaade väliskaubanduslikest käivetest moodustavad umbes 75% nende omavahelised käibed ja umbes 25% käivetest toimub kapitalistlike maadega.

Rahvademokraatiamaade väliskaubanduse käivete struktuur väljendab sotsialistlikku industrialiseerimist ja nende maade majanduse kasvu. Tohutud loodusvarad ja igaaastased rasketööstuse arendamise kõrged tempod võimaldavad täielikult tagada omavahelise kaubavahetuse korras kõigi rahvademokraatiamaade

vajaduste rahuldamise tootmisvahenditega. Kaubakäibe struktuur väliskaubanduses iseloomustab tootmisriistade, tooraine, kütte, tööstuse valmistoodete üha kasvavat osatähtsust ning töötlemata materjalide ja poolfabrikaatide osatähtsuse vähenemist. See protsess on tingitud vastavatest muudatustest rahvamajanduse struktuuris, iseloomustades ilmekalt rahvademokraatiamaade sotsialistlikku industrialiseerimist.

Uute, sotsialistlike tootmissuhete kehtestamine rahvademokraatiamaades oli eelduseks tootlike jõudude kiirele arengule, ühiskondliku tootmise pidevale tõusule. Siseturu mahu kasv omakorda on tugevaks aluseks rahvademokraatiamaadevahelise vastastikuse kaubakäibe suurendamiseks.

Objektiivsete eelduste olemasolu laialdaseks kaubavahetuseks ei tähenda aga veel, et see areng võib minna automaatselt, isevoolu teed. Vastupidi: kaubavahetuse laiendamine nõuab suurt täpsust praktilises tegevuses. Väliskaubanduslike käivate laiendamise probleem sõltub nimelt väliskaubanduse kaubalisest nomenklatuurist.

Rahvademokraatiamaad pidid rahvavõimu kehtestamise esimestel aastatel ületama sõjast tingitud tohutu ulatusega laostuse majanduses. Transpordi ja tööstuse raske olukord (puudusid ja olid lõhutud põhifondid, toorainet oli vähe või polnud hoopiski) raskendas esimestel kuudel pärast sõjategevuse lõpetamist eksportkaupade fondide loomist, mis olid vajalikud impordi tasumiseks. Selline olukord kestis paar esimest sõjajärgset aastat. See aga tingis enamiku väliskaubanduse tehingute toimumise esialgselt nende maadega, mis olid võimalised esimestena eksportima ja samaaegselt andma rahvademokraatiamaadele lühiajalist kaubakrediiti. Need maad olid eelkõige NSV Liit ja ka mõned sõjast vähe kannatanud Lääne-Euroopa riigid (Rootsi, Šveits).

Sellega on ka seletatav, miks rahvademokraatiamaade osatähtsuse suurendamine omavahelises väliskaubanduslikus käibes ei olnud nii hoogne kui nende suhete areng NSVL-iga, ehkki kaubanduslikud kokkulepped leidsid aset suurema osa rahvademokraatiamaade vahel juba esimestel sõjajärgsetel aastatel. Mineviku pärand oli liiga suur. Vastastikune kaubandus arenes

pikkamööda, vastavalt sellele, kuidas taastus majandus ja
mindi üle sotsialistliku industrialiseerimise poliitikale, vas-
tavalt sellele, kuidas laenesid nende maade impordivajadused
ja ekspordivõimalused.

K a u b a n o m e n k l a t u u r i küsimus väliskauban-
duses pole ajutine, vaid on püsiva tähendusega ja seisab alati
ühtede või teiste maade vaheliste kaubaliste operatsioonide
tähelepanu keskpunktis. Rahvademokraatiamaadel on kõik tingimused
selle sõlmpunkti edukaks lahendamiseks, vajalik on ainult
vastastikune koostöö ja plaanipäraselt läbiviidud rahvus-
vaheline tööjaotus. Üksikud rahvademokraatiamaad, arendades
oma rahvamajandust, arvestavad teiste sotsialismileeri maade
vajadusi ning koordineerivad selles suunas omavahel rahvamajandus-
plaane.

Rumeeniale näiteks kuulub tähtis koht Poola, Tšehhoslovakkia ja
Bulgaaria varustamises naftasaadustega. Peale selle varustab ta
naabermaid metsamaterjalidega, kemikaalidega, elektrienergiaga
jne. Poola on laialt tuttav kui söe ja koksi eksportöör Ungarisse,
Rumeeniasse, Tšehhoslovakkiasse. Ungari veab välja peale masinate
ja seadmete ka laiatarbekaupu ja tööstuslikke tooraineid. Ungari
boksiidid, samuti Poola süsi ja tsink ning Rumeenia naftasaadused
on tähtsamad kaubaartiklid rahvademokraatiamaades.

Sõjajärgsetel aastatel oli seega rahvademokraatiamaades tähtsaks
küsimuseks vajalike tootmisvahendite import, et taastada purustatud
tootmisaparaat ning samaaegselt industrialiseerida rahvamajandust.
Seetõttu ei suurendanud rahvademokraatiamaad lihtsalt masinate ja
seadmete osatähtsust impordis võtrelades sõjajärgsega, vaid nad
muutsid põhjalikult ka sissevettavate masinate tööstusharulist
iseloomu.

Sõjajärgsel perioodil imporditi esmajärjekorras kergetööstuse ja
mäetööstuse üksikute harude seadmeid. Impordis oli vähe rasketööstuse
harude seadmeid või neid polnudki. Sõjajärgsetel aastatel võtsid
rahvademokraatiamaad, püüdes likvideerida tehnilist ja majanduslikku
mahajäämist, sisseveo aluseks tähtsamate tööstusharude masinaid ja
seadmeid. Esmakordselt nende maade ajaloos imporditi laialdaselt
komplekssead-

meid metallurgia-, masinaehituse-, keemia-, elektrienergia- jt. rasketööstuse aladele.

Peale masinate ja seadmete impordivad rahvademokraatiamaad tooraineid, kütust ja poolfabrikaate tööstuse arenevate harude jaoks. Vaatamata igakülgsel kodumaa kütte ja energeetika baasi arenemisele, on mõned neist maadest tunduvas sõltuvuses rea toorainete ja kütuse impordist. Nii näiteks peab Ungari kuni viimase ajani importima kuni 80% vajalikust koksist, 95% puuvillast, 70% villast, 60-65% toornahkadest, 100% kautsukist ja peaaegu 100% värvilistest metallidest. Toorained ja kütus moodustavad ca 70% Ungari impordi maksumusest. Poola rahuldab impordi abil 70% rauamaagist, 100% kroomimaagist, 100% puuvillast, 75% villast jne.

Üldiselt on rahvademokraatiamaade import tähtis ja rea maade jaoks esmajärguliseks materiaal-tehnilise varustuse allikaks tööstusele, mida arendatakse vastavalt sotsialistliku industrialiseerimise poliitikale. Seejuures on oluline koht industriaalselt tugevamate riikide vastaval kaasabil nõrgematele. Nii laieneb mustmetallurgia üldise tootmis-tehnilise baasi laiendamisega rahvademokraatiamaades, ka nende saaduste kaubakäive, eriti vastavate vajalike toorainete import. Näiteks veeti NSVL-ist rauamaaki (milj.t):

	1955.a.	1959.a.
Ungarisse	1,3	1,6
SDV-sse	1,2	2,0
Poolasse	3,1	4,2
Rumeeniasse	0,2	0,8
Tšehhoslovakkiasse	3,0	4,6

Sellise tootmisbaasi rajamiseks antava abi suhtes on NSVL keskseks riigiks sotsialismileeris.

Tehnika lülitumine sotsialismimaade rahvuslikku majandusse toimub nüüd kahe allika, kodumaise tootmise ja plaani-pärase impordi arvel. See rahvademokraatiamaade impordi iseloomustav joon jääb ka tulevikus selliseks, sest olles oma suuruselt võrdlemisi väikesed maad, pole neil jõukohane ega otstarbekas arendada kõiki masinaehituse harusid. Seoses sellega on huvitav märkida fakti, et sotsialismimaadevahelise

kaubanduse üldise kasvu juures suureneb masinaehituse toodete ja tööstuslike toorainete vastastikune hangete maht kiiremini ja sellega ka tõuseb nende osatähtsus üldises väliskaubanduslikus käibes.

Masinate ja seadmete kõrge osatähtsus rahvusvahelises kaubakäibes ja nende kaupade mitmekesisus ongi üheks sotsialistliku maailmaturu printsiipiaalseks erinevuseks võrreldes kapitalistliku maailmaturuga. See on NSVL-i ja rahvademokraatiamaade rahvusliku majanduse ratsionaalse arendamise tähtsaks tunnuseks sotsialistlikus maailmamajanduses.

Rahvademokraatiamaad katavad oma impordikulud üldiselt täielikult eksportkaupade hangetega. Samuti tasutakse saadud väliskrediidid hariliku eksport-nomenklatuuri kaupadega tähtpäevadel, mis on määratud krediidikokkulepetega. Rahvademokraatiamaade maksebilansis aga puuduvad sellised tulukirjed nagu sissetulekud välismaistest kapitalimahutustest, sest sellised tulud on rahvademokraatliku korra olemusele täiesti võõrad.

Neis tingimustes on sotsialismimaades eriti tähtis arendada tööstuses ja kogu rahvamajanduses selliseid eksportharusid, mis tagavad välisvaluuta küllaldast sissevoolu. See sõltub aga ühiskondliku töökulu tasemest eksportkauba üksusele, ja see omakorda sõltub rahvademokraatiamaadevahelisest õigest rahvusvahelisest sotsialistlikust tööjaotusest, sellest, kui võrd edukalt see tööjaotus lahendab konkureerimisvõime küsimuse väliskaubanduses kapitalistlike maadega. Järelikult on ekspordi kaubastruktuuri õige kujundamine rahvademokraatiamaade majanduslikus arengus olulise tähtsusega.

Tänapäeval koosnevad sotsialismimaade ekspordikontingendid nende maade poolt sõjajärelsetel aastatel väljaveetavatest nn. traditsioonilistest kaupadest ja nendest kaupadest, mis muutusid eksportkaupadeks tänu sõjajärgsetel aastatel läbi viidud industrialiseerimisele. Traditsiooniliste eksportkaupade rühmal on kuni viimase ajani veel tähtis koht üksikute rahvademokraatiamaade väljaveos, ehkki üldiselt nende osatähtsus ekspordi kogukäibes näitab vähenemist seoses suurte saavutustega tööstuslikus arengus. Elukõige tuleb nimetada töötle-

va tööstuse kiiret arengut ja sellega traditsiooniliste eksportkaupade töötlemise astme suurendamist. See tõstab ekspordis väljaveetavate poolfabrikaatide ja valmistoodangu osatähtsust ning vähendab toorainete osa. Samal ajal tähendab see tööstuskaupade ekspordi kasvu ja põllumajanduse osatähtsuse vähenemist.

Traditsiooniliste kaupade eksport jääb aga ka tulevikus püsima, sest teatud ulatuses see oleneb vastava maa kütuse ja tooraine baasist ning looduslikest tingimustest (näiteks söe väljavedu Poolast, nafta Rumeeniast, boksiidid Ungarist, tubakas Bulgaariast jne.). Arusaadavalt väheneb nende osatähtsus ekspordis, ehkki absoluutsuuruses see mõnel juhul isegi kasvab.

Uued eksportkaubad, mis tekkisid rahvademokraatiamaades sõjajärgsetel aastatel seoses industrialiseerimisprotsessiga, ei iseloomusta üksnes vastava maa tööstuse arengut, vaid näitavad ühtlasi ka kõigi sotsialismimaade tihedat plaanipärast koostööd. Paljud olulise tähtsusega tööstusharud, mida arendati edasi või loodi sõjajärgsetel aastatel, ei rahulda tänapäeval ainult oma maa vajadusi, vaid võimaldavad juba oma toodangu turustamise teistes maades. Nii oli enne 1955. a. Poola, Ungari, Rumeenia ja Bulgaaria masinate eksport ainult väikeseks täienduseks laialdasele ja mitmekesisele nomenklatuurile, mida rahvademokraatiamaad importisid NSVL-ist, SDV-st ja Tšehhoslovakiast. Vastavalt aga kodumaise rasketööstuse arenemisele hakkasid need maad tootma ikka keerukamaid masinate ja seadmete liike mitmesugustele tööstusharudele ja varustama nendega nii siseturgu kui ka teisi maid. Lähtudes uutest ajaloolistest tingimustest rahvusvahelises tööjaotuses, orienteeruvad rahvademokraatiamaad võrdlemisi kitsale rasketööstusharude ringile. Tänapäeval esinevad eespool märgitud maad (Poola, Ungari, Bulgaaria ja Rumeenia) rasketööstustoodete, ka masinate ja seadmete eksportööridena niisugustesse hästiindustrialiseeritud maadesse, nagu NSV Liit, Tšehhoslovakkia, SDV. Näiteks ekspordib Ungari Tšehhoslovakkiasse masinaid ja seadmeid, (raudteevaguneid, elektrironge, puurimis-agregate, elektrimõõduriistu, põllutöömasinaid), Bulgaaria

hakkas alates 1956. a. Tšehhoslovakkiasse eksportima elektrimootoreid, akumulaatoreid, raudteevaguneid, traktorite tagavaraosi ja teisi kaupu, mida ta alles ise hiljuti importis.

Vii väljendub sotsialismimaade rahvamajandusplaanide kordineerimise ratsionaalne iseloom, millega toimub rahvusvaheline tööjaotus olenevalt iga maa tootmisvõimalustest ja -tingimustest.

Ratsionaalsuse põhimõtte, olles üheks eksportkaupade struktuuri kujundamise põhimõtteks, on rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse vältimatuks tingimuseks, et arendada NSVL-i ja rahvademokraatiamaade tootlikke jõude ja tagada nende maade vahelisi vastastikuseid kaubanduslikke sidemeid.

Mida paremini paigutatakse tootlikud jõud sotsialismimaades, seda sügavamini spetsialiseeruvad nii üksikud ettevõtted kui ka terved tööstusharud rahvademokraatiamaades, seda kergem on rahuldada vastastikuseid vajadusi, seda kergem on sotsialistlikel maadel teostada võitlust tööstusliku tootmise kasvu, töötootlikuse suurendamise ja toodangu omahinna alandamise eest.

Siinjuures on vajalik märkida, et ehkki väliskaubanduslikud käibed kasvavad kõigis sotsialismimaades, on see kasv üksikutes maades erisugune. Kuni tänapäevani on säilinud üksikute rahvademokraatiamaade väliskaubanduse vahel erinevused väljendatuna käibe suuruses ühe elaniku kohta. See erinevus iseloomustab üksikute sotsialismimaade isesugust osavõtumäära rahvusvahelisest tööjaotusest, olles seoses teataval määral nende rahvamajandusliku tootmise struktuuri erinevustega. Ilmne on, et paljudes maades pole aga veel täielikult kasutatud kõik võimalused rahvusvaheliseks sotsialistlikuks tööjaotuseks ning väliskaubanduse kaudu sotsialistliku tootmise arendamiseks. Sotsialismimaade majanduses on veel suured võimalused vastastikuse kaubanduse edasiseks arendamiseks väliskaubanduslike käivete õige struktuuri kujundamise abil.

See väliskaubanduslike käivete struktuuri probleem on eriti aktuaalne tänapäeval, mil NSVL-i ja rahvademokraatiamaade tähtsamaks majanduslikuks ülesandeks on järele jõuda ja ületada kapitalistlikke maid tähtsamate tööstustoodangu lii-

kide tootmises ühe elaniku kohta. Vastavate kõrgete näitajate saavutamist ühtede või teiste maade poolt tuleb hinnata nihhasti nende rahvusliku majanduse ulatuses kui ka nende pa-nuse suhtes sotsialistliku leeri üldisesse majanduslikku po-tentsiaali. Ei tohi unustada, et praegusel etapil, erinevalt sõjajaeelsest ajast, ei võistle kapitalistliku maailmaga mitte enam üks maa, vaid majanduslik võistlus käib kahe maailmasüs-teemi, sotsialistliku ja kapitalistliku vahel. See tingib ka vajaduse tutvuda lähemalt sotsialistliku maailmaturu kui ter-vikuga.

3. Sotsialistlik maailmaturg ja selle arenemise põhijooned.¹

Sotsialismileeri maade vahelise väliskaubanduse uued printsipiaalselt erinevad iseloomujooned, võrreldes kapita-listliku väliskaubandusega, võimaldavad teda teravalt eral-dada kapitalistlikust maailmaturust. Mõlema maailmaturu ole-muse printsipiaalne erinevus väljendub eelkõige riikidevaha-lise majandusliku koostöö sihtides, meetodites ja vormides. Kõigepealt leiab see väljenduse rahvusvahelise tööjaotuse ise-loomus.

Kapitalismis arenes rahvusvaheline tööjaotus vastavalt suurtootmise kasvule ja leidis oma väljenduse rahvusvahelise kaubanduse arengus. Kõigi kaupade realiseerimise paratamatus kapitalistlikus tootmisviisis nõudis kodanluselt üha uute minemiturgude vallutamist. Kaubandus väljus rahvusliku turu raamidest ja lõi kapitalistliku maailmaturu. Sellest tule-neski rahvusliku eraldatuse likvideerimine ja riikidevaheliste majanduslike seoste laiendamine. Järelikult haaras rahvusva-heline vahetus, s.t. rahvusvaheline tööjaotus kõik maailma-maad. Koos kapitalistliku tootmisviisi laiendamisega toimus rahvaste majandusliku lähenemise protsess. Ikka rohkem are-nes erinevate rahvaste ja maade vaheline seos ning sõltuvus üksteisest. See protsess saavutas oma kõrgema astme imperia-lismiajajärgul, mil lõplikult kujunes välja kapitalistliku süsteemi maailmamajandus.

Kapitalistliku maailmaturu arengu juures ilmnevad kaks

¹ Vt. ka "Poliitiline ökonomia", õpik, Tallinn 1959, lk. 558-573.

oma iseloomult vastukäivat tendentsi. Esimene seisneb selles, et kapitalism, lähendades majanduslikes suhetes rahvaid ja maid üksteisele, arendas tootlikke jõude ja sellega lõi objektiivsed materiaalsed eeldused tulevaseks sotsialistlikuks maailmamajanduseks. Kuivõrd see protsess kajastas tootlike jõude kolossaalset arengut ja kergendas rahvusliku eraldatuse kaotamist, niivõrd see oli ja jääb progressiivseks protsessiks, sest ta valmistab ette materiaalseid eeldusi tulevasele sotsialistlikule maailmamajandusele.

Kuid see erinevate rahvaste majandusliku ühendamise protsess ei kujunenud kapitalismi arengu käigus rahvaste kui võrdsete koostöö alusel, vaid toimus ühtede rahvaste teistele alistumise, rõhumise ja ekspluateerimise alusel.

Rahvaste majandusliku ühendamise vägivaldsed vormid ja nende ekspluateeriv iseloom tõukasid koloniaalsed rahvad võitlusesse rahvusliku sõltumatuse ja välismaise imperialismi rõhumisest vabanemise eest.

Seetõttu on kapitalismis kõrvuti üksikute maade ja rahvaste majandusliku ühendamise tendentsiga veel tendents purustada kapitalistlikku maailmamajandust. Kuivõrd see teine tendents tähendab rõhutud hulkade vastuhakku imperialistlikele ühendamismvormidele ja nõuab rahvaste ühendamist koostöö ja vabatahtliku liidu alusel, niivõrd oli ja jääb see progressiivseks tendentsiks, sest see valmistab ette ideoloogilised eeldused tulevaseks sotsialistlikuks maailmamajanduseks. Viimase aluseks olevad rahvusvahelise koostöö printsiibid töötas välja juba V.J.Lenin ja neid hakati tegelikult rakendama NSV Liidu kui maailma esimese sotsialistliku riigi poolt. Need nõuavad kõigi rahvaste, nii suurte kui väikeste, täielikku võrdsust, nende suveräänsuse austamist, vabatahtlikku ja vastastikku kasulikku koostööd. Nende printsiipide alusel rajas ja rajab ka tulevikus NSV Liit oma suhteid maailma kõigi maadega. Need printsiibid leidsid rakendamist ka pärast II maailmasõda tekkinud sotsialistlikul maailmaturul.

Kapitalismi juures esineva rahvastevahelise majandusliku ühendamise tendentsi ja iseseisvate rahvuslike riikide loomise tendentsi vastuolu ei esine sotsialismileeris. Viimasesse

kuuluvate maade poliitiline, majanduslik ja kultuuriline koostöö kiirendab igakülgselt üksikute maade rahvusliku majanduse ja kultuuri arengut. Sotsialistliku rahvusvahelise koostöö korral üksikutes riikides annavad rohkem arenenud tööstused laialdast ja igakülgselt abi majanduslikult vähem arenenud maadele ning iga maa annab oma panuse kogu sotsialistliku maailma majanduse pidevaks tõusuks.

Sotsialistlikul maailmaturul baseeruvad riikidevahelised majanduslikud suhted internatsionalismipõhimõtetele. Selle olemuseks on kõigi maade töölishulkade vastastikune koostöö võitluses sotsialismi võidu eest maailmas. 1960.a. novembris toimunud kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamise avalduses on märgitud, et "sotsialistlike maade arenemise kogemused näitavad veel kord, et nende saavutuste ja edusammude kõige tähtsamaks rahvusvaheliseks tingimuseks on vastastikune abistamine ja üksteise toetamine, sotsialistliku leeri maade ühtsuse ja monoliitsuse kõigi eeliste ärakasutamine... Selle süsteemi eduka arendamise huvides tuleb sotsialistlikus ülesehitustöös järjekindlalt rakendada plaanipärase proportsionaalse arenemise seadust; arendada rahvahulkade loovat initsiatiivi, pidevalt täiustada rahvusvahelise tööjaotuse süsteemi rahvamajandusplaani koordineerimise teel, tootmise spetsialiseerimise ja kooperaerimise teel sotsialistliku maailmasüsteemi raamides vabatahtlikkuse, vastastikuse kasusaamise ning teaduse ja tehnika tasemeni igakülgselt töstmise alusel..."¹

Iga sotsialismimaal on oluliselt huvitatud kõigi teiste sotsialistlike maade edusammudest ja edasijõudmisest, sest üksiku maa saavutused on panuseks sotsialismileeri üldisesse potentsiaali. Rahvademokraatiamaadel on ühine eesmärk ja sellepärast ei saa olla nende vahel põhiliste huvide kokkupõrkeid ega tekkida sel alusel antagonistlikke konflikte.

Sotsialistlik maailmamajanduse süsteem areneb ilma hävitava konkurentsita iga maa tootlike jõudude igakülgselt arendamise alusel, mida võimaldab ratsionaalne plaanipärane rahvusvaheline tööjaotus. See toimub sotsialismimaade rahvamajandusplaanide seltsimeheliku kooskõlastamise teel.

¹ "Eesti Kommunist" 1960, nr.12, lk.7

Rahvusvaheline sotsialistlik tööjaotus võimaldab igale riigile plaanida ja arendada oma tootmist üksteisega kooskõlastatult, arvestada mitte üksnes oma ressursse ja vajadusi, vaid ka teiste sotsialismimaade tootmisvõimalusi ja vajadusi. See tagab tootlike jõudude ratsionaalse paiknemise ja võimaldab paremini kasutada looduslikke ressursse, tootmisriistu ja inimeid.

Imperialistlikud ja nende sõiduvees asuvad kapitalistlikud riigid tegid kõik, et majandusliku boikoti ja diskriminatsioonisüsteemiga takistada sotsialistlike maade majanduslikku arengut.

Sotsialismileeri maade ühtsus osutus selleks ületamatuks takistuseks, mille vastu purunesid kõik sellised imperialistliku poliitika üritused. Tänapäeval "on saabunud aeg, kus maailmasüsteemi moodustanud sotsialistlikud riigid on saanud internatsionaalseks jõuks, kes avaldab võimsat mõju maailma arengule. On tekkinud reaalsed võimalused selleks, et lahendada tänapäeva tähtsamaid probleeme uut viisi, rahu, demokraatia ja sotsialismi huvides".¹

Sotsialismimaadevahelise rahvusvahelise tööjaotuse eelised ilmuvad nendevahelise majandusliku koostöö mitmesuguste vormide laias arenemises, iga maa majanduse arengu kiiretes tempodes ja kaubakäibe pidevas kasvus sotsialistlikul maailmaturul.

Sotsialismileeri maade vahelise majandusliku koostöö vormide hulgas on suurema tähtsusega väliskaubandus, krediitid ja laenu, teaduslik-tehniline koostöö ja tehniline abi, tootmisalane koöperatsioon ja rida teisi koostöö vorme.

Sotsialismileeri maade väliskaubandus on nende majandusliku koostöö põhiliseks vormiks. Ülejäänud majandusliku koostöö vormid on ühel või teisel määral sõltuvad väliskaubandusest, soodustades väliskaubanduslike käivete kasvu.

Pagu juba eespool märgitud, toimub rahvademokraatiamaade väliskaubandus kahel maailmaturul: sotsialistlikul ja kapitalistlikul. Otsustava tähendusega on sealjuures kaubandus sotsialistlikul maailmaturul, kus toimub valdav osa nende maa-

¹"Eesti Kommunist" 1960, nr. 12.

de väliskaubanduslikest käivetest.

Sotsialistliku maailmaturu aluseks on sotsialistlik majandussüsteem. Tema areng määratakse sotsialismis kehtivate majandusseadustega. Oma ulatuselt ja struktuurilt ta laieneb pidevalt, vastavalt sellele, kuidas avarduvad ning laienevad rahvademokraatiamaade majanduslikud sidemed omavahel ja NSVL-iga.

Sotsialistlik maailmaturg kasvab pidevalt tänu sotsialistlike maade elanikkonna maksevõimelise nõudmise suurenemisele ja kultuur-majandusliku taseme tõusule. See laiendaks pidevalt nii tarbeesemete kui ka tootmisvahendite turu mahtu. On ju kaubakäibe kasv sotsialistlikul maailmaturul tähtsaks allikaks, mis soodustab iga rahvademokraatiamaa rahvamajanduse kiiret arengut.

Sotsialistliku maailmaturu käibed moodustasid üldises rahvusvahelises kaubanduses 1950.a. umbes 6,5%, 1957.a. aga juba üle 10%. Need andmed näitavad sotsialistliku maailmaturu osatähtsuse kasvu. Enne nende arvude põhjal lõppjärelduste tegemist ei tohi unustada aga järgmisi momente.

1. Kapitalistliku väliskaubanduse suhteliselt suur maht rahvusvahelises kaubanduses kõneleb süvenevast turuprobleemist, mistõttu kapitalistlikud ettevõtted, eriti aga monopolid, on sunnitud otsima välisurget. Tugevam orienteerumine väliskaubandusele on tootmise ja turu vahelise kasvava vastuolu väljenduseks. Kapitalistlikes maades pole seega tugevasti arenenud väliskaubandus mingi majandusliku tugevuse näitaja, vaid annab palju rohkem tunnistust raskustest, mis seisavad kapitali ees.

Sotsialismis määravad väliskaubanduse ulatuse sotsialistlike riikide rahvamajanduse objektiivsed vajadused. Tööstuslik toodang ei tule seetõttu realiseerimisele välisurgudele sellisel määral kui kapitalistlikes maades.

2. Sotsialistlikes tootmissuhetes pole mõeldav selline rahvusvahelise kaubanduse laiaks paisutamine, nagu see esineb kapitalismis uute mõjusfääride vallutamise huvides riigimonopolistlike abinõude ja rahvusvahelise kaubanduse kasvava militariseerimise kaudu.

3. Kapitalismimaades on väliskaubandus suhteliselt rohkem arenenud kui sotsialistlikes riikides, sest kapitalistlikes maades on toimunud tugev rahvusvaheline tööjaotus ja eraldatus (eriti aga paljude maade ühekülgne orienteerumine mõne üksiku toote valmistamiseks, näit. monokultuuride kasvatamine). Kuid sotsialistlike maade väliskaubanduse käibed on kasvanud viimastel aastatel kiiresti seoses plaanipärase rahvusvahelise tööjaotuse laiendamisega. Tänapäeval on sotsialistlike maade väliskaubanduse kasvu tempo tunduvalt suurem kui kapitalistlikel maadel. Näi suurenesid ajavahemikul 1950-1958 väliskaubanduslikud käibed sotsialismimaadel rohkem kui 2,5 korda, kapitalistlikel maadel samal ajal aga 1,7 korda.

4. Sotsialistliku maailmaturu suuruse määrab ka sotsialistlike riikide väike arv (12 riiki) võrreldes kapitalistliku maailmaturuga, mis koosneb rohkem kui sajast riigist.

Lõpuks ei tohi unustada ka mõnesuguseid ebatäpsusi toodud andmetes seoses statistiliste arvutuste erisustega üksikutes maades. Seetõttu on sotsialistliku maailmaturu osatähtsuse näitamine rahvusvahelises kaubanduses käesoleval korral rohkem illustreeriva tähendusega.

Võrreldes kapitalistliku maailmaturuga, on sotsialistlikul maailmaturul suuri eeliseid, mis tulenevad juba sotsialistliku väliskaubanduse olemusest endast. Siinjuures on küllaldane meenutada väliskaubanduse riiklikku monopoli, käivate plaanipärasest iseloomu, sotsialismi majandusseaduste toimet väliskaubanduse arengule jne. Seetõttu ei tunne sotsialistlik maailmaturg turustamisraskusi, sest ta areneb kriisideta sotsialistliku laiendatud taastootmise alusel. See muudugi ei tähenda, et sotsialistliku maailmaturu arengus ei tekiks keerukaid majanduslikke probleeme, mis nõuavad lahendamist. Sellel turul võib esineda sotsialistlike riikide rahvamajandusplaanide puuduliku kooskõlastamise tõttu näiteks ajutisi disproportsioone nõudmises-pakkumises. Kuid niisugustel disproportsioonidel on erandlik ja ajutine iseloom. Nad on üldiselt seoses majanduse kiiretempolise arengu raskustega ega tähenda tootmise langust ja kaubakäibe vähenemist. Selli-

sed raskused on täielikult kõrvaldatavad sotsialistliku maailmajandussüsteemi arengu edasises käigus.

Sotsialistliku maailmaturu käivete üheks iseloomustavaks jooneks on k a u b a h i n d a d e kokkuleppeline kindlaksmääramine võrdõiguslike poolte vahel, kus arvestatakse täielikult mõlemapoolseid vastastikuseid huviseid ja väärtuseaduse nõudeid. Selle seaduse toime sotsialistlikul maailmaturul allub samuti kui sotsialistliku riigi siseturul plaanipärase proportsionaalse arendamise seaduse toimele. Sotsialistlikul maailmaturul puudub hindade "vaba mäng", äritsemise vaim. Siin ei toimu mitteekvivalentset vahetust ja diskriminatsiooni, nagu see esineb kapitalistlikus väliskaubanduses.

Sotsialistlikul maailmaturul väljendub väärtuseadus vastava kauba natsionaalse väärtuse muutumises internatsionaalseks väärtuseks. Kaubahinnad igas sotsialistlikus riigis sõltuvad eelkõige kaupade natsionaalsest väärtusest. Need on üksikutes maades aga üldiselt erinevad, sõltudes natsionaalse tootlikkuse taseme erinevustest vastavates riikides. Rahvusvahelises kaubanduses kujuneb kaubahind selle riigi või riikide rühma tootmise tingimuste mõjul, kes saavad maailmaturule antud kaupadest põhilise massi. Ühtlasi määravad need tootmistingimused ka vastava kauba internatsionaalse väärtuse, millest hõlbivad üksikute riikide natsionaalsed väärtused suuremal või vähemal määral. See aga mõjustab oluliselt vastava riigi väliskaubanduslike käivete mahtu ja struktuuri, sest antud kauba internatsionaalse ja natsionaalse väärtuse vahest sõltub tema väliskaubanduslik rentaablus. Seetõttu ongi sotsialistlikul maailmaturul üheks keerukamaks küsimuseks natsionaalse rahvusvahelise tööjaotuse ühendamine iga üksiku sotsialismimaa väliskaubanduse rentaabluse probleemiga.

Sotsialistlike maade vahelises kaubanduses võetakse tänapäeval hindade kujundamisel aluseks antud kauba hinnad rahvusvahelises kaubanduses. Seejuures aga ei rakendata kapitalistliku maailmaturu hindu automaatselt rahvademokraatiamaadevahelises kaubanduses, sest kapitalistlikul maailmaturul alluvad hinnad pidevalt spekulatiivsetele kõikumistele, mis

pole seoses tootmistingimuste muutumisega (strateegiliste vaurude moodustamine, sõjalis-inflatsiooniline konjunktuur, dumping jt.). Kapitalistlikule majandussüsteemile iseloomustav hindade kõikumine ei esine sotsialistlike maade vahelistes kaubanduslikes suhetes. Sotsialistlikul maailmaturul on hinnad stabiilse iseloomuga ega allu stiihilistele muudatustele ning spekulatiivsetele hinnakõikumistele, nagu seda võib tähele panna kapitalistlikel turgudel. Hinnad kehtestatakse harilikult pikemaks perioodiks. Kokkuleppelisi hindu ei muudeta vähemalt ühe aasta jooksul, aga suure osa kaupade hindu ei muudeta rea aastate jooksul. Hindade stabiilsus on aga tähtis tegur sotsialismileeri maade majanduse plaanipärasel arendamisel. See tagab ka nendevaheliste majanduslike suhete püsivuse.

Hindade stabiilsus ei tähenda aga, et määratud hindu üldse ei muudetaks. Seoses nende või teiste kaupade tootmise tingimuste muutmisega vastavates riikides toimub kehtivate hindade läbivaatamine perioodiliselt iga sellest huvitatud rahvademokraatiamaa initsiatiivil. Seejuures jälgitakse ka samade kaupade hindu kapitalistlikul maailmaturul.

Hindade kujundamine sotsialistlikul maailmaturul on oluliselt erinev, võrreldes kapitalistliku maailmaturuga. Kui viimases ühel ja samal kaubal on sageli mitu hinda (erinevates eksportriikides erinevatele ostjatele erinevad hinnad), siis sotsialismimaadevahelises kaubanduses rakendatakse nn. ühtsete hindade printsiipi. See tähendab, et sotsialistlikul maailmaturul müüb iga maa samu kaupu ühesuguste hindadega, sõltumata sellest, milline sotsialismimaa neid ostab. Hindade hälbimised sotsialistliku maailmaturu ühtsest hinnast olenevad transpordi- ja kindlustuskulude erinevatest määradest, mida tingib erinevate hangete kord. Kaubandus ühtsete hindadega kõrvaldab uuel maailmaturult äritsemise ja spekulatsiooni, mis iseloomustavad kapitalistlikku maailmaturgu.

Sotsialistliku maailmaturu pidev laiendamine ja NSVL-i osa suurenemine selles loob objektiivsed eeldused üleminekuks omaenda hinnabaasile, mis ei sõltu üldse kapitalistliku maailmaturu hindadest. See on sotsialismimaade majandusliku koostöö

edasises arengus olulise tähendusega, tõstes sotsialistliku maailmaturu tähtsust rahvusvahelises kaubanduses ja tugevdades üha rohkem sotsialistliku maailmasüsteemi majanduslikku positsiooni rahvusvahelisel areenil.

Kaupade hinnad sotsialistlikul maailmaturul määratakse Nõukogude rublades. Selle kullasisalduse ja kursi tõstmine 1. jaanuaril 1961. a. mängib suurt osa sotsialismimaadevaheliste arvelduste süsteemi tugevdamisel. Rubla, mille alusel toimuvad sotsialismimaadevahelised valuuta-arveldused, on tänapäeval kõige stabiilsem ja kindlam valuuta maailmas. Seetõttu soodustab ta riikidevaheliste arvelduste teostamist kliiring (clearing) korras ega tekita väliskaubanduses mingisuguseid valuutaraskusi. Rubla uus kurss kergendab sotsialismimaadele ühiste abinõude rakendamist väliskaubanduslike arvelduste süsteemi edasiseks täiustamiseks.

Kapitalistlikul maailmaturul toimuvad aga väliskaubanduslikud operatsioonid mitmesuguse valuuta, nii dollarite, naelsterlingite, kroonide kui ka teiste väeringute alusel, mis sageli muudavad oma kurssi. Seetõttu on tehingud kapitalistlikul maailmaturul seotud riisikoga kaotada valuuta väärtuse langemise või valuuta kitsenduste tõttu. See raskendab väliskaubanduslike operatsioone ning sunnib müüjaid ja ostjaid kasutama mitmesuguseid riisiko vähendamise meetodeid. Sotsialistlikul maailmaturul ei esine selliseid probleeme ning nende kaubanduse ja maksebilansside võrdsustamine teostub tavaliselt täiendavate kaubahangete teel ühelt maalt teisele.

Lõpuks tuleb märkida, et sotsialistlikul maailmaturul pole nn. mittevajalikke kaupu, nagu seda leidub kapitalistlikel turgudel. Iga maa ostab seda, mida vajab, ja müüb seda, mida vajavad teised maad.

Mis puutub nüüd üksikute riikide osatähtsusesse sotsialistlikul maailmaturul, siis 1958. a. andmete järgi oli see järgmine (%-des):

Tabel 9.

Sotsialismimaade osatähtsus (%-des)
sotsialistlikul maailmaturul.

Riik	Eksport	Import	Kogukäive
NSV Liit	32,0	34,0	33,0
Saksa DV	14,6	14,6	14,6
Hiina	14,3	12,8	13,6
Tšehhoslovakkia	13,0	11,7	12,3
Poola	8,8	10,6	9,7
Ungari	5,6	5,5	5,5
Rumeenia	3,5	3,5	3,5
Bulgaaria	3,1	3,0	3,0
Korea	2,0	1,9	2,0
Mongoolia	1,1	1,1	1,1
Vietnam	1,1	1,0	1,0
Albaania	0,9	0,6	0,7
Sotsialistlik maailmaturg	100,0	100,0	100,0

Toodud tabelist nähtub NSV Liidu domineeriv seisund sotsialistlikul maailmaturul. Tema kõrval on suurema tähtsusega veel Saksa DV, Hiina ja Tšehhoslovakkia kui võimsamad sotsialistliku leeri maad. Ajavahemikul 1950-1958 pole toimunud nende riikide järjestuses eriti olulisi muudatusi. Märkimist väärib Tšehhoslovakkia ja Poola mõnesugune tagasimineku osatähtsuses ning Hiina ja Saksa väliskaubanduslike käivete kiirem kasv. Üldse ulatus väliskaubanduslike käive 1959.a. sotsialistlikul maailmaturul üle 115 miljardi rubla.

Rahvademokraatiamaadele on sotsialistliku maailmaturu kõrval mõnesugune tähendus ka kapitalistlikul maailmaturul, eriti kaubanduslikel suhetel nn. majanduslikult nõrgalt arenenud maadega. Sotsialismimaad "annavad nendele maadele igakülgset abi ja toetust nende arendamisel progressi teel, kodumaise tööstuse loomisel, rahvusliku majanduse arendamisel ja tugevdamisel, oma kaadri ettevalmistamisel, teostavad nendega koostööd võitluses ülemaailmse rahu eest ja imperialistliku

agressiooni vastu".¹

Sotsialismimaade kaubanduse dünaamikat kapitalistlike maadega näitavad järgmised andmed:

Tabel 10.
Sotsialismimaade kaubakäive (%-des)
kapitalistlike maadega (1948 = 100)

Aasta	Eksport	Import	Kogukäive
1949	90	95	93
1950	91	100	96
1951	82	90	86
1952	72	79	75
1953	73	84	80
1954	94	95	95
1955	108	126	117
1956			124
1957			178
1958			203

Andmed näitavad ilmselt kapitalistlike riikide majanduspoliitika kahesugust vastukäivat tendentsi sotsialismimaade suhtes: tendentsi arendada normaalseid rahulikke kaubanduslike sidemeid ja tendentsi imperialistlikeks pealetungideks, diskrimineerimiseks ja agressiivse sõja organiseerimiseks. Arvestades vastupidiste tendentside olemasolu, püüavad NSVL ja rahvademokraatiamaad majandusliku arengu käigus saavutada maksimaalset tehnilis-majanduslikku sõltumatust kapitalistlikust maailmaturust.

Selle või teise tendentsi üleolek mõjub kapitalistliku ja sotsialistliku leeri väliskaubanduslike sidemete arendamisele. 1950.a. alates esines kapitalistlike riikide majanduspoliitikas teise tendentsi ilmne ülekaal. Tähtsamad kapitalistlikud maad asusid NSVL-i ja rahvademokraatiamaade suhtes majandusliku diskriminatsiooni ja boikoti teele. 1951.a. märtsis rakendati USA initsiatiivil sotsialismimaade suhtes täielik embargo

Selle diskriminatsiooni tagajärjel kahanesid kaubakäibed sotsialistlike maadega võrreldes esimeste sõjajärgsete aastatega. "Eesti Kommunist", 1960, nr.12, lk.16

tega ja sõjaseelse perioodiga. Nii näiteks moodustas Lääne-Euroopa maade kaubanduse maht NSVL-iga ja rahvademokraatiamaadega Euroopas 1953.a. võrreldes 1937.aastaga ekspordi osas 49% ja impordi osas 36%. Vastavad andmed Inglismaa kohta olid 23% ja 36%, Prantsusmaa kohta 49% ja 36%.

1953.a. toimus teatud murrang kapitalistlike maade ja sotsialismileeri riikide vahelistes kaubanduslikes suhetes. Tugevnes tendents taastada normaalsed kaubanduslikud sidemed. Seda määras majanduslike raskuste kasv kapitalistlikes maades. 1954.a. tugevnesid veelgi kaubanduslikud sidemed ja need on aasta-aastalt laienenud, andes tunnistust majanduslike suhete normaliseerimisest ja tõendades erineva sotsiaalse korraga riikide rahuliku kooseksisteerimise võimalikkust.

Väliskaubanduslikud suhted sotsialistlikul maailmaturul on tihedas seoses ka vastastikku antavate laenude ja krediididega. Ehkki rahvademokraatiamaad kasutavad oma majanduse laiendamiseks eelkõige akumulatsioon sisemisi allikaid, siiski tuleb mõnedel juhtudel üksikutele maadel pöörduda ka teiste sotsialismimaade, esijoones NSVL-i poole laenu taotlusega. Need laenud ja krediidid on olulise tähendusega üksikute sotsialismi maade rahvamajanduse arendamisel. Nii andis NSVL juba esimesitel sõjajärgsetel aastatel (1945-47) lühiajaliste võlgade näol teravilja ja teisi toidukaupu Albaaniale, Rumeeniale, Poolale ja Tšehhoslovakkiale. Need laenud anti abivajavatele maadele väga soodsatel tingimustel ja nad võimaldasid sellal nende maade elanikke varustada vajalike kaupadega. Hilisematel aastatel on NSVL andnud ja annab rahvademokraatiamaadele kaubakrediite mitmesuguste toorainete (metallid, puuvill, nafta jt. materjalid) tööstuslike seadmete jne. hangete tasumiseks. Samasuguseid laene annavad ka majanduslikult tugevad rahvademokraatiamaad. Nii näiteks on Saksa DV ja Tšehhoslovakkia andnud laene Albaaniale, Koreale jt. majanduslikult nõrgematele ning mahajäänumatele sotsialismileeri maadele.

Peamiseks laenuandjaks sotsialistlikus leeris on tänapäeval NSVL. Tema krediidisuhted rahvademokraatiamaadega, samuti nagu teised majanduslike sidemete vormid kujundatakse riikidevaheliste kokkulepete alusel. Laenuandjateks ja -võt-

jateks on eranditult riigid ise.

Krediidi andmine, samuti selle kustutamine ja intresside tasumine toimuvad plaanipärase kaubahängete teel. Krediit kustutatakse üldiselt ekspordnomenklatuuri kaupadega, mille hinnad on ette nähtud kaubakäibe kohta kehtivates kokkulepetes. Üksikutel juhtudel võib seda teha ka kullaga või vaba valuutaga.

Rahvusvahelise sotsialistliku krediidi tingimused intresside suhtes on soodsad. Reeglipäraselt annab NSVL laene 2%-ga aastas (mõnikord isegi väiksema interssimääraga). Üksikjuhtudel antakse laenu isegi ilma intressita, s.t. täiesti tasuta (näit. NSVL-1 laen Koreale 1953.a.). Kapitalistlikul maailmaturul aga annavad riigid laene 3,5-4,5%-ga aastas, kusjuures viimastel aastatel on märgata selgesti intressimäära edasise tõstmise tendentsi.

Üldise on rahvusvaheline krediit kapitalistlikul maailmaturul üheks imperialismi tunnuseks, iseloomustades kapitali ekspordit majanduslikult nõrgematesse maadesse. Need krediidid kujutavad endast monopolide abinõusid võitluses välisturgude ja tooraineallikate eest. Väliskrediidid ja -laenud antakse sellistel tingimustel, mis õonestavad laenuvõtjate-maade riiklikku iseseisvust ja majanduslikku sõltumatust. Selle tulemusel muutuvad laenu võtnud riigid poolasumaadeks, nende rahvamajandusharud langevad imperialistlike riikide kontrolli alla. Kapitalistlikul maailmaturul on riiklikel laenudel tihtipeale ka mittetootlik iseloom, olles paljudel juhtudel seotud nende maade sõjaliste kuludega.

Sotsialistlikul maailmaturul antavatel laenudel pole sellist ekspansioonivõimet iseloomu, vaid nad on oluliseks allikaks, mis aitavad kiirendada sotsialistliku rahvamajanduse arendamist ja sotsialistliku maailmasüsteemi üha tugevamaks muutmist.

Muude koostöövormide suhtes tuleb eelkõige nimetada teaduslik-tehnilisi koostööd. Eri liikidena võib siin nimetada geoloogilisi uurimistöid, tehnilisi projekte, mitmesuguste tehniliste jooniste, patentide, tehnoloogiliste protsessikirjelduste, standardite jt. teadus-

lik-tehniliste dokumentide andmist üksteisele. Need antakse üldiselt vastastikku tasuta, üksnes kulude katmisega, mis on seoses nende tehniliste dokumentide saamise ja paljundamisega (ümberkirjutamine, kopeerimine jne.).

Tehnulist abi antakse kas spetsiaalsete valitsustevaheliste kokkulepete alusel või siis on need seoses kaupade hankimisega ja väliskaubanduslike käivetega.

Teaduslik-tehniline koostöö abistab vähem arenenud maade majanduse arendamist kõrgeima tehnika baasil ja võimaldab suurt aja ning vahendite kokkuhoidu. Eriti suurt osa etendab siin NSVL-i abi rahvademokraatiamaadele, kus tänu sellele abile on püstitatud rida suuri tööstusettevõtteid. Nii näiteks ehitati ajavahemikul 1949-1959 Hiinas NSVL-i abiga 156 mitmesugust suurt tööstusettevõtet. Oluline on ka vastavate spetsialistide vastastikune komandeerimine kogemuste saamiseks ning edasiandmiseks.

Kapitalismis puudub selline majanduslike sidemete vorm nagu teaduslik-tehniline koostöö. Patendi-litsentside põhimõtte asetab teaduslike ja tehniliste kogemuste vahetusele kapitalismile omase ärisaladuse iseloomu. Vastavalt sellele põhimõttele on teaduse ja tehnika saavutused kapitalistidele kasumite kindlustamise abinõudeks. Patentide ja litsentside abil hoiavad monopolid oma kontrolli all terveid tootmisharusid, pidurdavad tehnilist progressi, kasutavad teaduse ja tehnika saavutusi üksnes oma huvidele vastavalt (kasum!).

Nõndanimetatud "tehniline abi", mida imperialistlikud riigid aga annavad majanduslikult nõrgalt arenenud maadele, on väliskapitali vastava maa majandusse sissetungimise vormiks ja soodustab tema rahvamajanduse eksploateerimist. Patentide kasutamine või ost on sageli seoses väga raskete majanduslike tingimustega. Nii näiteks tuli kuni II maailmasõjani Tšehhoslovakkial ükski kulutada iga aasta suuri summasid patentide, litsentside ostmiseks, tasudes nendest kuni 97 miljonit Tšehhi krooni aastas.

Rahvademokraatiamaade vahel on moodustatud majandusliku koostöö vormina ka mitmesuguseid majanduslikke segaorganisatsioone. Nii näiteks loodi

1952.a. Rumeenia ja Ungari vahelise pikaajalise kokkuleppe alusel segahing "Romagnim", mis ehitas Rumeenias suure gaasi-keemia kombinadi ja Ungaris keemiakombinadi. Viimane töötab Rumeeniast saadava loodusliku gaasiga, mida toodab selleks ehitatud spetsiaalne gaasitehas. Hiina ja Poola organiseerisid ühiselt laevaehituse ühingu jmt. Siinjuures on iseloomustavaks just tootmise koostöö riikide vahel (näiteks Tšehhoslovakkia alumiiniumitehas töötab Ungari boksiitide baasil, ühiste elektrisüsteemide loomine Rumeenia-Ungari, Ungari-Tšehhoslovakkia, Saksa-Tšehhoslovakkia, Bulgaaria-Rumeenia vahel, mis võimaldavad paremini kasutada rahvademokraatiamaade energeetilisi ressursse. Poola ja Tšehhoslovakkia kasutavad ühiselt suurt sadamat Šetsšin (Stettin) jne.).

Sotsialistlikus maailmamajanduses tekkinud ja arenenud uut tüüpi rahvusvahelised suhted võimaldasid luua ka uut tüüpi rahvusvahelise organisatsiooni, mis baseerub vennaliku koostöö ja üksteise abistamise printsiipidele. Selliseks organisatsiooniks on Euroopa sotsialistlike maade poolt rajatud Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu (lühend VMAN). See loodi 1949.a. jaanuaris NSVL-1, Poola, Rumeenia, Tšehhoslovakkia ja Ungari ühisel majanduslikul nõupidamisel sihiga organiseerida nende riikide vaheline mitmepalgeline majanduslik koostöö. Samal aastal astus liikmeks veel Albaania ja 1950.a. Saksa DV.

VMAN pole riiklik, direktiivne organ ega ka rahvusvaheline plaaniline organ. See on võrdõiguslike ja suveräänsete riikide rahvusvaheline organisatsioon, mille esialgseks ülesandeks oli luua majanduslike kogemuste vahetus oma liikmesriikide vahel, anda üksteisele vastastikku tehnilist abi, hankida tooraineid, toiduaineid, seadmeid, masinaid jne. Koos liikmesriikidevaheliste suhete laiendamise ja tugevdamisega leidsid need ülesanded edasise arengu ja konkretiseerimise, organisatsiooniliste vormide ja töömeetodite täiustamise, nende riikide vahelise majandusliku koostöö kogemuste üldistamise. VMAN-i edasises töös oli olulise tähtsusega nõukogu XII sessioonil (1959.a.) vastuvõetud põhikirj, mis ratifitseeriti kõigi liikmesriikide poolt ja hakkas kehtima 13.aprillil 1960.a.

Põhikirja tähendus seisneb eelkõige selles, et ta kinnitab sotsialistliku leeri majanduslikes suhetes saavutatud tulemusi ja kogemusi ning määrab nende majandusliku koostöö edasise arengu põhisuunad. Põhikiri kuulutab pidulikult välja nõukogu liikmesriikide valitsuste kindla tahte ka tulevikus arendada igakülgselt majanduslikku koostööd sotsialismi ja kommunismi ülesehitustöö huvides nendes maades ning rahu tagamiseks kogu maailmas.

Vastavalt oma põhikirjale on VMAN-1 sihiks arendada plaanipäraselt kõigi oma liikmesriikide rahvamajandust majanduslike jõudude ühendamise ja koordineerimise teel. Eesmärgiks on kiirendada majanduslikku ja tehnilist progressi, tõsta tööstuse taset industriaalselt nõrgemates maades, suurendada tööviljakust ja rahvaste heaolu.

Nende ülesannete lahendamiseks organiseeritakse vastavate riikide vaheline igakülgne majanduslik ja tehnilis-teaduslik koostöö. Seejuures on sihiks võimalikult ratsionaalselt kasutada olemasolevaid loodusrikkusi ja kiirendada tootlike jõudude arengut, rakendades ühiseid abinõusid tööstuse ja põllumajanduse arendamiseks.

Sellise koostöö viljastavast mõjust kõneleb tootmise kiire kasv neis maades. Nii oli viimase viie aasta jooksul (1955-1959) sotsialismimaades igaaastane tootmise keskmine juurdekasv rohkem kui 11%, samaaegselt kui kapitalistlikus maailmas oli see alla 3%.

Sotsialistlike maade majanduslik koostöö soodustab nende ühtsuse tugevdamist ja täienemist. Vastupidine pilt on kapitalistlikes maades, kus valitseb konkurents ja tootlike jõudude arendamine monopolide huvides. Viimane viib imperialismi edasisele vastuolude teravnemisele, eriti nende riikide poolt moodustatud majanduslike ühenduste vahelisele vastuolule. On küllaldane meenutada siinjuures nn. "Euroopa ühisturgu" ja "Väliskaubanduse väikest tsooni", mis kujutavad Lääne-Euroopa riikide majanduslikke rühmitusi ja nendevahelist konkurentsi.

VMAN-1 tähtsaks funktsiooniks on liikmesriikide koostöö organiseerimine rahvamajandusplaanide koordineerimise teel.

VMAN pole seejuures mingi keskne plaaniorgan, vaid plaanid koostavad riigid ise, kusjuures nad arvestavad VMAN-i kuuluvate teiste riikide vajadusi ning tootmisvõimalusi. Selline rahvamajandusplaanide koordineerimine kujutab endast riikidevahelist tööjaotust, mis toimub iga riigi konkreetsete erisuste uurimiste baasil. Kapitalistliku majandussüsteemi juures viib rahvusvaheline tööjaotus tööstuslikult rohkem arenenud riikide positsiooni tugevdamiseni ning majanduslikult mahajäänud riikide muutumiseni poolkoloniaalseks. Sotsialistlike riikide vaheline tööjaotus soodustab aga kogu sotsialismileeri maade harmoonilist arengut, tootlike jõudude kõige ratsionaalsemat paigutamist ja arendamist nendes maades.

Rahvamajanduse arendamise perspektiivplaanide koordineerimises pühendasid VMAN-i organid suurt tähelepanu tootmise spetsialiseerimise ja koopereerimise kooskõlastamisele üksikute riikide majandusliku profiiliga. Praktiliselt algas rahvamajandusplaanide koordinatsioon VMAN-is 1955.a., mil VI sessioon tutvus oma liikmesriikide rahvamajandusplaanide põhisuundadega. VII sessioon soovitas oma liikmesriikidele koordineerida rahvamajanduse tähtsamate harude areng 1956.-1960. aastaks. Koos sellega toimus liikmesriikides mõnesaja nimetusega nomenklatuuri ulatuses seadmete ja masinate tootmise spetsialiseerumine ja tüpiseerimine, toodangu standardite rahvusvaheline ühtlustamine. 1958.a. toimus liikmesriikide kommunistlike parteide ja töölisparteide esindajate nõupidamine, kus soovitati sügavamalt spetsialiseerida ja koopereerida tootmist ning selles suhtes rahvamajandusplaanid kooskõlastada perioodiks 1959-1965. 1960.a. juulis toimunud XIII sessioonil otsustati välja töötada liikmesriikide rahvamajanduse arendamise perspektiivplaanid pikemaks ajaks, nimelt kuni 1980.a., kusjuures peab toimuma edasine koopereerimise süvendamine ja koostöö tihendamine. Siinjuures ei leidnud käsitlemist ainuüksi tööstuse küsimused, vaid arutusele tulid ka põllumajanduse arendamise küsimused selle tootmise, eriti teraviljakasvatuse laiendamise seisukohalt. Koos sellega arutati põllumajanduse varustamist tehnikaga, väetisega jne.

Liikmesriikide koostöö üheks tähtsaks vormiks on tööstus-

ettevõtete, liiklusteede jt. objektide ühine ehitamine. Nii näiteks ehitatakse trans-Euroopa naftajuhet, et eksportida NSVL-ist naftat Poolasse, Saksa DV-sse, Tšehhoslovakkiasse ja Ungarisse. Selle pikkus on 4,5 tuh.km ja see valmib 1963.a., algab Kuibõsevi ligidalt Volga rajoonidest ja läheb kuni Ma-sõri linnani, sealt kahes suunas: põhja suunda Poolasse ja Saksamaale, lõuna suunda Tšehhoslovakkiasse ja Ungarisse. Iga riik ehitab trassist selle osa, mis on tema territooriumil. Kuna enamik töid tuleb teha NSVL-is, siis abistavad naftat importivad maad siinsete tööde teostamist materjalide hange- tega.

Nafta ekspordi suurendamine kutsub esile vajaduse ehitada naftatöötlemise tehaseid importmaades. Nii ehitatakse Saksa DV Svedti rajooni suur kombinat võimsusega 5 milj.t aastas, Tšehhoslovakkiasse tuleb Bratislava lähistele samuti suur kombinat, mis töötleb enamiku Tšehhoslovakkiasse suubuvast naftast.

Vastavalt VMAN-i soovitusel ehitatakse samuti ühiselt 1959.-1964.a. rida elektriülekanalüsteeme ühtse energeetilis- se süsteemi loomiseks Saksa DV, Poola, Tšehhoslovakkia, Ungari vahel, Tšehhoslovakkia ja Rumeenia vahel, Ungari - NSVL-i vahel (Lääne-Ukraina energiasüsteem), Poola - NSVL-i vahel (Kaliningradi süsteem).

Laienevad ka kaubanduslikud seosed. Vastavalt VMAN-i soovitusel sõlmivad liikmesriigid omavahel pikaajalisi kaubanduslikke kokkuleppeid, mis garanteerivad neile pikemaks perioodiks vajalike toorainete, masinate, seadmete saamise ja oma toodangu realiseerimise. Juba 1960.a. esimestel kuudel sõlmis enamik liikmesriike omavahel kaubalepingud perioodiks 1961-1965. Nende lepingute alusel toimuvad kaupade hanked, olles tähtsaks rähvamajandusplaanide eduka täitmise eelduseks.

Liikmesriikidevahelise kaubanduse arendamise tähtsaks eelduseks on VMAN-i juures asuva Väliskaubanduse Alalise Komisjoni poolt 1958.a. väljatöötatud "hanke üldised tingimused". Selles leiab käsitlemist terve komplekt küsimusi seoses tehingute sõlmimise ja täitmisega. Tänapäeval toimuvad kõik väliskaubandusorganisatsioonide tehingud nende "üldiste tingimuste"

alusel. Ainult neil juhtudel, kui üks lepingut sõlmivatest pooltest arvab, et vastava kauba spetsiifika ei võimalda rakendada "Üldiste tingimuste" sätteid, vaid nõuab erilisi tingimusi, märgitakse see sõlmitavas lepingus.

VMAN-i põhikirjas on eredalt väljendatud sotsialistlike maade poliitika: tugevdada majanduslikke seoseid kõigi teiste riikidega võrdõiguslikkuse, vastastikuse kasulikkuse ja sisesajadesse mittevahelise segamise alusel. Need põhimõtted vastavad kõigi maade huvidele, sõltumata nende ühiskondlikust ja riiklikust korrast.

VMAN-i tegevus ei riiva ega saagi riivata mitteliikmesriikide huve. Tema tegevus on näiteks vastupidine "Euroopa ühisturu" organisatsioonile, mille sihiks on sulgeda turg teistele riikidele. Sotsialistlikud riigid, lähtudes leninlikust õpetusest kahe süsteemi rahulikust koosseksisteerimisest, taotleavad aktiivselt rahvusvaheliste majanduslike suhete parandamist vastastikku kasuliku kaubanduse arendamiseks kõigi maade vahel. Eriti kiiresti arenevad majanduslikud seosed liikmesriikide ja teiste sotsialistlike maade vahel. Nii kasvas ajavahemikus 1950-1959 kaubakäive liikmesriikide ja Aasia sotsialistlike maade vahel 4,3 korda, kapitalistlike maadega suurenes käive samal perioodil 2,5 korda. Viimastega on käibe suurendamise võimalused veel tunduvalt avaramad, vajalik on ainult võita mõnede Lääneriikide eitav suhtumine kaubanduse arendamisesse sotsialistlike maadega.

VMAN on suveräänsete riikide organisatsioon, mis põhineb võrdõiguslikkuse, suveräänsuse ja rahvuslike huvide austamise, vastastikuse kasulikkuse ja seltsimeheliku abistamise alusel. Need printsiibid tagatakse sellega, et VMAN-i poolt vastuvõetud soovitusel ja otsused on kooskõlastatud huvitatud maadega ning igal riigil on õigus avaldada oma huvitatust ükskõik millise küsimuse suhtes, mida arutatakse nõukogus. VMAN-i organid võtavad vastu o t s u s e i d ainult organisatsiooniliste ja protseduuriküsimuste suhtes. Majandusliku ja teaduslik-tehnilise koostöö osas võetakse vastu ainult s o o v i t u s i, mida teatatakse liikmesriikidele läbivaatamiseks. Soovitused, mis on vastuvõetud riikide poolt, leiavad täit-

mist nende valitsuste või teiste kompetentsete organite otsuste alusel vastavalt seadusandlusele. Seega on igal liikmesriigil vabadus oma suhetes täita VMAN-i soovitusi, samuti ka vabadus valida meetodeid ja viise nende täitmiseks. Vastupidine olukord on näiteks "Uhisturu" organisatsioonis, kus organisatsiooni poolt vastuvõetud "reglemendid" on kohustuslikud kõigile selle organisatsiooni liikmesriikidele.

VMAN on avalik organisatsioon, kuhu võib astuda iga teinegi Euroopa riik, kes toetab nõukogu eesmäärke ja printsiipe ning on nõus täitma kohustusi, mida sisaldab põhikirj. Selle või teise riigi liikmeks vastuvõtmist otsustab VMAN-i sessioon vastava riigi ametliku palve alusel. Põhikirjas on edasi märgitud, et liikmesriikidele pole keelatud osavõtt teistest rahvusvahelistest organisatsioonidest või kokkulepetest. VMAN võib lubada mitteliikmesriikidel osa võtta oma organite tööst. Seda ei otsusta nõukogu ühepoolsest, vaid kokkuleppel vastavate riikidega. Juba rea aastate jooksul võtavad VMAN-i tööst osa vaatlejatena sotsialistlike maade (Vietnam, Hiina, Korea, Mongoolia) esindajad. VMAN-il on samuti mitteametlik kontakt ÜRO Majandus- ja Sotsiaalnõukoguga Euroopas.

Oma funktsioonide täitmiseks on VMAN-il järgmised põhilised organid: nõukogu sessioon, riigi esindajate nõupidamine nõukogus, alalised komisjonid ja nõukogu sekretariaat. Vastavalt põhikirjale on vajaduse korral võimalik moodustada ka teisi organeid.

Kõrgemaks organiks on nõukogu sessioon, mis arutab kõiki oma kompetentsi kuuluvaid küsimusi ning võtab vastu vastavaid soovitusi ja otsuseid. Ühtlasi määrab sessioon teiste organite tegevuse põhisuunad. Iga liikmesriik saadab sessioonile oma delegatsiooni, mille koosseis on määratud vastava valitsuse poolt. Sessioon toimub liikmesriikide pealinnades järjekorras, kusjuures juhatajaks on selle delegatsiooni juht, millises riigis toimub sessioon. Tänapäevani on toimunud 13 sessiooni, kus on käsitletud liikmesriikidevahelise majandusliku ja teaduslik-tehnilise koostöö edasist arendamist tööstuses, transpordis, ehituses, põllumajanduses, väliskaubanduses ja muudel aladel.

Igal liikmesriigil on VMAN-is oma esindaja, kes on tavaliselt ühtlasi selle riigi valitsuse liige. Nendest esindajatest moodustatakse esindajate nõupidamine, mis on VMAN-i kõrgemaks organiks sessioonide vaheajal. Igal esindajal on oma asetäitja, vajalik arv nõunikke ja teisi töötajaid. Esindajate nõupidamine vaatab läbi ettepanekuid, mida esitavad liikmesriigid, VMAN-i alalised komisjonid ja sekretariaat, jälgib sessiooni soovitude ja otsuste täitmist, samuti ka teisi majandusliku ja teaduslik-tehnilise koostöö küsimusi, mida tuleb arvestada sessiooni vaheaegadel. Nõupidamine koordineerib ja suunab alaliste komisjonide tööd, kinnitab sekretariaadi eelarved ja koosseisud ning täidab teisi põhikirjas ettenähtud funktsioone.

Alalised komisjonid moodustatakse sessioonid sihiga süvendada riikidevahelist koostööd teataval alal. Otsus nende komisjonide organiseerimiseks võeti vastu 1956.a. Tänapäeval tegutseb 12 alalist komisjoni, nagu väliskaubanduse alaline komisjon, must- ja värvilise metallurgia alaline komisjon, keemia-, söe-, nafta- ja gaasitööstuse alaline komisjon, masinaehituse alaline komisjon ja teised.

Iga komisjoni konkreetsed ülesanded ja funktsioonid kujunevad sõltuvalt vastava haru spetsiifikast. Üldiseks ülesandeks kõigile komisjonidele on riikidevaheliste majanduslike seoste edasine arendamine ning mitmekülgse majandusliku ja teaduslik-tehnilise koostöö organiseerimine nende rahvamajanduse üksikute aladel. Alalised komisjonid töötavad välja abinõud riikide majanduslike tingimuste ja loodusvarade paremaks kasutamiseks sihiga ratsionaalsemalt arendada vastavat tootmisharu, süvendada rahvusvahelist tööjaotust, tootmise spetsialiseerumist ja koopereerumist. Selleks uuritakse komisjonides üksikasjalikult kõigi harude poolt esitatavad ettepanekud majandusliku koostöö küsimustes. Alalised komisjonid tegelevad ka teaduslik-tehnilise koostöö küsimustega, eriti side ja rahvamajanduse perspektiivplaanide koordineerimisega.

Iga liikmesriik nimetab vastavasse komisjoni oma esindaja, kes on ühtlasi antud komisjonis vastava maa delegatsiooni juhiks. Komisjoni esimeheks on aga selle maa delegatsiooni

juht, mille pealinnas tegutseb komisjon. Iga komisjoni tegevuskoha määrab nõukogu sessioon. Komisjoni nõupidamised toimuvad harilikult 2 korda aastas. Komisjon allub sessioonile ja esindajate nõupidamisele, kellele nad igal aastal esitavad aruande tehtud tööst ja selle jätkamise edasistest suundadest.

VMAN-i täidesaatvaks organiks on sekretariaat, kelle peamiseks ülesandeks on jooksev süstemaatiline töö sessiooni otsuste täitmiseks. Sekretariaat valmistab ette ja korraldab nõukogu organite nõupidamisi. Sekretariaadil on õigus esitada ettepanekud nendele organitele läbivaatamiseks küsimuste kohta, mis on seoses nende organisatsioonilise tööga, majandusliku koostööga jne. Vajalikel juhtudel valmistab sekretariaat koos alaliste komisjonidega ette mitmepoolseid kokkuleppeid liikmesriikide vahel sihiga praktiliselt realiseerida nõukogu organite otsused ja soovitusel. Iga järjekordse sessiooni eel valmistab sekretariaat ette ülevaate VMAN-i tegevusest möödunud perioodil.

Nõukogu sekretäri ja selle asetäitjad nimetab sessioon. Sekretariaadi koosseis komplekteeritakse liikmesriikide kodanikest. Komplekteerimise korra määrab esindajate nõupidamine.

Samaaegselt põhikirja allakirjutamisega kehtestati ka "Konventsioon VMAN-i õigusvõimest, privileegidest ja immunitetidest", milles määrati kindlaks VMAN-i õiguslik seisund liikmesriikide territooriumidel, samuti ka rida privileege ja immunitete, mida kasutavad nende territooriumidel riikide esindajad nõukogu organites, ning viimase isiklik koosseis.

VMAN-i põhikirjas väljendatud sotsialistlike riikide majandusliku koostöö edasise arendamise põhijooned on tähtsaks tingimuseks sotsialismi ja kommunismi ehitamisel nendes maades ja rahu kindlustamisel kogu maailmas.

4. Rahvademokraatiamaade väliskaubanduspoliitika ja selle teostamise põhijooned.

Riigi sotsiaal-majanduslik struktuur ei määra üksnes tema sisevalitikat, vaid ka tema poliitika rahvusvahelistes suhetes. Sise- ja välisvalitika moodustavad orgaanilise terviku,

kusjuures riigi välispoliitika on tema sisepoliitika järjeks.

Rahvademokraatiamaade välispoliitika on rahu ja rahvastevahelise rahuliku koostöö poliitika, mis tugineb rahvuslike huvide ja võrdsuse vastastikusel austamisel. See rahupoliitika on rahvademokraatiamaa ühiskondliku korra orgaaniliseks väljendiks, seda nõuab juba sotsialismi põhiline majandusseadus.

Rahvademokraatiamaade välispoliitikat iseloomustavad järjekindlus, printsiipaalsus, rahvusvaheliste kohustuste täpne täitmine. See poliitika lähtub rahvusvaheliste suhete rajamisest võrdõiguslikkuse, mõlema poole kasulikkuse, kõigi rahvaste suveräänsuse ja lugupidamise alustele. See on rahupoliitika, mis eeldab sotsialistliku ja kapitalistliku majandussüsteemi kestvat rahulikku koosseksisteerimise võimalust.

Rahvademokraatiamaade välispoliitika tähtsamaks teguriks on riikidevaheline koostöö kõigil majandusliku, poliitilise ja kultuurilise elu aladel.¹

Kapitalistlike maade välispoliitika taotleb vastandina rahvademokraatiamaadele oma mõjusfääri tugevdamist teiste maade majandusliku allutamise teel. Imperialistlike riikide poolt lubatavad "võrdsed õigused" tähendavad üksnes formaalseid sõnalisi kinnitusi, tegelikult on aga tegu ebavõrdsusega.

Väliskaubanduspoliitika on lahutamatu osa välispoliitikast. Sotsialismileeri maad kasutavad oma väliskaubandust kui võimsat abinõu rahulikeks seosteks teiste riikidega, kui abinõu rahvusvaheliste suhete normaliseerimiseks ja kõigi rahvaste majanduslikuks lähendamiseks, sõltumata nende sotsiaal-majanduslikust süsteemist. Rahvademokraatiamaade väliskaubanduspoliitika on rajatud tegelikult kõigi maade kaubanduse tõelisele võrdsusele, majanduslikule koostööle vastastikusel kasulikkuse printsiibil.

Möödunud aastate praktika annab rikkalikult materjali, mis tunnistab, et sotsialismimaade väliskaubanduspoliitika on taotlenud kaubanduse arendamist kõigi maadega ilma igasuguste

¹ Vt. pikemalt kommunistlike parteide nõupidamise läkitust, "Eesti Kommunist" 1960, nr.12, lk.1-25.

eranditeta vastastikuse kasulikkuse alusel.

Rahvademokraatiamaade kaubanduspoliitilised-põhimõtted leiavad kõik oma väljenduse sõlmitavates kaubanduslepingutes ja -kokkulepetes. Need lepingud ja kokkulepped on rahvademokraatiamaade väliskaubanduspoliitika teostamise tähtsaks abinõuks ning nad taotleavad vastastikku kasulike seoste igakülgselt arendamist, ja suurendamist. Nad avavad laiad võimalused riikidevaheliseks majanduslikuks koostööks, soodustavad nendevahelise kaubanduse laiendamist ning loovad vajalikud tingimused riikidevahelise kaubanduse takistusteta arenemiseks. Nendes lepingutes ja kokkulepetes leiavad väljenduse kõik eespool märgitud sotsialismimaade väliskaubanduspoliitika põhiprintsipiidid. Nende rakendamise ulatus aga sõltub lepingut sõlmivast partnerist ja selle poliitilistest sihtidest. Nii püüavad imperialistlikud riigid sõlmida lepinguid ja kokkuleppeid sihiga ekspuuteerida majanduslikult nõrgalt arenenud maid, esitada oma partnerile kahjulikke tingimusi jne. Selliste kaubanduslepingute orjastav iseloom on eriti silmatorkav suurte imperialistlike riikide poolt väiksemate, majanduslikult nõrkade maadega sõlmitud lepingutes. Nendes antakse "võrdseid õigusi" majanduslikuks ja muuks tegevuseks kõigile mõlema lepingupoole juriidilistele ning füüsilistele isikutele mõlema maa territooriumil. Vastavalt sellele lepingulisele sättele ei saa majanduslikult nõrgem maa võtta tarvitusele abinõusid imperialistliku riigi monopolide sissetungi vastu. Teisest küljest pole aga tal võimalik oma nõrga majandusliku baasi tõttu sisse tungida imperialistliku maa majandusse. Järelikult saab imperialistliku maa ja nõrgalt arenenud maa vahelistes lepingutes olla üksnes formaalne võrdsus, tegelikult domineerivad monopolide huvid. Vastavalt nende lepingute tingimustele on kapitalistlikel monopolidel igasugused õigused kaubanduslikuks, tööstuslik-rahanduslikuks, teaduslikuks jne. tegevuseks oma partneri territooriumil.

On küllaldane siinjuures märkida, et näiteks ÜRO Majandus- ja Sotsiaalnõukogu andmeil paigutati Ladina-Ameerika maadesse aastatel 1945-1952 väliskapitali 2,1 miljardi dollari ulatuses. Samal ajavahemikul said välismaised monopo-

lid nendest maadest kasumit üle 5,8 miljardi dollari, s.t. ligi 2,8 korda suurema summa, kui olid paigutatud kapitalid. Ilma pikemata on selge nende tingimuste kahjulikkus majanduslikult nõrgalt arenenud riigile, kelle suveräänsed huvid saavad sellega riivatud ja kes peab leppima väliskapitali sissetungiga oma maa majandusse.

Arusaadavalt ei saa sotsialismimaad leppida sellise olukorraga ning seetõttu nende lepingutes kapitalismimaadega esineb rida sätteid, mis takistavad väliskapitali sissetungi rahvademokraatiamaade majandusse. See aga tingib käesoleval juhul vajaduse eraldi käsitleda lepingulisi vahekorrid sotsialismileeri maade vahel ja nende ning kapitalistlike riikide vahel. See on seda rohkem põhjendatud, et rahvademokraatiamaadevahelised kaubanduslepingud tähendavad lepinguosalistele ülesannet rangelt täita omapoolsed kohustused. Kapitalistlike riikide ekspansionistlik väliskaubanduspoliitika lähtub aga rahvusvaheliste kohustuste täitmisel konjunktuurilistest olukordadest, lubades endale selles teha ühepoolseid muudatusi.

Rahvademokraatiamaadevaheliste majanduslike suhete juuriidiline vormistamine toimub mitmesuguste vormide ja viisidega. See on tingitud nende riikide vaheliste majanduslike seoste mitmepalgelisusest. Sotsialismimaadevahelistes poliitilistes ning majanduslikes suhetes on põhiliseks õiguslikuks vormiks nn. l i i d u l e p i n g u d (sõpruse-, koostöö- ja vastastikuse abistamise lepingud).

Need lepingud taotleavad sotsialismimaadevahelise sõbraliku koostöö tugevdamist ja tihendamist, rahu kindlustamist ja rahvaste kaitset uue agressiooni vältimiseks. Selles seisneb nende lepingute tohtu suur rahvusvaheline tähtsus. Kõrvuti nende poliitilise iseloomuga määrangutega on nendes lepingutes veel rida sätteid, mis käsitlevad riikidevahelist majanduslikku koostööd.

Puhtmajandusliku kokkuleppe tähtsamateks liikideks on kaubanduslepingud, kaubandus-, makse- ja krediitkokkulepped; kokkulepped majanduslikuks ja kultuuriliseks koostööks, kokkulep-

ped tehniliseks, samuti ka tehnilis-teaduslikuks koostööks; transpordikokkulepped; kokkulepped hangete üldiste tingimuste kohta jne.

Riikidevahelise majandusliku koostöö üheks tähtsamaks õiguslikuks vormiks on k a u b a n d u s l e p i n g u d (nimetatakse juhul, kui ta sisaldab kokkuleppeid meretranspordi kohta, ka kaubanduse ja merelaevanduse lepinguteks). Need haaravad ja reguleerivad laia küsimusteringi, mis puudutavad lepingulisest küljest üldise majanduslikke seoseid ja eriti kaubanduslikku režiimi. Rida rahvademokraatiamaid (Poola, Tšehhoslovakkia, Bulgaaria, Ungari ja teised) on sõlminud selliseid lepinguid NSVL-iga. Nendes määratletakse see kaubanduspoliitiline režiim, mida pooled vastastikku võimaldavad teineteisele nii kaubanduslikes kui ka muudes majanduslikes suhetes.

Sotsialismimaadevahelised kaubanduslepingud ei sisalda tavaliselt sätteid, mis reguleerivad mõlemapoolsete kaubahangete mahtu ja nomenklatuuri, maksekorda jne. Neid küsimusi reguleerivad teised kokkulepped, nagu kaubakäibe, maksete ja vastastikuste kaubahangete kokkulepped.

Kaubanduslepingute põhiliseks eesmärgiks on kindlaks määrata lepingupoolte vastastikuste kaubanduslike ja teiste majanduslike suhete õiguslik režiim. Selle kindlaksmääramisel on üheks tähtsamaks elemendiks enamsoodustuse režiimi rakendamine. Enamsoodustuse režiim tähendab, et lepinguosalisel garanteerivad omavahel vastastikku samad soodustavad tingimused vastaval kaubanduse ja teiste majandusliku tegevuse aladel, mis rakendatakse või on rakendatud ükskõik millise kolmanda riigi suhtes. Enamsoodustuse klausli mõjul laiendab iga lepinguosaline riik automaatselt teisele riigile kõik õigused, eelised, privileegid ja soodustused, mida ta on andnud või annab tulevikus ükskõik millisele kolmandale riigile.

Kõik kaubanduslepingud sotsialismileeri maades põhinevad enamsoodustuse režiimi vastastikusel rakendamisel tollide, maksude ja lõivude, laevaliikluse, transiitvedude, juriidiliste ja füüsiliste isikute tegevuse, antavate soodustuste ja eeliste ning teiste küsimuste alal, mis puudutavad kauban-

dust ja laevandust.

Rahvademokraatiamaad ei rakenda oma kaubanduslepingutes enamsoodustuse režiimi ainuüksi kaubanduses, vaid ka majandusliku koostöö teistel aladel, nagu see on otseselt märgitud NSVL-i ja Rumeenia-, Ungari-, Bulgaaria-vahelistes lepingutes.

Enamsoodustuse klausel sotsialismileeri kaubanduslepingutes on oma sisult muutunud, võrreldes selle klausliga kapitalismitingimustes. Viimases on enamsoodustuse režiim monopolistliku kapitali üheks sagedasti kasutatavaks abinõuks, mille kaudu imperialistlikud võimud segavad end teiste riikide majandusse. Sotsialismileeri maades tagab enamsoodustuse klausel igale lepinguosalisele tegelikult võrdsed tingimused kõigi teiste riikidega ning järelikult on suunatud selle leeri maade vahelise koostöö ja sõbralike suhete tugevdamiseks. Enamsoodustuse režiim on sotsialismimaade kaubanduslepingulises praktikas üheks oluliseks elemendiks, mis kujutab endast tõelikku, mitte aga fiktiivset võrdsust.

Kaubanduslepingud reguleerivad kõrvuti enamsoodustuse režiimi kehtestamisega samuti ka küsimusi, mis on seoses kaubalaevade liiklusega ja transiitvedudega, kaubavedudega sisemaal, arbitraažitingimustega jne.

Kaubanduslepingutes on tähtis koht sätetel, mis käsitlevad tehniliste kogemuste vahetust. Nii sisaldavad Poola, Tšehhoslovakkia ja Bulgaaria kaubanduslepingud rida sätteid, mis kohustavad lepinguosalisi vastastikku vahetama tehnilisi kogemusi spetsialistide saatmise, mitmesuguste tööstuslike, põllumajanduslike ja teiste näituste organiseerimise teel, samuti ka muude viisidega. Näiteks on Bulgaaria - NSV Liidu lepingus ette nähtud klausel mitmesuguste seemnete ja taime- de vahetuse kohta. Tehniliste kogemuste vahetamine sotsialismimaade vahel leiab oma edasise konkretiseeringu spetsiaalses kokkuleppes teaduslik-tehniliseks koostööks.

Rahvademokraatiamaade väliskaubanduse praktikas on üheks rohkem kasutatavaks vormiks k a u b a n d u s l i k u d k o k k u l e p p e d (kaubakäibe ja maksete kokkulepped, vastastikuste kaubahangete kokkulepped). Nende sõlmimisega võta-

vad lepingulised valitsused endale kohustused tagada kaubahanked kindlaks tähtajaks vastavalt nimistutele, mis lisatakse nende kokkulepete juurde spetsiaalsete iga-aastaste vastastikuste kaubahangete kohta koostatud protokollide kujul.

Sellisel need kokkulepped, reguleerides riikidevahelist kaubakäivet ja määratledes maksetingimusi, on olulise tähtsusega rahvademokraatiamaade rahvamajandusplaanide täitmisel. Garantii saada vajalikke kaupu tugevdab rahvademokraatiamaade plaanimajandust ning soodustab nende rahvusliku tööstuse arendamist.

Iga rahvademokraatiamaa on sõlminud kaubanduslikke kokkuleppeid kõigi sotsialismileeri maadega. Nende kokkulepete põhiliseks õiguslikuks tingimuseks on kõigi sotsialismimaade võrdsus. See lepinguõiguslik tingimus tuleneb sotsialismimaade vastastikuste suhete muutunud iseloomust võrreldes kapitalismimaadega.

Esimestel sõjajärgsetel aastatel sõlmiti sotsialismileeri maade vahelised kaubanduslikud kokkulepped tavaliselt üheks aastaks. Kuna aga sellised kokkulepped ei võimaldanud pikema ajaks plaanipäraselt korraldada väliskaubanduslikke suhteid, siis mindi järjest rohkem üle pikemaajalistele (kolme- kuni viieaastastele) kaubanduslikele kokkulepetele.

Tänapäeval on rahvademokraatiamaades juba peamise tähendusega just pikemaajalised kaubanduslikud kokkulepped. Sellised kokkulepped määravad 3-5 aastaks põhiliste kaupade kontingendid vastastikusteks hangeteks ning võimaldavad sellega plaanida väliskaubanduslikke käibeid aastateks ette ning seostada neid üldiste rahvamajandusplaanidega. Pikaajalised kaubanduslikud kokkulepped, organiseerides ja üha rohkem laiendades kaubakäivet, on sotsialismimaade vastastikku kooskõlastatud rahvamajanduse perspektiivplaanide üheks vormiks.

K a u p a d e n i m i s t u d, mis lisatakse pikaajaliste kaubanduslike kokkulepete juurde, sisaldavad põhiliste kaupade kontingendid, mille hankeid garanteerivad lepingupooled teineteisele kooskõlas iga-aastase kokkuleppelise mahuga. Need kontingendid on rangelt kohustuslikud lepingupooltele kokkuleppe kehtivuse perioodil ega kuulu harilikult muutmisela. Neid

võib ainult täpsustada ja täiendada iga-aastase kaubakäibe määramisel.

Vastavalt pikaajaliste kaubanduslike kokkulepete tingimustele vormistatakse kaubakäibe suurus järgnevaks aastaks iga-aastaste vastastikuste kaubahangete nimekirju sisaldavate protokollide allakirjutamise teel. Nendesse nimekirjadesse kantakse kõik vastaval aastal hangitavad pikaajalises kokkuleppes ettenähtud põhilised kaubad, samuti ka täiendavad kaubad, mille kohta pooled lepivad kokku protokollide koostamisel toimuvate läbirääkimiste protsessis.

Pänapäeval, mil enamikus rahvademokraatiamaaades toimub rahvamajanduse arendamine viis- ja seitseaastaku plaanide järgi, tagavad pikaajalised kaubanduslikud kokkulepped nende plaanide edukaks täitmiseks vajalike materiaalsete ressurside plaanipärase saamise. Ühtlasi on rahvademokraatiamaaadele kindlustatud müügiturud oma ekspordiks määratud kaupade realiseerimiseks.

Kaubanduslikud kokkulepped määravad rõõbiti kaubakäibe reguleerimisega lepinguosaliste riikide vahelise arve l d u s t e j a m a k s e t e t a s u m i s e k o r r a. Sotsialistlike riikide vahelised arveldussuhted, samuti nagu kõik nendevahelised majanduslikud seosed, rajatakse plaanilistel alustel. Arvelduste organiseerimine korraldatakse nõnda, et on tagatud pidev ja õigeaegne maksete sooritamine kaupade ja nende operatsioonide eest ning loodud sotsialistlike maade vahel võimalikult mitmepalgelised arendatud majanduslikud seosed. Seejuures on rakendatav arvelduste süsteem tähtsamaks abinõuks, mis ühendab plaanipäraselt sotsialistliku riigi rahvamajanduse arengu tema väliskaubanduse käivetega.

Sotsialismimaadevahelistes arveldussuhetes kasutatakse kliiringsüsteemi. See arveldussüsteem, mis väldib kaupade maksmise vajadust kullas või välisvaluutas, soodustab nende maade vahelise kaubakäibe arendamist. Selle arveldusvormi juures saab kumbki pool oma kaupade eest, mis on antud teisele maale, samaväärse hulga temale vajalikke kaupu ilma mingisuguse välisvaluutata. Rahvademokraatiamaaade poolt üksteisele kaubanduslike kokkulepete alusel antud kaupade eest tasumine, samuti

ka käibega seotud kulude katmine toimuvad nende riikide keskpankade kaudu. Nimetatud pangad avavad selle sihiga vastastikku erikontod ja teatavad üksteisele viivitamata kõigist kirjetest nendesse kontodesse. Saanud sellised teated, teeb müüja riigi pank kaubahankijatele vastavad väljamaksed oma vääringus, hoolimata sellest, milline on ostja panga konto saldo.

Kliiringkontode järgi võivad toimuda maksed mitte ainult kaupade ja kaubakäibega seotud kulude eest, vaid ka mitmesuguste mittekaubandusliku iseloomuga operatsioonide eest. Kuid sellised maksed võivad toimuda kliiringu alusel ainult siis, kui need on ette nähtud kaubandus- või maksekokkulepetes. Seejuures määratleb rida sotsialismimaade vahelisi kokkuleppeid täpselt kliiring-kontode järgi tehtavad maksed.

Sotsialistlike maade vaheliste arvelduste iseloomustavaks omapäraks on ühe poole kasuks oleva saldo kustutamise kord. Võlgu olev maa ei kata seda saldot kulla ega välisvaluutaga, vaid eranditult kaubahangetega harilikus sortimendis. Sellega erineb rahvademokraatiamaadevaheline arvelduste kliiring oluliselt kapitalistlike maade vaheliste arvelduste kliiringust.

Valdava enamuse kaubakäibe juures rakendatakse kahepoolset kliiringut. Seda tingib teatud määral asjaolu, et suurem osa sotsialistliku maailmaturu kaubakäibest põhineb kahepoolsetel kaubandussuhetel. Peale selle leiab aga rakendamist ka mitmepoolne kliiring. See väldib vajaduse tasakaalustada kahe riigi vaheliste vastastikuste kaubahangete summasid. Mitmepoolse kliiringu korral on küllaldane tagada antud maa import- ja eksportkäivete võrdsus tema käivetes kõigi maadega, kes võtavad osa mitmepoolsest kliiringsüsteemist.

See mitmepoolsete arvelduste süsteem loob täiendavad võimalused laiendada sotsialismimaadevahelist kaubandust. Põhineb rahvamajanduse plaanipärasel proportsionaalsel arendamisel, soodustab see süsteem sotsialismimaade vastastikuste maksete tasakaalustamist. Rahvademokraatiamaade rahvamajandusplaanide mitmepoolne koordineerimine ja nende poolt rakendatavad abinõud tootmise spetsialiseerimiseks ning kooperaari-

miseks loovad objektiivsed eeldused mitmepoolse kliiringu osatähtsuse tõstmiseks. Seetõttu on ette näha selle kliiringu üha suurenevat tähendust sotsialismimaadevahelistes arvel-dussuhetes.

Nagu teada, toimuvad väliskaubanduse operatsioonid rahvademokraatiamaades otseselt väliskaubandusorganisatsioonide poolt. Need sõlmivad kaupade ostu-müügilepinguid vastavalt valitsustevahelistes kaubanduslikes kokkulepetes ettenähtud kontingentidele. Lepingutes ettenähtud kaubakäibe kiire kasvu tõttu suurenes tunduvalt kaubanduslike operatsioonide arv. Seoses sellega tekkis tugev vajadus kergendada ja kiirendada ostu-müügilepingute sõlmimisel toimuvaid läbirääkimisi, lihtsustades ja ühtlustades maksimaalselt hankelepingutes fikseeritavad tingimused võimaluse piires kõigis sotsialismimaades. Niisugused detailsed väljatöötatud tingimused lihtsustavad tunduvalt määralt lepingute sõlmimist väliskaubandusorganisatsioonide vahel ning väldivad vaidluste tekkimist lepingute täitmise käigus. Selle sihiga töötati VMAN-i initsiatiivil välja juba 1950./51.a. nõndanimetatud "h a n k e ü l d i s e d t i n g i m u s e d" ning soovitati neid rakendada hankelepingute sõlmimisel. Seda tegidki rahvademokraatiamaad, sõlmides omavahel kaubanduslikke kokkuleppeid ja soovitades nendes väliskaubandusorganisatsioonidel juhendada hankelepingute sõlmimisel "üldistest tingimustest". Nagu praktika näitas, õigustasid "hanke üldised tingimused" end, sest lepingulised läbirääkimised kiirenesid tunduvalt, lepingu tekst aga lühenes. Ühtlasi selgus rida uusi lepingulisi tingimusi, mis olid vastuvõetavad kõigile sotsialismimaadele ning vajasisid unifikseerimist ja "hanke üldistesse tingimustesse" lülitumist. Teisalt näitasid aga praktilised kogemused, et osa sätteid "üldistes tingimustes" on ebamäärased ja vajavad täpsustamist. Mõnevõrra häiris ka "üldiste tingimuste" rakendamise soovituslik iseloom, sest see võimaldas väliskaubandusorganisatsioonidele mõnesuguseid kõrvalekaldumisi "üldiste tingimuste" määrangust.

Kõik need momendid tingisid VMAN-i juures asuva väliskaubanduse alalise komisjoni poolt "hanke üldiste tingimuste"

läbivaatamise ja täiendamise. Need kiideti heaks 1957.a.detsembris ja rakendati alates 1958.a.

"Hanke üldiste tingimuste" uue redaktsiooni rakendamine sotsialismimaade väliskaubanduses on suure praktilise ja teoreetilise tähendusega. Nad on üheks oluliseks rahvusvahelise eraõiguse allikaks, olles väärtuslikuks konstruktiivseks liisandiks rahvusvahelistes õiguslikes suhetes. Erinevalt 1951.a. tingimustest on nad kohustuslikud kõigile VMAN-i kuuluvate riikide väliskaubandusorganisatsioonidele. Nimelt kinnitati need "hanke üldised tingimused" VMAN-i organi poolt, kus on esindatud kõigi Euroopa sotsialismimaade väliskaubandust juhtivad ministriumid. Seega on need tingimused rahvusvaheliselt mitmepoolseks kokkuleppeks, mis on kohustuslikud kõigile VMAN-i kuuluvatele riikidele. Niivõrd kui "üldiste tingimuste" rakendamisel pole nõutav nende kinnitamine vastavate riikide kõrgemate seadusandlike organite poolt, siis sedavõrd pole nende hulka võetud sätteid, mis oleksid vastukäivad üksiku riigi rahvusliku seadusandluse imperatiivsetele normidele. Seetõttu tuleb vaadata ka 1958.a. hanke üldisi tingimusi kui ostu-müügitehingute mitmesuguste küsimuste rahvusvahelise unifikseerimise esimest ulatuslikku katset, mida tuleb täiendada veel paljude rahvusliku seadusandluse normidega. Vaatamata sellele on nad väärtuslikuks panuseks väliskaubanduslike operatsioonide unifikseerimisel ja sellega koos väliskaubanduslike suhete lihtsustamisel, riikidevahelise majandusliku koostöö süvendamisel.

Tänapäeval kehtivad "hanke üldised tingimused" reguleerivad terve rea küsimusi seoses ostu-müügilepingute sõlmimise ja täitmise. Nii on ette nähtud sätted lepingu sõlmimise korra kohta, hanke koha (cif, fob jt.)¹, hanke tähtaegade,

cif (inglise keeles cost, insurance, freight = kulud, kindlustus, praht) on väliskaubanduslik termin, mis näitab, et müüja poolt määratud kaubahind sisaldab tema maksumuse, kindlustuse ja kõik transpordikulud kuni sihtkohani.
fob (ingl. keeles free on board = vabalt pardal) on väliskaubanduslik termin, mis näitab, et müüja poolt määratud kaubahind sisaldab tema maksumuse ja kõik transpordikulud saatekohalt laeva pardale. Kauba veokulud kuni sihtkohta ja kindlustuskulud tuleb juba ostjal kanda.

kauba koguse ja kvaliteedi, pakendi markeerimise, tehnilise dokumentatsiooni, pretensioonide ja sanktsioonide ning teiste küsimuste kohta.

"Hanke üldised tingimused" vastavad mõlema lepingupoole huvidele. Nad põhinevad võrdsuse printsiibil. See nähtub näiteks sellest, et neid rakendatakse ühesugusel määral nii ekspordi- kui ka impordikäivetes. Niivõrd kui sotsialismimaad kõik on üheaegselt nii eksportijad kui ka importijad, seda võrd on nad täiesti võrdses olukorras väliskaubanduslike tehingute suhtes. Igal ostjal ja müüjal on võrdsed õigused ja võrdsed kohustused nende poolt sõlmitud hankelepingutes. See näitab ühtlasi ka sotsialismimaadevahelistes hankelepingutes rakendatavate tingimuste printsiipiaalset erinevust, võrreldes selletaoliste tingimustega kapitalistlike firmade vahel. Lepingutingimused on siin tavaliselt lepinguosaliste suhtes ebarõrdsed, taotledes nõrgema poole täielikku allutamist majanduslikult tugevamale.

Tänapäeval rakendatakse "hanke üldisi tingimusi" mitte ainult Euroopa sotsialismimaade vahelistes väliskaubanduslikes käivetes, vaid ka Aasia rahvademokraatiamaade vahelistes käivetes. Seejuures on "üldiste tingimuste" põhisätted kaubanduslikes suhetes kõigile sotsialismimaadele ühesugused. Mõned väikesed erinevused on tingitud üksikute maade geograafilisest asendist, mõne hanke spetsiifilisest iseloomust, üksikute dokumentide vormistamise korrast jne.

Sotsialismimaadevaheliste majanduslike kokkulepete eriliikidena võib veel nimetada krediidid- ja laenukokkuleppeid ning teaduslik-tehnoloogilise koostöö kokkuleppeid. Selliseid kokkuleppeid on sõlminud kõik sotsialismimaad omavahel. Siinjuures neid pikemalt käsitlemata märgime ainult, et krediidid- ja laenukokkulepete korral on enamasti krediidiaudjaks NSV Liit, kes sellega abistab rahvademokraatiamaade majanduse arendamist.

Kõik eespool käsitletud sotsialismimaadevahelised kaubanduslepingud ja kokkulepped sisaldavad suuri progressiivseid muudatusi rahvusvahelises majanduslepingute praktikas ja on

seetõttu väärtuslikuks lisandiks rahvusvahelises õiguses uute demokraatlike printsiipide juurutamisel.

Sotsialismimaade väliskaubanduspoliitika taotleb majanduslike sidemete igakülgselt laiendamist ka kapitalistlike riikidega. Ilmekalt nähtub see mitmesugustel rahvusvahelistel konverentsidel ja nõupidamistel, samuti ka ÜRO organite töös, kus rahvademokraatiamaade ning NSVL-i esindajad on korduvalt teinud ettepanekuid kaubanduslike sidemete laiendamiseks Ida ja Lääne riikide, sotsialismi- ja kapitalismaade vahel.

Kaubandust kapitalistlike riikidega pole aga võimalik korraldada ainult tahtmisega kaubelda. Kapitalistlik maailmaturg nõuab kaupu ja hindu, mis kannatavad välja konkurentsi. Ühtlasi tuleb sotsialismimaadel arvestada ka väärtusseaduse toimet, s.t. arvestada niihästi kauba internatsionaalset kui ka natsionaalset väärtust. Koos sellega on vajalik kaupade ulatuslik tutvustamine välisturgudel.

Sotsialismimaade väliskaubanduse juhtivad organid arvestavad kõiki neid momente. On rakendatud ulatuslikult abinõusid eksportkaupade püsivalt kõrge kvaliteedi tagamiseks, nende vastavuseks välisturgude nõudmisele. Eksportkauba kvaliteet, mis ei vasta turu nõudmisele, ei taga kaupade reeliseerimist. Seetõttu on välisturgude vajaduste ja nõudmiste uurimistele pühendatud tähtis osa rahvademokraatiamaade väliskaubandusorganite tööst.

Oma kaupade laialdaseks tutvustamiseks võtavad rahvademokraatiamaad igal aastal osa rahvusvahelistest näitustest ja messidest Pariisis, Milaanos, Viinis, Damaskuses ja mujal. Peale selle korraldavad nad ise suuri rahvusvahelisi messe, nagu Poola messid Poznanis, Bulgaaria messid Plovdivis, Tšehhoslovakkia masinaehitusnäitused Brnos jt. Praktika on näidanud, et pärast iga rahvusvahelist messi või näitust tõuseb huvi rahvademokraatiamaade kui eksportööride ja importööride vastu ja selle tulemusel toimub kapitalistlike riikidega rohkearvuliselt ostu-müügi tehinguid.

Niisuguste abinõudega püüavad rahvademokraatiamaad igakülgselt arendada normaalseid vastastikku kasulikke kaubanduslikke sidemeid kaubanduslike riikidega. Kuid antud küsimuse

pole rahvademokraatiamaade väliskaubanduslikud võimalused ja soovid ainsaks otsustavaks teguriks. Nende maade kaubakäibe arendamine üksikute kapitalistlike riikidega oleneb suurelt osalt sellest, missugustel positsioonidel asuvad kapitalistlike maade juhtivad ringkonnad.

Rahvademokraatiamaade ja rea suuremate kapitalistlike riikide vaheline kaubandus toimub kuni viimase ajani kitsenduste ja diskriminatsioonirežiimi tingimustes. Selles on initsiaatoriks USA, kes mõjustab ka Lääne-Euroopa riike.

Nii näiteks 1960.a. juulis ÜRO Majandus- ja Sotsiaalnõukogu XXX sessioonil leidis NSVL-i esindaja ettepanek laiendada ÜRO raamides rahvusvahelist majanduslikku koostööd ja esitada selleks vastav deklaratsioon vastuseisu USA esindaja poolt, kes toonitas, et kapitalismi ja kommunismi poliitiline erinevus ei võimaldavat sellist koostööd. Kitsenduste ja diskriminatsioonirežiim aga aheldab ja takistab sotsialismimaade kaubanduse kasvu kapitalistlike riikidega. On huvitav märkida, et kui 1955.-1957.a. USA ja Kanada kaubakäive sotsialismimaadega ulatus kokku 435 miljoni dollarini, moodustas väikese Soome kaubakäive samal ajavahemikul sotsialismimaadega umbes 1,3 miljardit dollarit, s.t. oli ligemalt 3 korda suurem. Tagasihoidlikud arvestused aga näitavad, et on olemas kõik reaalsed võimalused hea tahte korral tõsta USA igaaastane ne kaubakäive sotsialismimaadega vähemalt 2 miljardi dollarini. Kuid selleks tuleb loobuda väliskaubanduslikest kitsendustest ja diskriminatsioonipoliitikast. Sotsialismileerimaade väliskaubanduspoliitilised sammud on suunatud selle diskriminatsioonipoliitika murdmisele. Tänu järjekindlale selgitustööle on rahvademokraatiamaad juba suutnud ületada mõne riigi kaubanduspoliitilised kitsendused ning taastada nendega normaalsed kaubandussuhted.

Mis puutub rahvademokraatiamaade ja kapitalistlike riikide vaheliste majanduslike suhete juriidilisse vormistamisse, siis esineb siin samuti rida mitmesuguseid vorme. Üldiselt prevaleeruvad k a u b a n d u s l i k u d k o k k u l e p p e d, mis reguleerivad kaupade sisse- ja väljavedu, määravad kaupade hulga ja nomenklatuuri ning sisaldavad maksetingimusi

ja arvelduskorda. Sellistel kokkulepetel on mitu nimetust, nagu "kaubanduslikud kokkulepped", "kaubandus- ja finantskokkulepped", "kaubandus- ja maksekokkulepped", "kokkulepped kaubakäibe ja maksete kohta", "kokkulepped vastastikuste kaubahangete kohta" jms. Kokkulepete vormi ja nimetuse kasutamine sõltub lepingutest osavõtivate poolte kokkuleppest.

Enamik neist kokkulepetest sõlmitakse lepinguosaliste maade valitsuste volitusel. Siiski esinevad mõningates rahvademokraatiamaa ja kapitalistlike maade vahel sõlmitud kaubanduslikes kokkulepetes lepingupooltena kas keskpangad või kaubanduspalatid või nende maade teised organisatsioonid.

Rahvademokraatiamaade ja kapitalistlike riikide vahel toimuvad kaubanduslikud operatsioonid mõnel juhul ka siis, kui puuduvad eespool nimetatud kaubanduslikud kokkulepped. Sel juhul toimuvad kaubanduslikud operatsioonid sotsialistlike väliskaubandusorganisatsioonide üksik- ja kompensatsioonitehingutena kapitalistlike maade erafirmadega.

Tavaliselt on rahvademokraatiamaade rahvusvahelised kaubanduslikud kokkulepped kahepoolsed. Kuid mõnedel juhtudel on sõlmitud ka kolmepoolseid kokkuleppeid. Selliste kokkulepete printsiip seisneb selles, et lepinglaste riikide vaheline import- ja eksportkäivete üldsumma peab tasakaalustuma, s. t. toimub mitmepoolsele kliiringvormile analoogiline arveldus. Nii näiteks vastavalt niisugusele kokkuleppele saab riik

A. kindla summa eest kaupu riigilt B. Riik C. omakorda saadab oma kaupu sama summa eest riigile B. ning saab nende kaupade hüvituseks kaupu riigilt A. või katab nende maksumuse kas täielikult või osaliselt riigilt A. saadava valuuta või kullaga. Sellised kolmepoolsed kokkulepped on näiteks Tšehhoslovakkia - NSVL - Soome vahel, Poola - NSVL - Soome vahel. jt.

Niisugused lepingud sõlmitakse tavaliselt mõnede väiksemate või majanduslikult nõrgemate kapitalistlike maadega eesmärgil laiendada nendega kaubanduslikke sidemeid. Nendemaade eksportkaupade valik on tavaliselt väike ning ei vasta seetõttu alati selle rahvademokraatiamaa vajadustele, mille kaupade impordist on aga huvitatud vastav kapitalistlik maa.

Seetõttu osutub kaubavahetuse teostamiseks vajalikuks veel kolmas lepinglane, milleks tavaliselt on NSV Liit.

Rahvademokraatiamaade poolt kapitalistlike riikidega sõlmitud kaubanduslikud lepingud kaubakäibe ja maksete reguleerimiseks on oma sisult üsna mitmesugused. Nii näiteks on selliseid kokkuleppeid, millel on lisana eksport- ja importkaupade nimistu, seejuures on näidatud ka nimistus märgitud kaupade kogus või summa, mille ulatuses tuleb hankida lepinglasele kaupu kindlaksmääratud tähtaja jooksul. Mõningates teistes kaubanduslikes kokkulepetes puudub hangitavate kaupade nimistu üldse või on lisatud ainult kaupade loetelu, märkimata nende kogust või maksumust.

Nendel juhtudel, mil kaubanduslikud kokkulepped sisaldavad kaupade nimistuid, on harilikult näidatud ka mõlema valitsuse kohustused ning kõikvõimalikud rakendatavad abinõud kokkulepitud kaubahangete täpseks täitmiseks. Need kohustused seisnevad eriti selles, et valitsus või tema kompetentne organ peab rakendama abinõusid lepingute õigeaegseks sõlmimiseks väliskaubandusorganisatsioonide poolt kõigi kokkulepitud nimistutes näidatud kaupade osas. Nende valitsuste vastavad organid peavad pidevalt laiendama nimistutes ettenähtud kaupade sisse- ja väljavedu. Valitsuste täiendatud kohustused seisnevad kokkulepitud kaubahangete täitmiseks vajalike eelduste loomises ja abinõude rakendamises kõikvõimalike takistuste kõrvaldamiseks.

Rahvademokraatiamaade kaubanduslikes kokkulepetes kapitalistlike maadega on enamalt jaolt ette nähtud arveldused kliiringkorras, millest suurema osa moodustavad kaupade maksed, samuti ka käivetega seoses olevad kulud. Mõningates kaubanduslikes kokkulepetes lubatakse peale mainitud maksete tasuda kliiringkonto kaudu ka mitmesuguseid teist liiki makseid, nagu prahitasud, transiidikulud, kindlustus, pärandatud summade, pensionide jne. siirded. Reas kaubanduslikes kokkuleppes kehtestatakse lubatud võlgnevuse kindel limiit vastastikusel arveldusel. Kokkulepitud limiidi ületamisel on riigil-kreditoril õigus sisse nõuda maksete saldo kaubanduslikus kokkuleppes ettenähtud korras kaubahangetena või vabas valuutas.

Mõnedes kaubanduslikes kokkulepetes on ette nähtud kliiring-
arveldustes ka intresside arvestus limiiti ületavalt võlgne-
vuselt.

Rahvademokraatiamaade kaubanduslike kokkulepete hulgas
kapitalistlike riikidega on ka selliseid kokkuleppeid, mis
sisaldavad lepingupoolte suhtes vastastikuseid tingimusi, mis
määratlevad kaubanduspoliitilise režiimi tollimaksustamisel,
laevanduses, transpordi ja transiidi alal, ühe lepinglase
juriidiliste ning füüsiliste isikute tegevuse alused teise
poole territooriumil, samuti ka rida teisi küsimusi. Sagedas-
ti taotlevad kõik need tingimused omavahelise vastastikuse
enamsoodustusrežiimi rakendamist. Selle rakendamise ulatus
vastastikku määratakse konkreetselt igas üksikus kokkuleppes.

Rahvademokraatiamaad, taotledes majanduslikku koostööd
kõigi maadega, on alati valmis läbi vaatama ükskõik millist
tõelikku võrdõiguslikku kokkulepet enamsoodustusrežiimi vas-
tastikuseks rakendamiseks oma kaubanduslikes suhetes kapita-
listlike riikidega.

Rahvademokraatiamaad sõlmivad kapitalistlike riikidega
kaubanduslike kokkuleppeid mitmesugusteks ajawahemikeks.
Nendest paljud kehtivad aasta ja tulevad igal aastal leping-
laste poolt uuesti läbivaatamisele. Enamikul juhtudest on
kokkulepped pikema kestusajaga - kolm, neli või isegi viis
aastat. Nendes pikaajalistes kokkulepetes kehtivad üldised
juhendid, mis reguleerivad kaubandust ja makseid kogu lepin-
gulise tähtaja jooksul, kuid sätted vastastikku hangitavate
kaubakontingentide kohta määratletakse lepinglaste poolt igal
aastal ja fikseeritakse kokkuleppes spetsiaalsete protokoll-
dega.

Rahvademokraatiamaad määravad kaubanduslikes kokkulepe-
tes kapitalistlike riikidega harilikult ka kaubakäibe ja
selle kuludega seoses olevate maksete tingimused. Kuid rahva-
demokraatiamaade kaubanduslepingulises praktikas esineb ka
palju juhtumeid, kus sõlmitakse omaette kokkulepe maksete
kohta. Sellistes kokkulepetes nähakse ette spetsiaalkontode
avamise ja kasutamise kord riikidevahelisteks makseteks, samu-
ti näidatakse ka, millises valuutas toimub arveldus; valuta
konverteerimise kord, mõnedes kokkulepetes märgitakse ka

"kullaklausel"; kehtestatakse arvelduskonto saldo limiit, selle saldo kustutamise kord jne.

Rahvademokraatiamaade väliskaubanduspoliitika üldisi sihte teenindab ka nende maade tollisüsteem. Viimane erineb oma olemuselt, iseloomult ja eesmärgilt printsiipiaalselt kapitalistlike maade tollisüsteemidest. Kapitalismitingimustes on see üheks agressiivse proteksionismi vahendiks, mida kasutatakse imperialistlike riikide vahelises võitluses mineviturgude, tooraineallikate kapitalide rakendamissfääride pärast. Tollisõda kujutab endast kaubandussõja eelkäijat kapitalistlikes maades.

Rahvademokraatiamaade tollisüsteem on üldine tollirežiim kõigile nendega kauplevatele maadele. See süsteem ei sisalda mingisugust ühe või teise riigi diskrimineerimist. Rahvademokraatiamaadega enamsoodustuse põhimõtte alusel kaubanduslepinguid või kokkuleppeid sõlminud riikide kaubad maksustatakse minimaalsete tollimääradega. Reas rahvademokraatiamaades on aga tolliseadustikus ette nähtud abinõud nende maade suhtes, mis rakendavad diskriminatsiooni vastava maa kaupade vastu. Nii näiteks näeb Tšehhoslovakkia 1953.a. tolliseadus ette, et väliskaubandusminister võib ajutiselt määrata tema väliskaubandust diskrimineerivate riikide kaupadele eriti kõrge tollide määr, millega tegelikult keelatakse vastavate kaupade import.

Eeltoodust nähtub, et rahvademokraatiamaade kaubanduslikud, makse- ja teised majanduslikud kokkulepped kapitalistlike riikidega kujutavad kindlat alust Ida ja Lääne vaheliseks laialdaseks kaubakäibeks ja taotleavad aktiivselt mõnede imperialistlike riikide poolt pärast II maailmasõda rikutud rahvusvaheliste majanduslike seoste taastamist ning edasist arendamist. Kõik sotsialismimaad kasutavad ka tulevikus kaubandus-majanduslikke kokkuleppeid kui tähtsat riikidevahelise majandusliku koostöö õiguslikku vormi.

S i s u k o r d.

	Lk.
Saateks	3
Väliskaubandus rahvademokraatiamaades	4
1. Väliskaubanduse olemus, ulesanded ja organisatsioon	4
2. Väliskaubanduslikud käibed ja nende struktuur	24
3. Sotsialistlik maailmaturg ja selle arenemise põhijooned	50
4. Rahvademokraatiamaade väliskauban- duspoliitika ja selle teostamise põhijooned	71

Hind 17 kop.

A-23185

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00463464 0